

Sınırlı Tanınan Abhazy Cumhuriyeti ve Rusya'nın Abhazyadaki Rolü
Muhittin Tolga Özsağlam

Circassian Genocide - Historical Legitimacy Question
Hamed Kazemzadeh, Anahita Shahrokhi

A Hard Bargain. Foreign Policy and the Dynamics of the Putin-Kadyrov Relationship
Lilla Heins

Northwest Caucasian Languages and Hattic
Ayla Bozkurt Applebaum

Общее и различное в творчестве черкесских художников Адыгеи и черкесов Турции
Алла Н. Соколова / Alla N. Sokolova

Türkiyeli ve Adıgeyli Çerkes Ressamların Sanatında Ortaklıklar ve Farklılıklar
Alla N. Sokolova

Nurbiy Lovpaçe'nin Resim Sanatının Prizmasından Çerkeslerin Kültürel Canlanması
Larisa A. Khuako

Çerkesya'nın Düşüşü: Kişisel Bir Diplomasi İncelemesi
Peter Brock

Arşiv Belgeleri
Çev. Murat Topçu-Papşu

Kitap İncelemesi
Jade Cemre Erciyes

Kitap Tanıtımı

KAFKASYA ÇALIŞMALARI • JOURNAL OF CAUCASIAN STUDIES

KAFKASYA ÇALIŞMALARI

Sosyal Bilimler Dergisi

Yıl 6 • Sayı 11 • Kasım 2020

JOCAS Volume 6 • Number 11
November 2020

JOURNAL OF CAUCASIAN STUDIES

11

ISSN 2149-9527

ISSN 2149-9527 • E-ISSN 2149-9101

KAFKASYA ÇALIŞMALARI
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Caucasian Studies
Журнал «Кавказоведческие
исследования»

CİLT/ VOLUME 6 • SAYI/ ISSUE 11 •
KASIM / NOVEMBER 2020

Kafkasya Çalışmaları - Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Caucasian Studies (JOCAS)
Журнал «Кавказоведческие исследования»

6 Aylık Uluslararası Hakemli Dergi / Peer-Reviewed Biannual International Academic Journal / Международный рецензируемый научный журнал
ISSN 2149-9527 • E-ISSN 2149-9101

Cilt/Volume/Год 6 • Sayı/Issue/Вып. 11 • Kasım/November/Ноябрь 2020
<http://www.dergipark.gov.tr/jocas>

E-mail: jocasdergi@gmail.com

Kafkasya Çalışmaları - Sosyal Bilimler Dergisi uluslararası hakemli bir dergidir. Mayıs ve Kasım aylarında yayınlanır. Yayın dili Türkçe, İngilizce ve Rusçadır. Makale yazım ve yayın ilkeleri internet sayfasında yer almaktadır.

The Journal of Caucasian Studies (JOCAS) is a peer-reviewed bi-annual international academic journal, published in May and November. The publication languages are Turkish, English and Russian. Author guidelines and editorial policies on submission of manuscripts can be found on the same website.

Научный журнал «Кавказоведческие исследования» выходит два раза в год (май, ноябрь). Языки журнала – турецкий, английский и русский. Порядок опубликования статей изложен на веб-странице журнала.

Sahibi ve Sorumlusu / Owner and Editor in Chief / Отв. редактор

Murat Topçu-Papşu

Editörler / Editors / Редакторы

Murat Topçu-Papşu, Jade Cemre Erciyes

Kapak Resmi / Frontispiece / На переплете:

Abaza Kızlar, Kuban Oblastı, Biberdkıt. D.İ. Yermakov, 1870-90lar

Baskı-Cilt / Printed by / Типография

Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı, No 18/18-49 İskitler 06070 Ankara

Metropol Yayınları

Mebusevleri Mah. İller Cad. No: 4, Tandoğan
Çankaya 06570 Ankara. Tel: (0312) 2314499

DERGİNİN TARANDIĞI İNDEKSLER / JOCAS IS INDEXED IN / ИНДЕКСЫ
НАУЧНОГО ЦИТИРОВАНИЯ

Akademia Sosyal Bilimler İndeksi

Scientific Publication Index

Idealonline

Scientific Indexing Services

Scientific Indexing Services

ESJI Eurasian Scientific Journal Index
www.ESJIndex.org

Eurasian Scientific

Journal Index

Türk eğitim indeksi

Türk Eğitim İndeksi

Crossref

ResearchBib

Academic Researches Index

INTERNATIONAL
Index Copernicus

J-Gate

Open Academic Journals
Index

International Institute of
Organized Research (I2OR)

Directory of Research
Journals Indexing

Yayın Kurulu / Editorial Board / Редакционная коллегия

Cahit ASLAN, Assoc. Prof, Çukurova University, Turkey

Zeynel Abidin BESLENEY, Dr, JOCAS, UK

Georgy CHOCHIEV, Dr, V. I. Abaev North-Ossetian Institute for Humanitarian and Social Studies of VSC of RAS and the Government of North Ossetia-Alania, Russian Federation

Jade Cemre ERCİYES, Dr, Asst. Prof, Istanbul Aydın University, Turkey

Lars Funch HANSEN, Dr, Malmö University, Sweden & University of Copenhagen, Denmark Center for Caucasus Studies at Øresund Un.

B. George HEWITT, Prof, School of Oriental and African Studies, University of London, UK

Anzor KUSHHABIEV, Dr, Russian Academy of Sciences Socio-Political Research Center, Russian Federation

Madina PASHTOVA, Asst. Prof, Erciyes University, Turkey

Seteney SHAMI, Prof, Arab Council for the Social Sciences, Lebanon

Madina TLOSTANOVA, Prof, Linköping University, Sweden

Murat TOPÇU-PAPŞU, Asst. Prof, Istanbul Okan University, Turkey

Sufian ZHEMUKHOV, Dr, George Washington University, USA

Danışma Kurulu / Board of Advisers / Научный совет

Ayla BOZKURT APPLEBAUM, Dr, University of California, USA

Chen BRAM, Dr, Hebrew University, Israel

Önder DUMAN, Assoc. Prof, Ondokuz Mayıs University, Turkey

Marat GUBZHOKOV, Assoc. Prof, Republican Institute of Humanitarian Studies of Adyghea, Russian Federation

Ayhan KAYA, Prof, Istanbul Bilgi University, Turkey

Bekir KOÇ, Prof, University of Ankara, Turkey

Margarita KOLEVA DOBREVA, Asst. Prof, Institute of Balkan Studies at the Centre of Thracology, Bulgaria

Sergey PAZOV, Prof, U.D. Aliev Karachaevo-Cherkessk State University, Russian Federation

Valery SOKUROV, Candidate of Historical Sciences, Psychological Institute Russian Academy of Education, Russian Federation

Alexandre TOUMARKINE, Prof, Institut National des Langues et Civilisations Orientales (INALCO), France

Ömer TURAN, Prof, Middle Eastern Technical University, Turkey

Karina VAMLING, Prof, Malmö University, Sweden

İÇİNDEKİLER / CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

- 1-22 Sınırlı Tanınan Abhazya Cumhuriyeti ve Rusya'nın Abhazya'daki Rolü / The Limited Recognition of the Republic of Abkhazia and Russia's role in Abkhazia
Muhittin Tolga Özsağlam
- 23-42 Circassian Genocide - Historical Legitimacy Question / Çerkes Soykırımı - Tarihsel Meşruiyet Sorunu
Hamed Kazemzadeh, Anahita Shahrokhi
- 43-62 A Hard Bargain. Foreign Policy and the Dynamics of the Putin-Kadyrov Relationship / Zor Pazarlık. Dış Politika ve Putin-Kadirov İlişkisinin Dinamikleri
Lilla Heins
- 63-84 Northwest Caucasian Languages and Hattic / Kuzeybatı Kafkas Dilleri ve Hattice
Ayla Bozkurt Applebaum
- 85-100 Общее и различное в творчестве черкесских художников Адыгеи и черкесов Турции / General and Different in Creativity Circassian Artists of Adygea and Turkey
Алла Н. Соколова / Alla N. Sokolova
- 101-114 Türkiyeli ve Adıgeyli Çerkes Ressamların Sanatında Ortaklıklar ve Farklılıklar / General and Different in Creativity Circassian Artists of Adygea and Turkey
Alla N. Sokolova
- 115-126 Nurbiy Lovpaçe'nin Resim Sanatının Prizmasından Çerkeslerin Kültürel Canlanması / Cultural Revitalization of Circassians Through The Lens of Artistic Creation of Nurbiy Lovpache
Larisa A. Khuako
- 127-162 Çerkesya'nın Düşüşü: Kişisel Bir Diplomasi İncelemesi / The Fall of Circassia: A Study in Private Diplomacy
Peter Brock
- 163-176 Arşiv Belgeleri / Archival Documents
Çev. Murat Topçu-Papşu
- 177-178 Kitap İncelemesi / Book Review
Jade Cemre Erciyes
- 179-182 Kitap Tanıtımı / New Publications

Sınırlı Tanınan Abhazya Cumhuriyeti ve Rusya'nın Abhazya'daki Rolü

Muhittin Tolga Özsağlam*

Özet

Uluslararası ilişkiler sistemi gün geçtikçe karmaşıklaşmaktadır. Sistem içerisinde aktörlerin çeşitlenmesi ve aktörler arasındaki ilişkilerin de aynı oranda karmaşık bir hal almasıyla birlikte uluslararası ilişkiler sistemi de daha fazla karmaşıklaşmıştır. Bu karmaşıklığın derinleşmesinde uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde sınırlı tanınan devletlerin ortaya çıkmasının büyük bir rolü vardır. Abhazya, KKTC, Kosova, Güney Osetya v.d. devletlerin kurulmaları ve hami devletleriyle birlikte uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde aktör olarak yer almaları uluslararası ilişkiler sistemine dair ezberleri bozmuştur. Bu çalışmada de facto anlamda uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde ezber bozan ve sınırlı tanınan devletlerden Abhazya Cumhuriyeti'nin ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda resmi çizilmektedir. Bu resmin içerisinde Abhazya'nın bağımsızlığını ilan etme süreci ve bu süreçte iç dinamiklerin dış dinamiklerle (Rusya, Uluslararası Örgütler v.b.) olan etkileşimleri irdelenmektedir. Abhazya'nın devlet olmanın kriterlerini yerine getiren unsurların ve kurumların betimlenmesi ve bununla birlikte Abhazya devletinin dış aktörlerle olan ilişkileri analitik olarak değerlendirilmektedir. Dış aktörler bağlamında Rusya'nın en önemli ve etkin aktör olarak öne çıktığı görülmektedir. Bu çerçevede Abhaz-Gürcü çatışmasında Rusya'nın oynadığı rol ve değişken politikaları kendisinin jeopolitik ve dış politika perspektiflerine gönderme yapılarak değerlendirilmektedir. Rusya'nın 2008 savaşının ardından Abhazya'ya askeri ve siyasal anlamda yaklaşımı ve artan ekonomik etkinliği de bu çalışmada ayrıca incelenmektedir. Sonuç olarak çalışmada Sui Generis bir gerçeklik olan Abhazya Cumhuriyeti'nin konumu tümünden gelim ve nitel bir yaklaşımla değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Abhazya, Rusya, Koruma Sorumluluğu, Gürcistan, De Facto

* Muhittin Tolga Özsağlam, Dr. Öğr. Üyesi, Avrupa Lefke Üniversitesi (European University of Lefke), KKTC. E-mail: mozsaglam@eul.edu.tr
(Received/Gönderim: 01.11.2020; Accepted/Kabul: 29.11.2020)

The Limited Recognition of the Republic of Abkhazia and Russia's role in Abkhazia

Abstract

International relations system is getting more complicated day by day. There are several actors within the international relations system currently which creates the complex relations. Limited recognized states within the system are one of the reasons for the emergence of the complex relations. The foundation of Abkhazia, TRNC (Turkish Republic of Northern Cyprus), South Ossetia etc and taking their roles with their patron states have broken the traditional perceptions within the international relations system. In this study, the picture of Abkhazia, a limitedly recognised-de-facto state is drawn economically, socially and politically. Inside of the picture, the independency process of Abkhazia is discussed by focusing on internal and external dynamics (Russia, International Organizations). Abkhazia has the capabilities to provide the necessities of being a state and established its foreign affairs as well. Russia is the most important and effective actor on these foreign affairs with Abkhazia. Under this framework, Russia's foreign policy orientation and its role in Abkhazia-Georgia Conflict is discussed analytically by indicating the geopolitical priorities of Russia. Russia's role in Abkhazia since 2008 conflict which increased economically, politically and militarily is also under investigation in this study. Finally, the Sui Generis status of Abkhazia is discussed with a deductive and qualitative methodology in this study.

Keywords : Abkhazia, Russia, Responsibility to Protect (R2P), Georgia, De Facto

Giriş

Bu çalışmanın amacı uluslararası alanda sınırlı tanınan ve sınırlı ilişkilere sahip olan Abhazya Cumhuriyeti'nin devlet olma özelliklerini göstermek ve bu devletin dış ilişkilerini uluslararası sistem ve bölgesel jeopolitik olgularla birleştirerek tartışmaktır.

Öncelikle sınırlı tanıma ve sınırlı ilişki kavramlarını açıklamakta yarar vardır. Özellikle Soğuk Savaş'ın ardından ayrılıkçı-bağımsızlık hareketlerinin artmasıyla birlikte birçok devlet uluslararası ilişkiler sistemi içinde kendine yer bulmaya başladı. Devlet olma özelliği olan ancak uluslararası alanda tanınmayan, Birleşmiş Milletler'e üye olmayan yapılar için uluslararası hukuk ve

uluslararası ilişkiler literatüründe *de facto* terimi kullanılmaktadır. Ancak bu terimle nitelenen devletlerin uluslararası sistemdeki ilişkileri üzerine yürütülen akademik çalışmaların henüz başlangıç aşamasında olduğu söylenebilir. Uluslararası ilişkiler disiplinde *de facto* devletler veya son dönemde kullanılan kavramla “sınırlı tanınan devletler” üzerine yapılan akademik çalışmalar göreceli olarak azdır (Ghazarians, 11).

Soğuk Savaş'ın son döneminde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) ilanı ile Akdeniz coğrafyası *de facto* bir devletle tanıştı. 1983 yılında ilan edilen KKTC, sahip olduğu kurumları ve işlevleriyle devlet olma özelliği taşımasına rağmen, resmi olarak (*de jure*) sadece Türkiye tarafından tanındı ve diplomatik ilişki kuruldu. Kıbrıs Türk toplumu uluslararası alanda kısmi temsiliyete ve bireysel haklara sahip olsa da bunu devlet yapısı üzerinden gerçekleştirememektedir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Yugoslavya'da iç savaşın vukuu bulması ve Sovyetler Birliği'ne bağlı cumhuriyetlerde ortaya çıkan uyuşmazlıklar sonucu bu birlikler dağılmışlardır. Yugoslavya ve Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlığını kazanan devletler BM'ye üye olarak uluslararası alanda diğer devletler gibi diplomatik ilişkilerini geliştirmişlerdir. Ancak mevcut siyasi ve idari yapıdan memnun olmayan ve bağımsızlığını ilan eden özerk birimlerden bazıları BM'ye üye olamazken, ilgili devletler sadece bazı BM üyesi devletler tarafından tanınmışlardır. Abhazy, Güney Osetya, Kosova ve Transdinyester bu tür devletlerdendirler. Abhazy ve Güney Osetya Gürcistan'dan, Kosova Sırbistan'dan ve Transdinyester Moldova'dan ayrılarak *de facto* anlamda bağımsız devletler olmuşlardır.

Kosova özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nin desteğiyle birçok devlet tarafından tanındı ve Avrupa ölçeğinde kurumsal ilişkiler kurabildi. Fakat Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'ndeki tavrı nedeniyle BM'ye üye olamadı (Sınırlı Tanınan Devletler ve Kosova'ya ilişkin Rusya'nın tavrı için daha fazla detay için bkz. Tkachenko, 33-36). Bu durumda Kosova da yüzlerce devlet tarafından tanınmasına karşın sınırlı tanınan devletler statüsünde yer almaktadır.

Sınırlı tanınan devletlerin başlıca özelliklerinden biri hamî devlet veya devletlerinin olmasıdır. Hamî devlet sınırlı tanınan devletin dış ilişkilerini gerçekleştirmesinde köprü rolü üstlenir, ayrıca ekonomik, siyasi ve askeri konularda destek olur. Hamî devlet bu desteği sağlarken kendi ulusal çıkarları doğrultusunda jeopolitik veya ekonomik kazançlar elde eder. Abhazyaya örneğinde Rusya'nın özellikle 2008 yılından itibaren oynadığı rol "hamî devlet" rolüne tam olarak uymaktadır ve bu çalışmanın önemli bir bölümünü kapsamaktadır.

Abhazyaya Cumhuriyeti'nin Tarihçesi

Hedley Bull'un da belirttiği üzere günümüz ilişkilerini anlamak için tarihsel derinlik önemlidir (Dunne, Kurki ve Smith). Abhazyaya'nın 1993 yılında bağımsızlık ilan etmesinin nedenlerini iyi kavramak için tarihsel arka planı özetlemekte yarar vardır.

Antik Yunan döneminden itibaren yazılı kaynaklarda Abhazyaya'dan bahsedilmektedir. Karadeniz'de koloniler kuran Yunanlılar, bıraktıkları belgelerde Abhazyaya'nın bulunduğu bölgeyi de tasvir etmişlerdir. Abhazyaya İpek Yolu üzerinde birçok uygarlığın iz bıraktığı bir geçiş noktasındadır. 6. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nun bölgede egemen olmasıyla Abhazlar Hristiyanlığı kabul ettiler (Bgajba ve Lakoba, 108-111). Coğrafi konumu nedeniyle Abhazyaya büyük güçlerin her zaman önem verdiği bir bölge oldu. Osmanlı İmparatorluğu 16. yüzyılda Abhazyaya'da egemenliğini kuruncaya kadar Abhaz Prensiği bağımsızlığını korudu, daha sonra Osmanlı'ya bağlı özerk bir yapı olarak varlığını sürdürdü (Bgabia ve Lakoba, 175). Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadeniz'de güçlenmesi aynı zamanda bölgede İslam'ın yayılmasını sağladı ve Abhazların bir kısmı Müslüman oldu (Bgabia ve Lakoba 176).

19. yüzyılda "Büyük Oyun" olarak adlandırılan ve Birleşik Krallık ile Rusya İmparatorluğu arasında diğer bölgesel aktörlerin de katılımıyla ortaya çıkan güç mücadelesi, Kafkasya'da ve Orta Asya'da yaşayan halkların sosyal ve siyasal yaşamlarını derinden etkiledi.

Kafkasya'yı stratejik bir geçiş koridoru olarak gören Rusya, burada hem Osmanlı-Birleşik Krallık (İngiliz) işbirliğini hem de yerli halkların direnişini kırmak amacıyla 1850'li yılların sonundan

itibaren sistemli olarak sürgün politikası uyguladı. Bunun sonucunda büyük bir Çerkes ve Abhaz nüfusu Osmanlı topraklarına yerleşmek zorunda kaldı. Bugün Türkiye Abhazya'dan daha fazla Abhaz nüfusuna sahiptir. Ayrıca eski Osmanlı toprakları olan Suriye ve Ürdün'de de Abhazlar yaşamaktadır (Shami, 146-155).

Rusya Çarlığının kolonizasyon ve sürgün politikaları nedeniyle büyük bir travma yaşayan Abhazya halkı, 1917 Ekim Devrimi'yle birlikte yeniden ulusal kimliğine kavuştu. Lenin'in "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" ilkesi çerçevesinde Abhazya, Sovyetler Birliği içerisinde birlik cumhuriyeti olarak yerini aldı.

Abhazya Mart 1921'de aldığı "Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" statüsünü izleyen dönemde koruyamadı. Önce dış ilişkilerinin Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti üzerinden yürütülmesine karar verildi (The War Report, 2). 16 Aralık 1921'de Abhazya ve Gürcistan arasında imzalanan birlik antlaşmasına göre, her iki cumhuriyetin işçi sınıfının çıkarları doğrultusunda aralarında askeri, mali, kamu ekonomisi, posta ve telgraf, işçi ve köylü denetimi, kamu adaleti komiserliği, deniz taşımacılığı konularında işbirliği yapılması konusunda mutabakat sağlandı (Union Treaty Between the SSRG and SSRA). Anri Cergenia'nın da belirttiği üzere ilgili antlaşmaya göre Abhazya ve Gürcistan iki eşit devlet statüsünde birliğe gitmişlerdir (Cergenia 2000). Abhazya'nın eşit devlet statüsünde olması, günümüzde de jure bir devlet olarak tanınmasına hukuki bir temel de oluşturmaktadır.

1925 yılında imzalanan yeni antlaşma Abhazya ile Gürcistan cumhuriyetleri arasında siyasi birliği öngörmüştür. Abhazya bu antlaşmayla Gürcistan üzerinden Trans-Kafkasya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ne katıldı. Bu antlaşmada Abhazya için "özerk" kelimesi kullanılmamıştır (The War Report, 2). Trans-Kafkasya SFC'nin dış ilişkilerde SSCB'nin dış ilişkileriyle uyumlu davranmak durumunda olduğunu da belirtmek gerekir. Nisan 1925'de yürürlüğe giren Abhazya Anayasasının 4. maddesinde Abhazya'nın Gürcistan üzerinden Trans-Kafkasya SFC'ye katıldığı tekrar zikredildi, 5. maddede Abhazya SSCB'nin egemen bir devlet olduğu ve kendi toprakları üzerinde bağımsız olarak devlet egemenliğine

sahip olduğu belirtilmiştir (Constitution of the Soviet Socialist Republic of Abkhazia, 1925).

1931 yılında SSCB'nin Gürcü kökenli lideri Josef Stalin, Abhazya'yı Gürcistan'a bağlı özerk bir idari birim haline getirdi. Bu şekilde Abhazya'ya egemenlik ve eşitlik sağlayan "Sovyet Cumhuriyeti" statüsü "özerk cumhuriyete" düşürülmüştür.

1931'den itibaren Abhazya'nın demografik yapısında da değişiklik olmaya başladı. Gürcistan'ın iktidarını etnik temelde güçlendirme politikası olarak birçok Megrel resmi kayıtlara Gürcü olarak kaydedildi (Hewitt, 186). Stalin İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Abhaz okullarını kapattı ve Gürcüce eğitim veren yeni okullar açtı (Hewitt, 186). Stalin ve Lavrenti Beria'nın iktidar dönemi Abhazya için "kabus" olarak adlandırılabilir. Abhazlar baskıcı yönetimine karşı çıkamadılar. Ancak, Hewitt'in aktardığına göre, bazı Abhaz entelektüellerin muhalefeti ve başkaldırısı oldu (Hewitt, 187). Bu politikalar Abhazya ve Gürcistan arasında bugünkü sorunların çıkmasında önemli rol oynadı.

Sovyetler Birliği dağılma sürecine girerken milliyetçilik yükseldi. Bu süreçte, Gürcistan'ın egemenliği altında yaşayan Abhazyalı halkların temsilcileri 1989 yılında tarihi Lıhni köyünde toplandılar ve 1925 anayasasına dönülmesini talep ettiler. Binlerce kişinin katıldığı toplantı Abhazya'nın *de facto* bir devlet olması yönünde önemli bir adım oldu. Gürcistan yönetimi bundan sonra sertlik yanlısı bir politikaya yöneldi ve sonuçta Abhazya ve Gürcistan arasındaki anlaşmazlık 1992 yılında silahlı çatışmaya dönüştü.

Abhazya'nın Bağımsızlığı ve Rusya'nın Uluslararası Örgütler Üzerinden Abhazya'da Etkinliği

Ağustos 1992'de başlayan Abhaz-Gürcü savaşı yaklaşık bir yıl sürdü ve 1993 Eylül ayında sona erdi. Savaş süresince iç dinamiklerin yanı sıra dış dinamikler de önemli rol oynadı. Özellikle Türkiye'deki Abhaz diasporasından savaş süresince destek alındı. Bununla birlikte savaş süresince en karmaşık olan Rusya'nın rolüdür.

Rusya, Abhaz-Gürcü savaşında resmi olarak pozisyonunu net olarak ortaya koydu. Uluslararası kamuoyu ve kurumlar nezdinde resmi olarak Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü destekledi.

Moskova'nın net tavrına karşın Rusya'ya bağlı Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerindeki yerel yöneticiler ve halktan birçok kişi, tarihsel ve kültürel bağlardan dolayı Abhazlara hem askeri, hem insan kaynağı, hem de lojistik anlamda destek verdiler (UN Peacekeeping Mission in Georgia (UNOMIG, 2008)). Savaşı kazanan Abhaz tarafı, 30 Eylül 1993 tarihinde *de facto* olarak bağımsızlığını ve egemenliğini ilan etti.

Abhazya'nın bağımsızlığını ve egemenliğini ilan etmesi karşısında Rusya Bağımsız Devletler Topluluğu, Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve diğer uluslararası kurumlar nezdinde Gürcistan'ın toprak bütünlüğü lehinde politika izlemeye devam etti. İlgili kuruluşlar da çatışma bölgesinde aktif olarak rol aldılar.

Rusya'nın desteğiyle BM Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler Gürcistan Gözlemci Misyonu'nun (UNOMIG) Abhazya topraklarında görev yapmasını kararlaştırdı (858 sayılı karar) (UNOMIG, 2008). 1993 sonbaharında UNOMIG'in misyonunu genişleten 881 sayılı karar alındı ve buna göre çatışan taraflar arasında iletişimin kurulmasının yanı sıra anlaşmazlığa kapsamlı çözüm bulunması amacıyla Rusya destekli bir adım atıldı (UNOMIG, 2008).

Rusya sadece BM üzerinden değil, bölgesel bir örgüt olan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üzerinden de çatışmaya müdahil oldu. Bu çerçevede Mart 1994'te BM Genel Kurulunda alınan karar çerçevesinde BDT şemsiyesinde barış gücünün Abhazya'ya konuşlandırılmasına karar verildi (Cutts, 289).

Rusya uluslararası örgütler nezdinde Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne sadece söylem olarak destek vermekle kalmadı, Ocak 1996'da Rusya öncülüğünde BDT Devlet Başkanları zirvesinde Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Tacikistan, Özbekistan ve Ukrayna'nın imzalarıyla Abhazya'ya yaptırım kararı alındı. İlgili karara göre, "ayrılıkçı rejimler desteklenmeyecek, siyasi, ekonomik ve diğer alanlarda bağlar kurulmayacak ve bu şekilde ekonomik, mali, askeri ve herhangi bir şekilde desteklenmeyeceklerdi." (CIS Treaty on Abkhaz Sanctions, 1996). Yaptırım antlaşmasının yaşam koşullarını özellikle 1996-2000 yılları arasında zorlaştırdığı Abhazya eski

dışişleri bakanı Maksim Gunjia tarafından da ifade edildi. Gunjia gerçekleştirilen görüşmede, Abhazya'nın var olabilmek adına çok taraflı bir dış politika izlemeye çalıştığının da altını çizdi (Gunjia ile röportaj, 2008). Gunjia'nın bu ifadeleri aslında Rusya'nın 2000'li yılların başına kadar Gürcistan'a destek verdiğinin de kanıtıdır. Rusya'nın 2000'li yılların başına kadar Abhazya'nın hami devleti rolünde olmak yerine, Gürcistan'ın hami devleti olmasa da "büyük kardeşi" olarak davrandığını söylemek mümkündür. Abhazya'ya Rusya yönetimi tarafından 2000'li yılların başına kadar ağır ekonomik ve sosyal yaptırımlar uygulamasına karşın, Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinden ciddi sivil lojistik destek gittiği bir gerçektir.

Rusya'nın Avrasyacı Yaklaşımıyla Gürcistan'ın Batı Yönelimli Politikalarının Çatışması

1999 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen AGİT zirvesinde Rusya adına dönemin devlet başkanı Boris Yeltsin ve Gürcistan devlet başkanı Eduard Şevardnadze ortak bir metne imza atarak Gürcistan'daki Rus askeri üslerinin kapatılmasında mutabık kaldılar (OSCE İstanbul Summit, 1999). Abhazya sorununa ilişkin ise AGİT zirvesine katılan devletlerin tümü Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün korunmasının gerektiğinin altını çizdiler. Bununla birlikte Abhazya'ya Gürcistan toprakları içerisinde "özel statü" verilmesi konusunda Fransa, Rusya, ABD, Birleşik Krallık ve Almanya bir öneri sundular, ancak ilgili metin temel olarak alınmaması Abhaz liderlik tarafından reddedilmiştir (Fuller, 2008).

Yeltsin'in Gürcistan'ı destekleyen tutumuna karşın gerek parlamento içerisindeki muhalifler gerekse yerel yöneticiler Gürcistan ile ilişkilere daha farklı bir açıdan bakmışlardır. Rusya'daki Avrasyacı akımın öncüleri Gürcistan'ın Batı'yla yakınlaşan politikasından rahatsızlık duymalarından, Kuzey Kafkasyalı yerel yöneticiler ise tarihsel ve kültürel bağlar nedeniyle Abhazya'ya daha yakın durmuşlardır (March, 195).

Siyasi alanda Avrasyacı görüşün ılımlı temsilcilerinden birisi olarak değerlendirilen, Vladimir Putin'in Nisan 2000'de Rusya Devlet Başkanlığı görevine seçilmesiyle birlikte Rusya'nın dış politikasında daha somut bir değişim olmuştur. Yevgeni Primakov'un dışişleri bakanlığı ve başbakanlığı döneminde

Avrasyacı dış politika perspektifi hayat bulurken, Putin ise bu politikayı 2000 yılında yayımladığı Rus askeri doktriniyle birlikte daha ileriye taşımıştır. Yakın Çevreye (eksi Sovyet coğrafyası) verilen önem ve Batılı ülkelerle birlikte batılı uluslararası kurumların tehdit olarak algılanması Rusya'nın Avrasyacı dış politikasının temelini oluşturmuştur. Bu politika Batıyla yakınlaşma sürecini daha yoğun yaşamaya başlayan Gürcistan ile olan ilişkileri de etkilemiştir. Bu bağlamda 2001 yılından itibaren Rusya'nın Abhazlara (Abhazya'da yaşayanlara) pasaport vermeye başlaması bir bakıma Gürcistan'a karşı bir göz dağı verme niteliğinde algılamak mümkündür.

Gül Devrimi, Rusya-Gürcistan Gerilimi ve Rusya-Abhazya Yakınlaşması

Gürcistan'daki ekonomik sorunlar, yolsuzluk, usulsüzlük iddiaları ve merkezi hükümetin çatışma bölgelerinde tamamen otoriteyi kaybetmesinden dolayı 2003 yılının başlarında halk nezdinde Şeverdnadze yönetimi meşruluğunu yitirmeye başlamıştır. Kasım 2003'de gerçekleştirilen parlamento seçimlerinin sonuçlarının adaletli olmadığı iddiasıyla Birleşik Ulusal Hareket Partisi lideri Mikheil Saakashvili kitle gösterileri organize etti ve Shevardnadze'nin istifasını sağlayarak ofisine güllerle girdi ve sonuç itibarıyla tam anlamıyla Batı yanlısı Saakashvili Ocak 2004 yılında Devlet Başkanlığı görevine gelmiştir (Daha fazla detay için bkz. Mitchell, 2006).

Saakashvili'nin başa gelmesi 2000'li yılların başında kötüye gitmeye başlayan Rusya-Gürcistan ilişkilerini daha da germiştir. Batı yanlısı devrimlerin Gürcistan ile birlikte Ukrayna ve Kırgızistan'da da ortaya çıkmasıyla birlikte Rusya'nın bölgede daha aktif bir dış politika izlemesine neden olmuştur, bu bağlamda Abhazya Rusya'nın Karadeniz jeopolitiğinde yeni bir kavşak noktası haline gelmeye başlamıştır.

Rusya'nın Abhazya'ya yaklaşması söz konusu olmakla birlikte uluslararası camia önünde Rusya resmi dış politika söyleminden vazgeçmemiştir ve 2005 yılında Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov mevkidaşı Salome Zurabishvili ile Moskova'daki görüşmesinde Rusya'nın Gürcistan'daki üslerini kapatacağını belirtirken, Abhazya ve Güney Osetya'daki barış sürecine BM ve

AGİT kararları çerçevesinde çözüm bulunmasını desteklediklerini ifade etmiştir (<http://reliefweb.int/report/georgia/russia-remove-military-bases-georgia-2005>, Source: Pravda Translated by: Guerman Grachev, (Erişim: 15.09. 2020).

Sergey Lavrov'un ifadelerine karşın 2006 yılında Abhazya-Gürcistan arasında devam eden barış görüşmelerinde ve Putin-Saakashvili arasında St.Petersburg'ta gerçekleşen görüşmede Gürcistan resmi olarak BDT güçleri yerine BM Barış Gücü'nün Abhazya'ya talep etmiştir. (Coleman, 94)

“Batının Yeni Uydusu” ve “İmparatorluk Gücü Suçlaması” Çerçevesinde Casusluk Krizi

Gürcistan'ın NATO ile Barış İçin Ortaklık protokolünü 2005 yılında imzalaması ve Türkiye'den bu çerçevede askeri alanda teknik destek alması, Rusya'daki kamuoyu nezdinde Gürcistan'ı Batının Kafkasya'daki uydusu olarak algılamalarına yol açmıştır. Rusya tarafında böylesi bir algı söz konusuysa, Gürcistan tarafında ise Rusya, imparatorluk emelleri olan bir güç olarak algılanmaya başlamıştır.

Bu algılama çerçevesinde Eylül, 2006'da Gürcistan'ın 4 Rus yetkiliyi casusluk suçlamasıyla tutuklaması ve ardından Saakashvili'nin Rusya'yı imparatorluk emelleri olan ve kendilerini de arka bahçesi olarak gören bir güç olarak tanımlaması ve Rusya'yı Abhaz ve Oset ayrılıkçılara destek veren ülke olarak göstermesi iki ülke arasındaki ilişkileri daha da germiştir (BBC News, October 2, 2006). Öyle ki, birçok Gürcistan vatandaşı, işçi, öğrenci v.s. Rusya tarafından vize ihlali gerekçesiyle Rusya'dan sınır dışı edilmiştir (The Guardian, October 6, 2006).

Rusya'nın Dış Politikasında Resmi Değişiklik: Abhazya'ya Hami Devlet Olma Yolunda ve Koruma Sorumluluğu (R2P)

2008 yılı hem Rus dış politikası hem de Abhazya'nın uluslararası alandaki yeri bağlamında bir dönüm olmuştur. Gürcistan ile ilişkileri kopma noktasına gelen Rusya öncelikle Abhazya'ya 1996'dan beridir uygulanan yaptırımları düzenleyen BDT Antlaşmasından çekildiğini bildirdi ve gerekçeli kararını şu şekilde açıklamıştır: “Bugün durum hızlı bir şekilde değişmiştir. Gürcü mülteciler Gal bölgesine dönmüşlerdir... Bu da Birleşmiş

Milletler Mülteciler yüksek Komiserliği'nin (UNCHR) öngördüğü şekilde olmuştur... Bu şartlar altında Abhaz halkının yaşadığı ve adaletsiz şekilde zarar gördüğü ekonomik-sosyal durum da ortadadır..." (Civil Georgia, March 6, 2008).

Rusya'nın bu açıklamayı yapması ve ambargoyu uygulamaya koyan antlaşmadan çekilmesi, Abhazya-Gürcistan çatışmasında daha farklı bir dış politika izleyeceğinin habercisi olmuştur.

1999 yılında ABD öncülüğünde NATO şemsiyesinde Kosova'ya yapılan müdahale ve Belgrad'ın bombalanmasıyla birlikte, uluslararası toplum sadece teorik anlamda değil pratik anlamda da Koruma Sorumluluğu (R2P-Responsibility To Protect) kavramıyla tanışmıştır. Rusya ve Çin BM'nin etkinliğini azaltacağı iddiasıyla ilgili kavrama sıcak bakmamışlardır. Ancak Rusya benimsemediği bu kavramı ve uluslararası ilişkiler pratiğini Gürcistan'ın Güney Osetya'ya 8 Ağustos 2008'de saldırmasıyla birlikte kendi dış politikasında başvurduğu bir uluslararası ilişkiler kavram ve pratiğine dönüştürmüştür.

Gürcistan'ın Tshinvali'ye saldırması neticesinde Rusya'ya bölgede Abhazya ve Güney Osetya'nın "Hami" devleti olmasını sağlamıştır. Rusya "hami" devlet olurken R2P kavramını temel almıştır.

Gürcistan'ın Tshinvali'ye saldırmasını takiben Lavrov Gürcistan'ı Güney Osetya ve Abhazya konularını barışçı yoldan çözmekle ve saldırgan olmakla suçlarken, saldırılarda 1500 kişinin öldüğünü ve 30000 kişinin ise Rusya'ya kaçmak zorunda kaldığını iddia etmiştir (Coleman, s.98). Lavrov'un açıklamasını takiben dönemin Devlet Başkanı Dmitri Medvedev ise Gürcistan'ın kitlesel saldırılarından dolayı kaçanların içerisinde Rusya vatandaşlarının da olduğunu söylerken Gürcistan'ın R2P görevini yerine getiremediğinin altını çizmiştir (Georgia Review, s.98).

Rusya yaptığı açıklamaları takiben Tiflis'in 85 km uzağına kadar askeri birliklerini sürdü, aynı anda Abhaz savaşılar da stratejik önemi olan Kodor vadisini ele geçirmişlerdir. Rusya'nın Gürcistan'ın başkenti Tiflis yakınlarına kadar askeri hareket düzenlemesi hem Gürcistan yönetimine hem de Batılı güçlere verilmiş önemli bir jeopolitik mesaj niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür.

26 Ağustos 2008 tarihinde Rusya hem Abhazya hem de Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıdı. Rusya'nın tanıma kararı dış politikada radikal bir dönüşümün tamamlanması ve "Hami" devlet olarak bölgedeki varlığını pekiştirmesi anlamına gelmiştir. Abhazya'nın Rusya tarafından tanınmasının hemen ardından, Gürcistan BDT'deki üyeliğinden geri çekildi. Süreç içerisinde BDT güçleri de Abhazya'dan geri çekildi ve Haziran 2009'da ise UNOMIG'un Abhazya'daki misyonunu da sonlandırıldı. UNOMIG'in misyonunun uzatılmamasında BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olarak Rusya önemli bir rol oynamıştır. Rusya'nın politika değişikliğine gitmesinin ve Abhazya'yı destekleme yönünde hareket etmesinin en büyük sebebi olarak özellikle Gürcistan ile dış politika yönelimlerindeki çelişkilerin üst düzeye ulaşmasıdır (Avrasya-Avro Atlantik Çatışması). Oysa ki, Rusya genel anlamda mevcut *de jure* statülerin korunması yönünde bir dış politika yönelimine sahip olduğunu Kosova, Dağlık Karabağ ve Transdinyester gibi konularında göstermiştir. Elbette hukuksal zemin olarak Abhazya'nın güçlü bir zemine sahip olduğunu ve bu güçlü zeminin de yukarıda da bahsedildiği üzere 1921'deki Anayasaya dayandığını söylemek mümkündür.

Abhazya'nın Sınırlı Tanınma Statüsü ve Rusya'nın Abhazya'da Artan Rolü

Rusya'nın Abhazya'yı tanınması Abhazya'da memnuniyet yaratmakla birlikte ihtiyatlı bir yaklaşımın Abhaz halkının ve yetkililerinin kafasında yer aldığını tarihsel geçmişe ve günlük yaşamadaki gözlemlere dayanarak söylemek mümkündür. Ancak, Abhazya bağımsız bir cumhuriyet olarak BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi Rusya tarafından tanınmakla uluslararası alanda diplomatik anlamda asimetrik bir güce sahip olduğunun da altını çizmekte yarar vardır. Gürcistan ile yakın ilişkide bulunan Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve ABD Abhazya'nın bağımsızlığını olumlu karşılamamışlardır. Abhaz diasporasının en yoğun yaşadığı Türkiye de Abhazya'nın bağımsızlığını tanımamakla birlikte, ilk kez Türkiye Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Ünal Çeviköz'ü Eylül 2009'da Abhazya'ya göndererek kısmi bir diplomatik temas kurmuştur. Çeviköz'ün Abhazya'ya gerçekleştirdiği ziyaret öncesinde dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu

yaptığı açıklamada, Türkiye'nin Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne önem verirken aynı zamanda Gürcistan'ın NATO üyeliğine de destek verdiğini belirtmiştir (Sabah Gazetesi, 2009). Davutoğlu'nun yaptığı bu açıklama bir anlamda Türk dış politikasının Abhazya ve Osetya konusunda aldığı pozisyonu göstermektedir.

Abhazya'nın Batılı devletler tarafından tanınmamasının diğer bir ifadesi de BM'ye üye olamayacağını anlatmaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nin Batılı daimi üyelerinin aldıkları pozisyonu Rusya'nın Kosova konusunda aldığı pozisyona benzetmek mümkündür. Öyle ki, BM'ye üye olmaksızın bazı BM üyesi ülkeler tarafından tanınan *de facto* devletlerin tanınması sınırlı tanınma olarak yorumlanmaktadır (Bkz Tkchanko).

Abhazya'nın statüsüne ilişkin AGİT'in Monaco'daki 2012 zirvesinde de olumsuz ifadelerin kullanıldığı göze çarpmaktadır. Monaco Deklarasyonu'nda Abhazya ve Güney Osetya için "işgal edilmiş topraklar" ifadesi kullanılmıştır (OSCE, Monaco Declaration). Deklarasyonda ayrıca AGİT'in Gürcistan Misyonu adı altında yeniden güven sağlama rolü olarak AB'nin de çeşitli kurumlarıyla gözlemci rolünde aktif olmasına ilişkin bir de çağrı yer almaktadır (OSCE, Monaco Declaration). Rusya'nın Abhazya'da "işgalci" olduğu ve işgali sonlandırması gerektiğine dair Avrupa Parlamentosu'nun çağrısı ve kararlarının da özellikle son dönemde daha fazla dikkat çektiği gözden kaçmamaktadır (European Parliament, Press Releases, 2018). Gürcistan da Abhazya ve Güney Osetya topraklarının Gürcistan'ın bir parçası olduğunu ve Rusya tarafından işgal edildiğini sürekli gündemde tutmaktadır. Öyle ki, Ağustos 2020'de Gürcistan Savunma Bakanı Irakli Garibaşvili mevkidaşı Ukrayna savunma Bakanı Andriy Taran'ı Tiflis'te kabul ettiği görüşmede Rusya için şu ifadeleri kullanmıştır: " *Bizim için öncelikli sorun, Rusya tarafından topraklarımızın işgal ve ilhak edilmesidir. Doğal olarak, biz kendi politikamız yoluyla topraklarımızda işgalin sona ermesini başarmalıyız*" (Qırım Haber Ajansı, 19 Ağustos, 2020)

Abhazya sadece Batılı Devletler tarafından değil BDT'nin Rusya dışında kalan üyeleri tarafından da tanınmamıştır. Ekonomik, sosyal ve jeopolitik anlamda ilişkilerin ve iş birliğinin çok fazla bir

şey ifade etmediği ülkelerin Abhazya'yı tanıdığıdır. Rusya'nın Abhazya'yı tanımasının hemen ardından Rusya ile iyi ilişkilere sahip olan Venezüella, Nikaragua Abhazya'yı tanıırken, ardından Pasifik Okyanusunun merkezindeki küçük Nauru adası da 2009 yılında Abhazya'yı tanıdığıdır. Önemli sayıda Çerkes-Abhaz diasporasının yaşadığı ve Rusya'nın etkin olduğu Suriye de Mayıs 2018'de Abhazya'yı tanıdığıdır (Euroasianet). Tanıyan ülkeler arasında coğrafi olarak sadece Suriye ile ekonomik ve sosyal ilişkilerin kurulma ihtimali göze çarpmakla birlikte Suriye'nin kuzeyinde yaşanan iç savaş nedeniyle ise ilişkilerin çok da kolay yürüdüğünü söylemek mümkün değildir.

Rusya Abhazya'da 2008 yılından itibaren tamamıyla "Hami Devlet" pozisyonunu alarak öncelikle güvenlik konularına ağırlık vermiştir. Bu çerçevede 2009-2012 yılları arasında 5000 askeri personeli Abhazya'ya yerleştirirken, askeri lojistik-altyapı için 465 milyon ABD Doları harcamıştır (International Crisis Group Report, 2013, p.3). 2009 yılından 2012 yılına kadar geçen zamanda ise devlet bütçesine 287 Milyon, Rusya vatandaşı olan emeklilere verilmek üzere 70 Milyon ve alt yapı yatırımları (yol, okul, hükümet binaları, tarımsal katkı v.s.) için ise 350 milyon dolar yardım sağlamıştır (International Crisis Group Report, 2013, p.6-7).

Gürcistan'da Saakashvili döneminin sona ermesiyle birlikte Rusya'ya karşı ve Abhazya sorununa ilişkin ekonomik ticari-ekonomik kaygılardan dolayı daha ılımlı bir politika izlenmeye başlansa da ilişkiler Abhazya-Gürcistan arasındaki sınır geçişleri ve sınırlı teknik işbirliğinden öteye gitmemiştir. İlişkilerin ileriye gitmemesindeki en temel neden yukarıda da bahsedildiği üzere tarafların siyasal ve hukuksal statüye ilişkin bakış açılarındaki farklılıktır. Abhazya siyasal liderliği ayrı bir devlet yaklaşımında pozisyonunu korurken, Gürcistan'da Bidzina Ivanishvili, ılımlı bir lider olarak Başbakan olduğu zaman, Abhazya ve G.Osetya ile diyalogdan bahsederken, "Abhazya ve Güney Osetya kardeşlerimiz zamanı gelince bizlere döneceklerdir" (Voice of Russia, 2013) ifadesiyle Gürcistan resmi dış politikasına göre iki cumhuriyetin de Gürcistan toprağı olduğunu anımsatmıştır.

Gürcistan'ın tutumunda bir değişiklik olmaması ve bazı dönemlerde askeri anlamda sınırlarda ortaya çıkan gerilim,

Abhazya'nın Rusya ile askeri ve güvenlik açısından stratejik önem arz eden bir antlaşmaya Mart 2015'de imza atmasına zemin hazırlamıştır. İlgili antlaşma Abhazya ve Rusya arasında bir ittifakı ve askeri ortaklığı anlatmakla birlikte, özellikle 5, 6, 7. Maddelere bakıldığında Rusya'nın Abhazya'nın kara, hava ve denizde güvenlik anlamında bir garantör pozisyonu aldığını söylemek mümkündür (Daha fazla detay için (Bkz. Dogovor Mejdu Rossikoi Federatsiei i Respublikoi Abhaziya o Soyznichestve i Straegicheskome Partnerstve). Bu antlaşma Abhazya'yı Gürcistan'dan gelebilecek bir saldırıya karşı korurken, Rusya'nın da Doğu Karadeniz'deki askeri etkinliğini artırması anlamına gelmiştir.

Rusya Abhazya'da askeri anlamda etkinliğini muhafaza etmesine karşın gerek küresel anlamdaki ekonomik sorunlar gerekse kendisinin 2014'ten itibaren Kırım konusu nedeniyle yaşanan ekonomik sıkıntılardan dolayı Abhazya'ya olan ekonomik katkılarda azalma olmuştur. Örneğin, International Crisis Group'un hesaplarına göre 2020 yılında Rusya'dan toplam 140 milyon dolar almayı öngörmüştür, bu meblağın 2012 yılında alınan yardımlardan yaklaşık 300 Milyon dolar daha az olduğu iddia edilmektedir (Hauer).

Abhazya'nın dış ticaretinde en önemli pazar olarak Rusya göze çarpıyor. Abhazya ürettiği narenciye ve şarap gibi tüketim ürünlerini Rusya'ya ihraç ederken, Turizm ise Abhazya Devlet Başkanı Aslan Bjaniya'nın ifade ettiği üzere Abhazya'nın GSMH'sinin %35'ne denk gelmektedir (Baikova, Izvestiya). Abhazya Ticaret Odası (CCIRA)sivil toplum örgütü olarak uluslararası alanda çeşitli protokollere imza atarak ve fuarlara katılmak suretiyle ülkenin dış ticarete aktif olması yönünde çalışmaktadır (CCIRA Web Page). Ancak bağlı bulunduğu devletin tam tanınmış olmaması ve ekonomiyle ilgili uluslararası örgütlerde temsiliyeti olmaması nedeniyle uluslararası alanda temsiliyet ve dış ticaret protokol ve antlaşmaları yapılması süreçlerinde sıkıntılar yaşamaktadır. Buna karşın, CCIRA Rusya, Şili, Tacikistan, Ürdün ve Rusya Federasyonu'na bağlı cumhuriyetlerin ticaret odalarıyla ikili antlaşmalar imzalayarak ülkenin izolasyonunu hafifletmeye çalışmaktadır (CCIRA Web Page).

2020 yılından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan Corona, Covid-19 salgını nedeniyle turizm sektörü dünya genelinde çökmüştür. Abhazyda ekonomisinde önemli bir yere sahip olan turizm sektöründen 2020 yılında istenilen verimi alamamıştır. Turizm sektörünün çökmesi aynı zamanda Bjaniya'nın da belirttiği üzere 10 bin kişinin istihdamının sağlanamaması anlamına gelmektedir (Baikova, İzvestiya).

Sınırlı tanınan ve bu yıl Covid-19 virüs salgını nedeniyle ekonomik zorlukları artan Abhazya'nın sağlık hizmetlerini sunma konusunda da sıkıntı çekmiştir. Abhazyaya sağlık hizmetleri konusunda birincil destek Rusya'dan gelirken, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) da Abhazyaya Covid-19 ile mücadelede tıbbi malzeme yardımı yapmıştır (International Crisis group, 2020). Abhazya vatandaşların pandeminin başlamasıyla birlikte Gürcistan'daki hastanelerde tedavi görmesi artmıştır, Rukhi'de inşa edilen ve ücretsiz olarak Abhazya vatandaşlarına hizmet veren hastanenin de özellikle pandemiden itibaren daha aktif bir şekilde hizmet vermektedir (Hauer). Pandeminin etkisinin ve siyasi sonuçlarının yorumlanması için erken olduğunu söylemek mümkündür. Ancak ekonomik anlamda Rusya'dan gelecek olan turiste bağlı olan Abhazya'nın ekonomik ve sosyal zorluklarla karşılaştığını ve dünyanın tüm diğer ülkelerinde olduğundan daha ağır bir süreci yaşayacağını söylemek mümkündür.

Sonuç

Uluslararası alanda *de facto* veya *sınırlı tanınan* devletlerin sayıları özellikle Soğuk Savaş sonrasında artmıştır. Bu tür devletlerin sayılarının artması ve kendilerine münhasır (Sui Generis) bir yapıda varlıklarını sürdürmeleri uluslararası sistem içerisindeki anomalileri, krizleri ve karmaşıklıkları da artırmıştır.

Kafkasya'da bağımsızlığını ilan eden Abhazy Cumhuriyeti'nin diğer diğer *de facto* devletlerden ayrılan en temel özelliği 1925 yılında SSCB'yi oluşturan cumhuriyetlerden biri olmasıdır. Ancak 1931 yılında Abhazya'nın statüsünün otonom bir düzeye düşürülmesi ve Gürcistan'ın bir parçası olarak tanımlanması ve demografik yapısında değişikliğe uğramaya başlaması bugünkü sorunsalın ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Abhazya'nın sınırlı tanınan bir cumhuriyet olarak tanımlanmasının en büyük

nedeni BM'ye üye olamamasıdır. Bununla birlikte ABD ve AB gibi uluslararası arenada güçlü aktörlerin de Abhazya'nın bağımsızlığını Gürcistan ile olan yakın ilişkilerinden dolayı desteklememeleri söz konusudur.

Abhazya Cumhuriyeti ve halkı 2000'li yılların başına kadar sadece diasporadan ve Rusya içerisinde yaşayan Kuzey Kafkasya halklarından destek alarak bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Öyle ki, 1992-2000 yılları arasındaki dönemde Abhazya uluslararası toplumdan hemen hemen tam izole *de facto* bir devlet konumunda kalmıştır.

2000'li yılların başından itibaren Putin'in Rusya'da iktidara gelmesiyle birlikte değişen dış politika yönelimleriyle birlikte Abhazya'nın en azından Rusya üzerinden uluslararası toplumla buluşması söz konusu olurken, Rusya'nın Abhaz halkına pasaport vermesi ve 2008 savaşının ardından Abhazya'daki etkinliğini hem askeri hem de ekonomik olarak artırmasına ve "Hami" devlet rolünü almasına yol açmıştır.

De facto devletlerin dünyayla bütünleşme süreçlerinde ve yaşadıkları zorluklarda sürekli başvurdukları bir "Hami Devletleri" vardır. Abhazya'nın da yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere "Hami Devleti" Rusya'dır.

Ekonomik ve askeri güvenlik anlamında Rusya'ya bağımlı noktada Abhazya'nın çok yönlü dış politika arzusu küresel diğer güçlerin pozitif yaklaşımları olmaması nedeniyle yaşama geçirilememektedir. Bunlara ek olarak Abhazya'yı tanıyan BM üyesi devletlerin Suriye dışında tümünün farklı kıtalarda olması da Abhazya'nın diğer devletler tarafından tanınmamasını ekonomik ve sosyal açıdan çok anlamlı kılmamaktadır.

Abhazya'nın Rusya dışında başka bir BDT ülkesi tarafından tanınmaması da önümüzde bir soru işareti olarak ortaya çıkmaktadır. BDT ülkelerinin bazılarının kendi iç sorunlarından dolayı Abhazya'yı tanımaması anlaşılır olmakla birlikte Belarus gibi Rusya ile konfederasyon kuran bir ülkenin tanımaması dikkat çekmektedir.

Gürcistan'ın Abhazya'nın tanınması olasılığı bir yana Gürcistan'ın işgal altındaki bir bölgesi olarak tanımlaması, ayrıca lobi faaliyetleriyle ve çıkar uyuşmasıyla bu savını Avrupalı devletler

ve kurumlar aracılığıyla da sürekli gündeme taşınması Abhazya'nın uluslararası alanda bağımsız bir şekilde hareket edebilmesini zorlaştırmaktadır.

Sonuç olarak, uluslararası örgütlere üye olamayan ancak bazı toplantılarına siyasal liderlik düzeyinde katılabilen Abhazya uluslararası alanda görünürlüğüne sağlarken hami devleti Rusya'ya ihtiyaç duymaktadır. Abhazya'nın içinde bulunduğu bu konumda Rusya'ya olan bağımlılığı artırmaktadır. Ekonomik açıdan da gerek turizm gerekse ihracat kalemleri bakımından Abhazya'nın Rusya'ya bağımlı olması Rusya'nı Doğru Karadeniz'de ekonomik, sosyal, siyasal ve askeri varlığını artırmaktadır. Kırım'ın 2014'te Rusya'ya katılmasıyla birlikte Rusya Doğu Karadeniz'de jeopolitik anlamdaki etkinliğini pekiştirmiştir.

Gürcistan'ın Batı ülkeleriyle ve kurumlarıyla derinleşen ilişkisi, Rusya'nın ise Abhazya ve Güney Osetya'daki etkinliğinin artması genel anlamda küresel güçler arasındaki mücadelenin de bir parçasıdır.

Kaynakça

Baikova, Tatyana, *Izvestiya*, (August 11, 2020), <https://iz.ru/1046272/tatiana-baikova/ekonomicheskie-poteri-abkhazii-iz-za-pandemii-vesma-znachitelny>

BBC News, October 2, 2006, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/5398384.stm>, (Erişim: 15.09. 2013).

Bgajba O.H., Lakoba S.Z. *İstoria Abhazii*, Suhum, 2007.

Cergenja, Anri, *Abhazya-Gürcistan İlişkilerinin Hukuki Yapısı ve Gelişimi*, (Çev: Murat Papşu), <http://circassiancenter.com/tr/abhazya-gurcistan-iliskilerinin-hukuki-yapisi-ve-gelisimi/>, (30 Eylül, 2000), (Erişim: 18.11.2020).

Chriba, A. Viacheslav, "The International Legal Status of the Republic of Abkhazia in the Light of International Law", in John Colarusso (Ed), *Independence of Abkhazia and Prospects for the Caucasus*, Ömür Matbaacılık, İstanbul, 2010.

Coleman, "Youngblood Appendix: Abkhazia", *Georgia Review*, 2013.

Constitution of the Soviet Socialist Republic of Abkhazia, 1925, <https://abkhazworld.com/aw/reports-and-key-texts/589-constitution-ssr-abkhazia-1april1925> (Erişim: 25 Ağustos, 2020)

Dogovor Mejdu Rossikoi Federatsiei i Respublikoi Abhaziya o Soyznichestve i Straegicheskom Partnerstve, <http://www.kavkaz-uzel.eu/articles/252910/> 5 Marta 2015. (Erişim:15. 9.2029).

Dunne Tim, Milja Kurki, Smith Steve, *International Relations Theories, Discipline and Diversity*, Third Edition, Oxford Publication, 2012.

European Parliament, *Press Releases*, 2018, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20180607IPR05245/european-parliament-calls-on-russia-to-end-occupation-of-georgian-territories>

Pender Kieran, "Abkhazians appreciate Syrian recognition, no matter the circumstances", *Eurasianet* (Jul 16, 2018), <https://eurasianet.org/abkhazians-appreciate-syrian-recognition-no-matter-the-circumstances> (Erişim: 20.10.2020)

Full Text: 1996 CIS Treaty on Abkhaz Sanctions, <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=17293>, (Erişim: 20.12. 2017).

Fuller, Liz. *German seeks to kick to start Gerogian -Abkhaz Peace Talks*, *Radio FreeEurope-Radio Liberty*, <http://www.globalsecurity.org/military/library/news/2008/07/mil-080717-rferl06.htm>. (Erişim: 15.09. 2013).

Ghazarians, Ara. *From Frozen Conflicts to Unrecognized Republics: The de facto States in the Emergent Region of the Post-Soviet States of the South Caucasus*, the Faculty of The Fletcher School of Law and Diplomacy, December 2007, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Hauer Neil, *Abkhazia, Georgia and COVID: An opportunity from crisis*, *Middle East Institute*, <https://www.mei.edu/publications/abkhazia-georgia-and-covid-opportunity-crisis>, September 28, 2020.

Harzl, Benedikt, "Nationalism and Politics of the Past: The Cases of Kosova and Abkhazia", *Review of Central and East European Law*, Volume 36, Issue:1, 2011.

Hewitt, George "Abkhazia and Georgia: Time for a Reassessment", *Brown Journal of World Affairs*, Spring/Summer 2009, Vol:16, No 2.

Hille, Kathrine "Georgia wary of Moscow deals with South Ossetia and Abkhazia", *Financial Times*, February 18, 2015. (Erişim: 20.01.2017).

International Crisis Group, *Abkhazia: The Long Road to Reconciliation*, 10 April 2013, p.3.

International Crisis Group, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/b89-covid-19-challenge-post-soviet-breakaway-statelets>, 2020.

Interview with Maxim Gunjia, Former Minister of the Foreign Affairs of Abkhazia, September 2008, Sukhum, Abkhazia.

Interview of the Russian Foreign Minister Sergey Lavrov by the Abkhazian State Television and Radio Broadcasting Company, Moscow, 25 August 2013, Russian Ministry of Foreign Affairs,

http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/4FFBA766E9F1E4A444257BD40045DEAB, (Erişim:25.09.2013).

Istanbul Document, 1999, *OSCE Istanbul Summit*, <http://www.osce.org/mc/39569?download=true>, (Erişim:20.10.2020).

Kate S. Pease, *Kelly International Organizations*, Pearson, 2012.

Luke, March "Is Nationalism Rising in Russian Foreign Policy? The Case of Georgia", *Demokratizatsiya*, Summer 2011, Vol. 19 Issue 3.

Ministry of Foreign affairs, Russia, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/C589ADB74FB34C63C325749F0025531B, (Erişim: 16, 08 2013).

Mitchel, Lincoln, "Democracy in Georgia Since the Rose Revolution, *Orbis*", *East European Democratization*, Vol. 50, Issue 4, Autumn, 2006, p. 669-676.

Qırım Haber Ajansı, (19 Ağustos, 2020), <https://qha.com.tr/haberler/ukrayna-ve-gurcistandan-ortak-rus-iscali-tepkisi/234917/> (Erişim: 20.11.2020).

Petersen, Alexander, "The 1992-93 Georgia-Abkhazia War: A Forgotten Conflict", *Caucasian Review of International Affairs*, Vol:2, Issue: 4, Autumn 2008.

Relief Web, <http://reliefweb.int/report/georgia/russia-remove-military-bases-georgia-2005>, Source: Pravda Translated by: Guerman Grachev, (Erişim: 15.09. 2020).

Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, The Responsibility to Protect, December, 2001.

Sabah Gazetesi, 8 Eylül 2009. http://www.sabah.com.tr/siyaset/2009/09/08/abhazyaya_ilk_turk_diplomat, (Erişim : 15.10 2020).

Shami Seteney, "Historical Processes of Identity Formation: Displacement, Settlement, Self-Representations of the Circassians in Jordan", *Iran and Caucasus*, Vol.13.No.1 2009.

Shanahan Cutts, Noelle M. "Enemies Through the Gates: Russian Violations of International Law in the Georgia/Abkhazia Conflict", *Case Western Reserve Journal of International Law*, 2008, Vol. 40 Issue ½.

Tkachenko Stanislav, The TRNC and Other States with Limited Recognition: Comparative Analysis, in Tkachenko and Özsağlam Muhittin Tolga (Ed.), *Isolated Part of Cyprus*, VVM Publishing Ltd., St.Petersburg, Russia, 2011.

The Chamber of Commerce and Industry of the Republic of Abkhazia (CCIRA) <https://www.tppra.org/en/o-torgovo-promyshlennoy-palate/>

The Guardian, October 6, 2006.
<https://www.theguardian.com/world/2006/oct/06/georgia.russia>,
(Erişim, 15.9.2020).

Union Treaty Between the SSRG and SSRA,
<https://abkhazworld.com/aw/reports-and-key-texts/601-union-treaty-between-december-1921> (Erişim: 28 Ağustos 2020)

United Nations Observer Mission in Georgia (UNOMIG),
<http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unomig/background.html>, (Erişim: 18.01. 2017), p.19; *Interviews with people from Kabardino-Balkaria Republic, Abkhazia, October 2008.*

Circassian Genocide Historical Legitimacy Question

Hamed Kazemzadeh**
Anahita Shahrokhi***

Abstract

In recent years, due to some contemporary political influences in Russia, Circassian activists, and some foreign states have proposed that the Circassian exile (forced deportations) and Russian colonization in the 19th century, might be considered as an expression of the contemporary notion in philosophical politics of ethnic cleansing and the genocide by the Russian Empire. This campaign claims that according to the historical records during these colonization thousands upon thousands of humans were massacred. Hence, the formation of the Circassian Genocide as an international issue is begun to be internationalized, this paper tries to clarify the legitimacy question of the Circassian Genocide based on the ethical dimension and the meaning of genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in 1948. We describe this view about moral epistemology elsewhere, but we will not elaborate on it in the present context.

Another important factor that we will survey in this study, is the recent activities of Circassians to recognize this historical event as a genocide. Nowadays we see a considerable sort of unification and symphonic movement has been developed in Circassian identity around the international recognition of the genocide. Due to a lot of historical information, the aim of this paper is not to demonstrate or to prove the ethnic cleansing and genocide, but is to discuss that it was a genocide or not, according to our knowledge in Eurasian contemporary politics.

Keywords: *Circassian Genocide, Circassian Exile, Winter Olympics of Sochi, History of Circassia*

** Hamed Kazemzadeh, Ph.D. in Orientalism, University of Ottawa, Ottawa, Canada. E-mail: hkaze065@uottawa.ca.

*** Anahita Shahrokhi, Ph.D. Candidate at the Faculty of History, University of Warsaw, Warsaw, Poland. E-mail: anahita.shahrokhi@gmail.com

(Received/Gönderim: 04.08.2020; Accepted/Kabul: 28.11.2020)

Çerkes Soykırımı Tarihsel Meşruiyet Sorunu

Son yıllarda, Rusya'daki bazı çağdaş siyasi etkiler nedeniyle, Çerkes aktivistler ve bazı yabancı devletler, 19. yüzyılda Çerkes sürgününün (zorla yerinden edilmelerin) ve Rus kolonizasyonunun çağdaş siyaset felsefesindeki kavramlarla açıklandığında Rusya İmparatorluğu tarafından etnik temizlik ve soykırım yapıldığı şeklinde ifade edilebileceğini öne sürdüler. Çerkes soykırımı kampanyası, tarihsel kayıtlara göre bu kolonizasyon sırasında binlerce insanın katledildiğini iddia etmektedir. Böylelikle, Çerkes Soykırımı uluslararası bir mesele haline gelmeye başlamıştır. Bu makale Çerkes Soykırımı'nın meşruiyet sorununu, 1948 Soykırımın Önlenmesi ve Soykırım Suçlarının Cezalandırılması Sözleşmesindeki etik ve soykırım tanımına göre sorgulamaktadır. Başka bir yerde ahlaki epistemoloji bakışını tanımlıyoruz, ancak mevcut bağlamda bu konuyu detaylandırmayacağız.

Bu çalışmada inceleyeceğimiz bir diğer önemli faktör ise, Çerkeslerin bu tarihi olayı bir soykırım olarak tanımaya yönelik bugünkü faaliyetleridir. Bugün soykırımın uluslararası tanınması etrafında Çerkes kimliğinde önemli bir tür birleşme ve senfonik hareketin geliştiğini görüyoruz. Bu yazının amacı etnik temizlik ve soykırımı göstermek veya kanıtlamak değil, çağdaş Avrasya siyasetindeki bilgilerimize göre, pek çok tarihsel bilgiye dayanarak, bunun bir soykırım olup olmadığını tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Çerkes Soykırımı, Çerkes Sürgün, Soçi Kış Olimpiyatları, Çerkesya Tarihi

Introduction

The Circassian activists have demanded that a part of the Caucasian War in the 19th century - Russo-Circassian Wars - which caused the vanishing of the Circassians from the entire Caucasus by Russians, should be identified as a war crime (Map 1).

Map 1. Russian Expansion in the Caucasus in 1783-1878 by Andrew Andersen

Historically, this tragedy happened as the consequence of the Caucasian War in the 19th century. Regarding the term of genocide, in 1990, the Circassians determined 21 May as the National Day of Mourning, on which they remember the tragedy of the nation and remind them 21 May 1864; the Russian Tsar Alexander II declared that the war had ended with the occupation of whole Circassia. The Tsar authorized a decision to exile the entire Circassians for their rejection to transform to Christianity from Islam and the constant raids they carried out on Russian villages.

We should mention that in 2009, the Congress of Circassians announced the attempt to establish a Circassian State in Exile for highlighting the legitimacy question in the global arena (Khlynina 308-309): *"Circassia should be returned to its status of an independent state and unite all the Circassians. The future government is determined to rely on the Declaration of*

Independence of Circassia of the time of the Caucasian War (1835) and the Declaration of Independence of Circassia issued by the Unrepresented Nations and Peoples Organization (UNPO) in 1996".

In this regard, the Worldwide Circassian Brotherhood (WCB) become manifest with a fresh associateship decided to raise the Circassian historical and cultural phenomena. Additionally, they created ties with other Circassians around the globe in 2004. Zamir Shukhov - the head of this movement - believed that this act could have advanced *the unity of the Circassians in their fatherland but as a sort of Russian integrity* (Shmulevich 2015). Based on this idea, most of the Circassian diasporic institutions followed these purposes:

1. Official recognition of the Circassian Genocide in the Russian Federation and other countries;
2. Formation of political unity to involve all Circassian republics under the Russian Federation;
3. Facilitating repatriation of the origin Circassians to their homeland. (Bubenok 141-143)

One of the primary activities was in October 2006, when the Circassian public organizations sent a request to the European Parliament for recognizing the Circassian Genocide¹ based on the legal protection of human rights. The Georgian Parliament proceeded with a resolution on 21st of May 2011 stating that "pre-planned mass killings of Circassians by Imperial Russia, should be recognized as genocide and those displaced during those events from their homeland, should be identified as refugees and turn back" (Barry 2011).

Walter Richmond the historian, asserts that the term genocide is proper because the wars of 1864 can be one of the primitive samples of social engineering and ethnic cleansing in the modern era. According to international law, clarifies the genocidal intent seeks demolition acts with a specific purpose but are based on anticipated Human Disaster results or corollary of a political course, which could have been avoided by conversion in that political order. He brings up the genocidal events based on the policy of

¹ You see more details: <http://www.unpo.org/article.php?id=5634>

demographic transformation. It means that Russification² in the region was a desirable policy for Russian authorities and they were fully aware of the massive number of deaths by the starvation and the expulsion (Richmond 92-97).

To sum up the introduction, we can see the idea of Maja Catic (2015), why the term genocide has not been applied to express the Circassian destiny since the 19th century:

*"Significant grievances revolving around the brutality not only of the more recent Stalinist, but also of the more distant, Tsarist past, and the struggle for historical truth started playing prominent roles in motivating nationalist mobilization inside the Soviet Union. The struggle for historical truth manifested itself in a clash between the official Soviet history and the 'counter-memory' of the historically repressed groups. In the North Caucasus, this clash concerned the historical relationship between Russia and the Caucasus, as well as the inter-ethnic relations among the peoples of the North Caucasus."*³

For understanding the dimensions of genocide, ethics consultation is a tool that we can use. Apart from that, ethics thought and normative morals as an organ for mental suffering from a traumatic event could be a referral part for determining a feasible model for ethic theories in the human bearing (Filip 83).

Concept of Genocide

It is a simple sentence, but the meaning is deep: Circassians were forced to exile by Russians to Ottoman Empire territories. The deportation was started before 1864 and had been continued by 1867. This information is a historical record and most historians and documents can prove those, but I want to see what the genocide

² Russification is a configuration of social and cultural assimilation procedure based on Russian official policy toward non-Russian societies to give up the indigenous culture and language in favor of Russian culture. It can be mandatory or voluntarily.

³ Main article: <http://circassiatimesenglish.blogspot.com/2016/01/maja-catic-circassians-and-politics-of.html>

means and then again try to identify this historical event in the perceive of a 21st-century person.

On 9 December 1948, the United Nations General Assembly ratified "The Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide"⁴ as General Assembly Resolution (Bellamy 2016). The submitted Convention was adopted on 12 January 1951⁵ and describes legal terms of genocide (Chalk 47–63).

The meaning of genocide in the second article defines:

"Any of the following acts committed with intent to destroy in whole or in part a national ethnical racial or religious group, as such: 1. Killing members of the group; 2. Causing serious bodily or mental harm to members of the group; 3. Deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part; 4. Imposing measures intended to prevent births within the group; 5. Forcibly transferring children of the group to another group".

In the third article, it determines the crimes in this course: "genocide, conspiracy to commit genocide, direct and public incitement to commit genocide, attempt to commit genocide, complicity in genocide"⁶. This convention was approved to proscribe acts analogous to the Holocaust.

Additionally, Raphael Lemkin in his meaning of genocide tries to show a concept of an act. He says:

"By genocide, we mean the destruction of an ethnic group.... Generally speaking, genocide does not necessarily mean the immediate destruction of a nation, except when accomplished by mass killings of all members of a nation. It is intended rather to signify a coordinated plan of different actions aiming at the destruction of essential foundations of the life of national groups,

⁴ Main Text: https://www.un.org/ar/preventgenocide/adviser/pdf/osagg_analysis_framework.pdf

⁵ Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-1&chapter=4&lang=en

⁶ Text of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, the website of the UNHCHR. <http://www.hrweb.org/legal/genocide.html>

*to annihilate the groups themselves. The objectives of such a plan would be disintegration of the political and social institutions, of culture, language, national feelings, religion, and the economic existence of national groups, and the destruction of the personal security, liberty, health, dignity, and even the lives of the individuals belonging to such groups*⁷ (Orentlicher 2001).

Now, we can see how the concept of genocide can fit with Circassians. Almost all chapters of genocide meaning in article 2, happened on Circassians. The killing members of the group were ordered by Russian commanders and it creating tense trauma to Circassians in the Ottoman lands. Additionally, the destruction of their villages and cities under the Russian colonization was purposely burdening on Circassian conditions of living, assessed to cause physical vanishing. Even in all sources, we can find forcibly transferring children of Circassian to Ottoman lands. Two examples accepted by the international community based on the meaning of Lemkin can be the Rwandan genocide at the end of the 20th century and the Armenian Genocide at the beginning of the 20th century as the systematic mass murder and ethnic cleanings.

Consequences of Russian Colonization – Historical Background

Russians employed a lethal combination of numerical superiority and systematic reduction of resistance in the forested foothills and mountains after coming to the North Caucasus. In this long war of attrition, the Circassians travailed serious losses in terms of human life, and their land has perished. Many tribes were wiped out completely, for example, the *Ubykh*. Those tragic acts, together with the conspiracy of the Ottomans, terminated in a large-scale exodus that irreparably compromised the demographic equilibrium in the northwest of the Caucasus. It is approximated that at least a million Circassians were compelled to move and only 800,000 were eventually settled in the Ottoman Empire's territory. The difference being the victims of starvation, disease, shipping accidents, and the disordered Ottoman administrative system.

⁷ Meaning of Genocide in Oxford English Dictionary cited by Raphael Lemkin Axis Rule ix.79.

Those who stayed in their homeland were required to resettle in the northern territories of the Caucasus (Richmond 54-75).

In reaction to continuous Circassian persistence and the defeat of constructing fortresses, the Imperial Russian army started using a tactic of asymmetric punishment for ravages. With the purpose of strength position over the Caucasus, Russian armed forces reprised by perishing any sites that resistance movement was running, moreover engaging the assassinations and hanging of warriors' families (King 47–49). Charles King, the historian, says in his book 'The Ghost of Freedom: A History of the Caucasus' as one of the most important sources of these wars:

"Understanding that the resistance was reliant on being fed by sympathetic villages, the Russian military also systematically destroyed crops and livestock. These tactics further enraged natives and intensify resistance to Russian rule. The Russians began to counter this by modifying the terrain, in both the environment and the demographics. They cleared forests by roads, destroyed native villages, and often settled new farming communities of Russians or pro-Russian Caucasian peoples. In this increasingly bloody situation, the wholesale destruction became a standard action by the Russian army and Cossack units and was adopted by Circassians and other highland groups against Russian or pro-Russian villages" (Ibid 74).

However, the Circassian resistance kept running under this war condition. As well as, the Circassian cause started to awaken sympathies in the West, especially Britain (Ibid 93-94). The once-mighty Circassians had been decreased to a subject people of Russia by the middle of the 19th century. Notwithstanding their failure, the Circassians were on the viewpoint for an external ally to arise against the Russians. This exile, along with the conquest of the Russian army in Circassia (Shenfield 150), has arisen a new movement among immigrants to attempt for international recognition of the Circassian Genocide. Some sources give us the number of hundreds of thousands who died during the exile. Some historians use the course of 'Circassian massacres' for this Russian consequences in Circassia (Levene 299, 302). The following report provided by a Russian who served in the imperial army proves the brutality of the Russian campaign toward the Caucasus:

“The war proceeded with inexorable and merciless severity. We pushed ahead one step at a time, but remorselessly, clearing every patch of land where a soldier set foot on mountaineers, down to the last man. The mountain auls were burned by the hundred. The snow had only just melted away, but it was before the trees had become clothed in their greenery (in February and March); the crops were eaten by the horses or even trampled down. If we managed to catch the inhabitants of the auls unawares, they were immediately led away under military escort to the shores of the Black Sea and then sent to Turkey” (Baytugan 1-38).

The historical statistics of 1897 shows 150,000 Circassians remained in the region after the war. A large number of them died in transmission from the diseases and starving. According to King (96), the remaining Circassians have resettled into the plains and the left bank of the Kuban River (Table 1).

Table 1. Consequences of Russian Colonization – Ethnic population after and before

Tribes	Before	After	Percent Remaining	Percent died or deported
Kabardins	500,000	35,000	7.000%	93.000%
Shapsugs	300,000	1,983	0.661%	99.339%
Abzakhs	260,000	14,660	5.648%	94.362%
Natukhais	240,000	175	0.073%	99.927%
Temirgoys	80,000	3,140	3.925%	96.075%
Bzhedugs	60,000	15,263	25.438%	74.561%
Mamkhegs	8,000	1,204	15.050%	84.950%
Ademeys	3,000	230	7.667%	92.333%
Ubykhs	74,000	0	0.000%	100.000%
Zhaneys and Hatuqways	100,000	0	0.000%	100.000%

Circassian Exile

Circassia was a buffer zone between Russian and the southern states such as Persia and Ottoman (Wood 2007). Subsequently, the first ravage and invasion of the Russian campaign toward Circassia happened approximately in 1763, as a part of the *Russo-Persian War*.

In due term to a required need for the coastal area of Circassia and a sight that an independent Circassia would prevent their plot to expand into the southern lands, The Imperial Russian Army moved to attach Circassia. Tensions and pressures culminated in its later stages and were outshined by the *Crimean War*. Despite a similar war was running in the eastern Caucasus, some Circassians tried to link between the *Circassian War* and *Murad War* by connecting with *Imam Shamil* and Britain to violate the Ossetian alliance with Russians.

Map 2. Circassian Exile to Ottoman Empire*

Animosities peaked in the 19th century and actuated Circassian Genocide, in which its aim was fighting against the Russians to keep their freedom. This armed conflict entangled with *the Russo-*

* Journal Atlas (Istanbul), special issue "Circassians", No 120, March 2003.

Turkish War at different stages. The first exile was mostly in 1858 when almost 30,000 moved to the territories of the Ottoman Empire (Kasumov 151). Later in 1861, 10,000 Kabardians moved to the south. Simultaneously, the Russians made the *Besleneis*⁸, *Kabardians*, *Temirgois*, and *Abazas*⁹ relocate to the coastal area (Kumikov 10-11) (Map 2).

Undoubtedly, *Paul B. Henze* (111) has highlighted the most considerable perspective of this exile:

“The great exodus was the first of the violent mass transfers of the population which this part of the world has suffered in modern times. Two generations later, the tragedy began to overwhelm the Armenians of Eastern Anatolia. Millions of Armenians, Greeks, Turks, Kurds, and Nestorians were uprooted and hundreds of thousands died, at least during the commotion of the First World War and its aftermath. None of these ethnic disasters is entirely unrelated to the others”.

Additionally, King believes (King 97-98) nearly 1 to 1.5 million Circassians were murdered, by Russians, and another 1 to 1.5 million Circassians were deported to the Ottoman Empire. After 1860, the number of Circassians exiled from their lands to the Ottoman Empire was quickly increased. The Russians were anxious about the contingency of the Ottoman Empire would not accept any more Circassians (Kappeler 301). As a result of the displacing doctrine of the Circassians, most of the Circassians about 90 percent of the population at that time, were dismissed from their homeland in a short period under terrible conditions, and a third of them died pending the deportation from disease and hunger (Richmond 2008). Despite all oppression, dispersion, and suffering, the Circassians have survived and protected their identity during exile. Actually, in our opinion, this period was their historical memory and healing of this exile and their suffering from Russians.

⁸ The *Besleneis* is one of the twelve tribes of the Circassian people.

⁹ The Abaza (Abazin in rus.) is a Caucasian ethnic group, who ethnically linked to the Abkhaz and Circassian people.

Winter Olympics of Sochi

It should be noted that the 2014 Sochi Olympics coincided exactly with the 150th anniversary of the Russian conquest in Sochi. At the opening, a performance held a narrating the Russian thousand-year history without mentioning anything about the Circassians and the northwest Caucasian history. Indeed, Russian authorities tried to use some local artists such as Hibla Gerzmava who is an Abkhazian-Russian operatic soprano, to engage some locals at the ceremony. But, it did not impact at all on the historical fact which hassled the Circassians in Russia and the diaspora.

The most effective contemporary factor on the Circassian Question was the recent winter Olympics where the political propaganda has impacted on choosing the location of the world sports events (Markovits & Rensmann, 2010). Indeed, the Sochi Games have distinguished, as the *pet idea* of Vladimir Putin. He headed the Russian representatives to Guatemala for the IOC meeting in 2007 where Sochi won for arranging the Olympic Winter Games 2014 (Müller 2095).

We should mention that historically Sochi was the last capital of Circassia, and it has a symbolic place in Circassian memory. This reason describes why so many activists criticized the choosing Sochi for the Olympic Games (Bullough 2012). Additionally, the competitions have been organized on *Krasnaya Polyana*, the mountains where the Russians arranged their conquest parade on 21 May 1864. Circassian protected under the slogan: *No Olympics on our ancestors' graves* (Persson 72-94).

The Sochi Games were the occasion for Russia to show off its capability of organizing international games with security and safety in the North Caucasus where it had previously been accused of human rights violation and creating insecurity (Müller 06; Petersson & Vamling 6-7). Russian perspective mostly focused on strategic showcasing themselves to the world and thereby make and account positive national images for internal and international audiences and global media. These pictures can carry senses and values regarding what a nation might stand for and afterwards increase normativity. It has been related to Russian strategies of soft power in the global arena. On the other hand, this Olympic was

once effective when a global consensus was formed by the Circassian Diaspora and activists. These activities included media warfare and bolding the subject in the academic assemblies.

Role of Circassian Activists

After choosing Sochi for organizing the Olympic Winter Games, a debate was raised among European activists on the democracy and human rights situation in Russia, and whether it was proper to arrange this game in an authoritarian regime. On the other hand, during the Olympics, activists had a global audience, where they intercommunicated to prove their historical claims for international recognition of the Circassian Genocide (Hansen, 2014).

Bo Petersson and Karina Vamling (7) in this regards say:

"One item, in particular, has of late become vital for the attempts of attaining global appreciation for the dignity and indeed the identity of the Circassians, namely the striving to have the atrocities of the Russian wars against the Circassians during the mid-19th century recognized as genocide".

Moreover, Zhemukhov (2012) believes:

"Circassian activists form a heterogeneous group. Starting with the most radical sentiments, the Circassian movement could according to him be visualized on a scale ranging from vocal nationalists, who would demand a state of their own for the Circassians, over sovereigntists, culturalists¹⁰, and centrists onto accommodationists¹¹, the latter of whom strive for reaching a common understanding with the Russian authorities".

The most free-hearted patriotism would be keen on the diasporic societies, whilst most accommodationists would join to

¹⁰ In philosophy and sociology, culturalism is the core importance of culture as an arranging force in human relations.

¹¹ Accommodationism is a legal commentary which adopts "the government may support or endorse religious establishments as long as it treats all religions equally and does not show preferential treatment." Accommodationists have the view "religious individuals, and/or religious entities may be accommodated by government in regard to such things as free exercise rights, access to government programs and facilities, and religious expression."

be energetic in their fatherland. Additionally, Zhemukhov mentioned that the recognition of genocide since the end of the *Cold War* has been one of the three Circassian activists' purposes, besides the right of repatriation to Circassia and the unity of all Circassian republics (Zhemukhov 505-506).

In this case, Hansen says (199):

“Genocide recognition has become the new banner of the Circassian revival over the last couple of years. The issue has attained symbolic value and has become a centrepiece of the identity construction of Circassian groups in the diaspora, and has come to make up the nexus of cooperation between the diaspora and the homeland”.

In Turkey, regarding the Turkish-Russian relations and intention of Prime Minister Recep Tayyip Erdogan to travel to Sochi for the opening ceremony, the Circassian actions formed based on protesting specifically in front of Russian institutions such as the Consulate General in Istanbul's city center. One of the biggest ones was the second of February 2014 when Circassians shout slogans during a protest in front of the Russian Consulate in Istanbul¹². In general, the Circassian demands have failed to boycott the event by the Turkish government. It seems that the Sochi question gathered different diasporic groups and even consolidated (Kaya 2014; Hansen 2014). Indeed, it possessed significant international consideration and assert a principle for the Circassian endeavour at creating symbolic policies to boost their motives. However, after 6 years, it is still hard to determine how much international attention has advanced the Circassian Question.

Conclusion

As we mentioned above, many reports from the 19th century demonstrate that the predestinated murdering and forced deportation of the Circassians under exceedingly violent circumstances happened, and it can be summarized below:

- a) numerous records of destroying Circassian residences;

¹² You can see more: <https://time.com/4864/sochi-olympics-russia-circassians/>

- b) many reports of murdering Circassian civilians;
- c) many stories from Russians showing a lot of Circassians died by diseases and starvation in the mountains;
- d) many pieces of evidence showing dead bodies along with coastal areas;
- e) the number of deaths in Ottoman Black Sea ports due to diseases and starvation during passing the Black Sea.

Nowadays, a growing number of researches support the genocide claim. For example, the most recent work by Walter Richmond (2013), gathered all required documents for proving a genocide. It is not the aim of this research, to prove that, but my research shows that we can call it a genocide from the perspective of a 21st-century person. According to Henze, a famous historian, genocide was "clearly attempted" during the colonization (Henze 373). According to another Circassian historian, Hasan Dumanov, Acting Head of Division of Social and Political Studies at the Kabardino-Balkarian Scientific Center of the Russian Academy of Sciences: "We cannot say that there was no genocide of the Circassian peoples; however, here again, the point is who is now benefitting from manipulation of this issue"¹³.

Determining the number of victims is part of the documentation and archive studies which helps our perspective toward the event. A number mentioned was that nearly 1 to 1.5 million out of a whole population died as a result of these processes whether (Natho 393; Richmond 2013). It seems all those can be legitimized the Circassian Genocide among historians or the popular opinion. In this case, we should consider the trauma after a century in the community. In this regard, Georgi M. Derluguan has refined the role of the Armenian genocide in ethnic mobilization:

"The trauma of genocide produced among the victims' families, and among their descendants, an exceedingly strong yearning for moral catharsis. Some of the most powerful ethnic mobilizations in the Caucasus occurred precisely in such groups: not only the

¹³ You can see more in Caucasian Knot: www.southosetia.eng.kavkaz-uzel.ru/articles/15233

Armenians but also, to a lesser extent, the Azeris, and then the Chechens, Karachai, and Balkars who had been deported by Stalin, as well as the Abkhazes who felt perennially embattled in the face of the much bigger Georgian nation" (Derlugian 187).

In the background of mediated memorialization and mobilization, international recognition of genocide can answer as an adsorbent quotation to the more public recognition of national tragedy with ethical dimensions and being promoted through social media. Additionally, the narrative on victimization emerges to practice much more sharply when connected to an international agenda (Fassin & Rechtman 2009). However, if we accept and recognize the genocide as an act against Circassians, it helps the survivors and their descendants heal from century trauma. It is a part of reconciliation and justice. Here, I think better to mention Amartya Sen's article where she believes that the idea of justice can bring up a response to the victims (Amartya 155-201). But Alex J. Bellamy and Tim Dunne believe:

"The international practice has seldom lived up to the lofty demands of international law. With concern for human dignity trumped by the global struggle for geopolitical supremacy during the Cold War, genocide and mass atrocities remained quite common" (Bellamy & Dunne 2016).

This can make trust between communities and open the discussion about the past as a Legitimacy Question (Hawley 70-74.). It should be noted that these differences may be due to varying past experiences, to varying importance of the stakes, or just to differences in personality. Naturally, within decisive limits, we can regard quite a large span of different attitudes to trust as both morally and rationally passable about the Genocide. But it does not seem acceptable to modify even within that 'acceptable' range based on attentions of gender, race, or class or even states. Even if it is epistemically allowable to be somewhat mean-minded and epistemically permissible to be justly humanitarian, it is not morally permissive to switch between these doxastic policies based on social identity.

References

- Barry, E. *Georgia Says Russia Committed Genocide in 19th Century*. The New York Times. (2011).
- Baytugan, B. *The North Caucasus Studies on the Soviet Union*. Vo.XI. (1971).
- Bellamy, A. J. and J Tim Dunne. *R2P in Theory and Practice*. The Oxford handbook of the responsibility to protect, 2016.
- Bubenok, O. "The Adyghe Factor in The Ethnopolitical Development of The Northern Caucasus". *Central Asia and The Caucasus: Volume 16, Issue 2* (2015).
- Bullough, O. "Sochi 2014 Winter Olympics: The Circassians Cry Genocide". *Newsweek*, May 21, 2012.
- Catic, M. "Circassians and the Politics of Genocide Recognition". *Journal Europe-Asia Studies: Volume 67, Issue 10* (2015):1685-1708.
- Chalk, F. "Redefining Genocide", in Andreopoulos, George J. (ed.), *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1997.
- Chisholm, H. "Circassia. Encyclopedia Britannica". Vol. 6 (11th Ed.). Cambridge University Press, 1911.
- Fassin, D. and R. Rechtman. *The Empire of Trauma: An Inquiry into the Condition of Victimhood*. Princeton and Woodstock: Princeton University Press, 2009.
- Filip, I. "Morality and Ethical Theories". *Ethics & Medicine* 32.2, (2016): 83-87.
- Glenny, M. *The Balkans: Nationalism, War, and the Great Powers, 1804-2011*. Penguin Publishing Group, 2012.
- Hansen, L. F. *The Circassian Revival: A Quest for Recognition, Mediated Transnational Mobilisation and Memorialization among a Geographically Dispersed People from the Caucasus*. PhD Thesis., University of Copenhagen, 2014.
- Hawley, K. "Trust, Distrust, and Epistemic Injustice". *The Routledge Handbook of Epistemic Injustice*, edited by Ian James Kidd, José Medina, Gaile Pohlhaus, Jr. London: Routledge, 2017.
- Henze, P.B. *Circassian Resistance to Russia*. London: HURST & CO. 1992.
- Kappeler, A. *The Russian Empire: A Multi-Ethnic History*. London: Longman, 2001.
- Kasumov, A.K. *Genotsid Adygov: Iz Istorii Bor'by Adygov za Nezavisimost' v XIX Veke*. Nalchik: LOGOS, 1992.

Kaya, A. "The Circassian Diaspora In and Outside Turkey Construction of Transnational Space in the Post-Communist Era". *Problems of Post-Communism*, vol. 61, no. 4. (2014).

Khlynina, T.P. "History, Politics and National Construction in the Northern Caucasus". (in Ukrainian). *Historical and Political Science Studies: No. 4 (54)*, (2013).

King, C. *The Ghost of Freedom: A History of the Caucasus*. New York City, NY: Oxford University Press, 2008.

Kumikov, T. *Vyselenie Adygov v Turtsiiu—Posledstvie Kavkazskoi Voiny*. Nalchik: T.Kh. 1994.

Levene, M. *Genocide in the Age of the Nation State*. London; New York: I.B. 2005.

Markovits, A. and Rensmann, L. *Gaming the World: How Sports Are Reshaping Global Politics and Culture*. Princeton: Princeton University Press, 2010.

Müller, M. *State dirigisme in megaprojects: governing the 2014 Winter Olympics in Sochi*. *Environment and Planning A* 43, 2011.

Narochnitskii, A. L. (ed.) *Istoriia Narodov Severnogo Kavkaza* (Konets XVIII v.-1917 g.). Moscow: Nauka.

Natho, K. I. *Circassian History*. Xlibris Corporation, 2009.

Orentlicher, D. F. *Crimes of War: A–Z Guide: Genocide*. The Crimes of War Education Project, 2001.

Persson, E. *Olympism and Empire: The Olympic Myth in the Contestation of the Caucasus*. In *The Sochi Predicament: Contexts, Characteristics and Challenges of the Olympic Winter Games 2014*, edited by B. Petersson and K. Vamling. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars, 2013.

Petersson B., & Vamling, K. *The Sochi Predicament. Contexts, Challenges and Characteristics of the Olympic Winter Games in 2014*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2013.

Petersson, B. and Vamling, K. "Fifteen minutes of fame long gone: Circassian activism before and after the Sochi Olympics". *Sport in Society: 20/4*, (2017).

Polovinkina, T.V. *Cherkesiia—Bol' Moia. Istoricheskii Ocherk*. (drevneishee vremia—nachalo XX v.). Maykop: RIPO. 1999.

Richmond, W. *The Circassian Genocide*. Rutgers University Press, 2013.

Sakwa, R. "Russia: from Stalemate to Crisis". *The Brown Journal of World Affairs* 19:1, (2012).

Sen, A. *The Idea of Justice*. Cambridge, Mass: Belknap Press of Harvard University Press, 2009.

Shenfield, S.D. *The Circassians: a forgotten genocide*. In Levene, Mark and Penny Roberts, eds., *The massacre in history*. Oxford and New York: Berghahn Books. Series: War and Genocide, 1999.

Shevtsova, L. "Russia under Putin: Titanic looking for its iceberg". *Communist and Post-Communist Studies*: 45, (2012).

Shmulevich, A. *Cherkesskiyvopros* [Circassian Question]. 2015.

Wood, T. *Chechnya: The Case for Independence*. Verso, 2007.

Zhemukhov, S. "The Birth of Modern Circassian Nationalism". *Nationalities Papers*, 40 (4): Taylor & Francis Online, (2012).

A Hard Bargain Foreign Policy and the Dynamics of the Putin-Kadyrov Relationship

Lilla Heins*

Abstract

This article examines the Governor of Chechnya Ramzan Kadyrov's unique relationship with Russian President Vladimir Putin. This research first provides context on the evolution of radical Islamism in Russia's North Caucasus and Kadyrov's role in suppressing insurgency and unrest in the republic. The paper then discusses the three pillars of the relationship between Kadyrov and Putin: Kadyrov's integral role in keeping the peace in Chechnya, the persistence of the relationship despite pressure on Putin to strengthen control over Kadyrov by members of the federal security establishment, and Kadyrov's exceptional involvement in foreign policy outside the official Russian channels. The paper ultimately argues that Kadyrov is allowed to conduct foreign policy actions apart from the Kremlin because of his role in keeping the peace in Chechnya, and that he has leveraged this opportunity to become even more vital to Russian domestic and international interests, and thus more powerful.

Keywords: Kadyrov, North Caucasus, Islamic State, Foreign Fighters, Caucasus Emirate, Chechnya

Zor Pazarlık. Dış Politika ve Putin-Kadırov İlişkisinin Dinamikleri

Bu makale Çeçenistan yöneticisi Ramzan Kadırov'un Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile olan eşsiz ilişkisini inceliyor. Bu araştırma ilk olarak Kuzey Kafkasya'daki radikal İslamcılığın evrimi ve Kadırov'un cumhuriyetteki isyan ve huzursuzluğu bastırmadaki rolü hakkında bir bağlam sunuyor. Makale daha sonra Kadırov ile Putin arasındaki ilişkinin üç ayağını tartışıyor: Kadırov'un Çeçenistan'da barışı korumadaki rolü, Putin'e Federal Güvenlik Servisi tarafından Kadırov üzerindeki kontrolün artırılması yönündeki baskıya rağmen ilişkinin sürmesi ve Kadırov'un resmi kanallar dışında dış politikaya katılımı. Makale sonuç olarak

* Lilla Heins, Masters student at George Washington University, ORCID 0000-0002-1567-6033. E-mail: lillaheins@gwu.edu
(Received/Gönderim: 14.10.2020; Accepted/Kabul: 29.11.2020)

Kadırov'un Çeçenistan'da barışı korumadaki rolü nedeniyle Kremlin dışında dış politika eylemleri yürütmesine izin verildiğini ve bu fırsatı Rusya'nın iç ve dış çıkarları için daha da hayati hale getirmek için kullandığını savunuyor.

Anahtar Kelimeler: Çeçenistan, İslam devleti, Kafkas Emirliği, Kadırov, Kuzey Kafkasya, yabancı savaşçılar

Introduction

Since 2015, the Russian Federation has been deeply involved in the Syrian civil war, having intervened militarily in support of Syria's Bashar al Assad with not only air operations, but also ground troops. The intervention following a Kremlin assessment that the Assad regime, a key ally in the Middle East, would likely fall without Russian support. This outcome would have been unacceptable to the Russian government—aside from losing a close ally in an important and volatile region, the Kremlin saw the fall of the regime as paving the way of Sunni extremist control of the region, which could revitalize a flagging radical Islamist insurgency in Russia's North Caucasus (Charap, Treyger, and Geist 3-5). Russia is also involved militarily in separatist conflicts in Crimea and the Donbass region of eastern Ukraine using irregular forces, aiding pro-Russian militant groups (*Little Green Men* 31-33). Behind Putin's campaigns in Syria and Ukraine is Ramzan Kadyrov, the governor of Russia's Chechen Republic, a Muslim-majority semi-autonomous republic over which Kadyrov has an unusual amount of control compared to governors of other Russian republics. Chechen paramilitary forces loyal to Kadyrov, known as *kadyrovtsy*, have been employed to advance Russian interests in the conflicts, often fighting against nationalist and/or militant Islamist Chechen foreign fighters.

Ramzan Kadyrov seems to be using his atypical position as the most powerful leader in his district, the president of the Russian region with the highest number of foreign fighters in Syria, the role of his paramilitaries in Ukraine and Syria, as well as his political connections in the Middle East, to shore up his support from above as Putin is faced with pressure to rein him in. Kadyrov's use of brutality against citizens have created a population that resent

him, but fear reprisals from Chechen security services if they speak out against the Chechen leader.

Putin and Kadyrov each depend on each other to keep their hold on power. Chechnya was one of the main issues that propelled Putin to power, and was later an issue that seriously threatened his hold on power. When Putin was appointed prime minister in 1999, war in the North Caucasus has reignited, and he was tasked with managing it. His decisive actions in the beginning of the Second Chechen War made him popular in Russia, a popularity which helped him secure the presidency when Boris Yeltsin stepped down suddenly at the end of that year. During this campaign for the presidency, Putin promised a strong stance on Chechnya—to return the republic to an orderly state firmly under the control of Moscow (Mark Kramer 2-3, Zygar 311-325). Since 2005, when fighting significantly decreased, Putin has claimed the securitization of Chechnya as a personal win (Mark Kramer, 3) and has carefully managed reporting on Chechnya, confining it to images of stability and a paternal relationship with Kadyrov. Journalists have a clear understanding that they can write safely about most topics—except Chechnya (Zygar 322-325). In short, Putin has banked a considerable amount of credibility on his ability to keep Chechnya under control. But for this, he relies on Ramzan Kadyrov. Putin provides Kadyrov with a degree of autonomy in decision-making not afforded to other Russian governors, as well as direct payment that Kadyrov himself can manage. In exchange, Kadyrov provides the loyalty of himself and his supporters (Russell, “Ramzan Kadyrov” 664, Zygar 318). Kadyrov keeps the Chechen population in line with a little economic development (Russell, “Chechen Elites” 1073), and a lot of fear using both his regular military forces as well as *Kadyrovtsy*, a paramilitary force that acts at his direction to brutally enforce his wishes. He keeps the elites and his military forces on-side by distributing a portion of the money he receives from Moscow and rent opportunities (Souleimanov et al). However, Sokirianskaia argues that Kadyrov’s control is predicated on his backing from Putin—Russian military presence undergirds his military control, and the money he receives from Putin represents the bulk of his financial ability to control with payments (p. 5), as Putin blocks him from completely

monopolizing the oil rents from the otherwise resource-poor republic (Souleimanov et al 89). Thus, Putin and Kadyrov depend heavily on each other. Putin's national political position would be severely undercut if Russia's control of Chechnya slipped, and so he needs Kadyrov, who wields the political clout and monopoly of force in the republic. However, to maintain control of that force, Kadyrov is reliant on the political and economic support from Putin.

That dynamic is currently under severe strain as Putin is coming under pressure from some Russian elites to distance himself from Kadyrov. Some national security service elites, *siloviki*, resent the opportunities Kadyrov receives as well as the relative leeway he is given to rule Chechnya as he pleases and operate in republics other than his own. In particular, both opposition figure Boris Nemtsov and journalist Anna Politkovskaya were assassinated in Moscow, ostensibly on the orders of Kadyrov without approval from federal security services. Additionally, Kadyrov has at times instructed his security services to shoot on federal security service personnel operating in Chechnya without Kadyrov's consent (Souleimanov et al 91-95). Kadyrov's greatest, and perhaps only, ally among the *siloviki* is Viktor Zolotov, a former bodyguard of Putin's and the head of the National Guard. In public statements, Kadyrov refers to Zolotov as his brother. Some analysts suggest that Zolotov was tasked with heading the National Guard at its inception in 2016 in part because of his good relationship with Kadyrov, in an effort to exert greater control over the latter and his paramilitary forces (Dzutsati "Creation of Russian National Guard").

This paper contends that since Kadyrov and Putin depend on each other to maintain power, and that this relationship is coming under strain, Kadyrov aims to make himself essential to the continued security of the North Caucasus and the rest of the region by developing connections abroad that make him instrumental to Russian foreign policy and in turn strengthen his position domestically. By involving forces loyal to him alone in Russian military campaigns in Syria and in Ukraine, he is ensuring that his special relationship with Putin remains.

There is a rich body literature on the post-Soviet conflict in Russia's North Caucasus (Schaefer, Akhmadov and Landskoy, Askerov) focusing particularly on the counterinsurgency campaign led by the Russians (Ambrogio, Cohen, Souleimanov & Aliyev, Russel). Similarly, the history of radical Islamic insurgency in the Caucasus has been well-documented (Schaefer, Souleimanov, Zhemukhov "Radical Islam"), as has the relationship between Putin and Kadyrov (Mark Kramer, Russel, Zygar). However, the role that Kadyrov plays in Russian foreign policy, particularly through relationships and connections that he has cultivated outside the Russian foreign affairs channels, is understudied. This paper uses the legacy of Chechenization and Kadyrov's experience in successful counterinsurgency not only to explain his unique position in Russian domestic politics, but also the role he and his forces play in Russian military campaigns in which irregular or asymmetric combat plays a role and Chechen foreign fighters are participating on the side of Russia's adversaries.

First, this paper will discuss how the Putin-Kadyrov relationship came about, and how it developed based on Putin's need for the pacification of Chechnya and Kadyrov's need for funding to support his extensive patronage network, and how Kadyrov has so far successfully maintained an incredible level of autonomy compared to other Russian republics in the face of efforts by the federal government to curtail his relative independence. Then, the paper will examine Kadyrov's current position, and will conclude with an analysis of situations that could impact the stability of the relationship, including a scenario in which foreign fighters return.

The Chechen Wars and Kadyrov's Ascent

Both Putin and Kadyrov came into national leadership positions during the Second Chechen War (1999-2009). When Putin became Prime Minister in 1999, a few short years since the end of the First Chechen War (1994-1996) that ended in an embarrassing defeat at the hands of a much smaller insurgent force, he made restoring Russian rule over Chechnya a priority. The hardline approach to Chechnya won him support among Russian military leadership, an important constituency for consolidating his power. Ramzan Kadyrov, at the time a young man, worked at

his father's side, initially fighting with the insurgency and later organizing a pro-Russian force (Cohen 40-42; Russell, "Ramzan Kadyrov" 667). His father Akhmad Kadyrov, a well-regarded cleric, had left the insurgency to support the Russian side following a rift with the leadership of the insurgency (Cohen 41; Russell "Ramzan Kadyrov" 663), and was instrumental in Putin's strategy of Chechenization of the conflict—dividing the Chechen opposition and turning the conflict into an intra-ethnic one rather than one between a larger power and a smaller nationalist one, which would cast Chechnya as an underdog (Cohen 40-42). The Kadyrovs' construction of an indigenous pro-Russian force involved inducing insurgents to switch sides, resulting in a highly effective counterinsurgency force (Souleimanov and Aliyev, "Evaluating the Efficacy of Indigenous Forces"). In November 1999, Akhmad Kadyrov surrendered Gudermes, the second-largest city in Chechnya, without contest to Russian forces, and by July 2000 Putin made him the administrative leader of the republic, and one of the key players on the Russian side of the war. Though Putin's Chechenization plan was disrupted when Akhmad Kadyrov was assassinated in May 2004, Ramzan was quickly chosen to continue in his father's place. He assumed the position of president of Chechnya in 2007, shortly after becoming old enough to take over the post. Kadyrov still retains control of the *kadyrovtsy* he helped his father build during the Second Chechen War, although they are officially housed within the Russian Ministry of Interior. As the leader of the *kadyrovtsy*, the force that successfully pacified the region that Putin had staked his reputation on bringing back under control of the Russian Federation, Ramzan Kadyrov emerged as a particularly powerful figure. As Russell argues, Kadyrov can simultaneously reassure the Russian public that he remains loyal to Putin and therefore that Russia maintains control of Chechnya, satisfying Putin's political needs, but simultaneously turn to Chechens and claim that he has masterfully negotiated near-autonomy for Chechnya, as well as successfully channeled Russian resources to develop the republic ("Ramzan Kadyrov" 659). Thus, the special relationship emerged.

Chechnya's politics is ruled by patronage networks (Wilhelmsen), and so to govern the republic, both a steady flow of cash and tight control over that flow are necessary. In Chechnya, the two principal sources of revenue that can be directed down patronage networks are development funds from the federal government (Zabyelina and Arsovska, Souleimanov et al, Sokirianskaia). Following the end of the Second Chechen War, the Russian federal government allocated a significant sum of money to reconstruction programs in Chechnya to rebuild the war-torn republic, which Kadyrov was given full control of (Fuller, "The Unstoppable Rise"). Through this control, he can both award contracts to allies in exchange for support and simply pocket sums—allegedly up to a third of the total (Wilhelmsen). The money continued to flow in after the initial reconstruction project—billions of dollars (Zabyelina and Arsovska). These are the funds that Kadyrov uses to maintain his patronage networks, rewarding loyalty with money and business, as well as his personal forces, which are used to crush his opposition. To keep Kadyrov reliant on the Kremlin, Putin also maintains tight control of the oil revenues produced in the republic (Souleimanov et al). If control of these resources were allowed to fall to Kadyrov, he would be less reliant on federal funding and therefore much harder to control.

Further evidence of the singular relationship is evident in the process of choosing governors in the North Caucasus—Chechnya is the only republic in the region that has direct election of a governor. The system of choosing governors in Russia has evolved drastically, swinging between appointment and election. The most recent iterations came in 2012 and 2013. In 2012, Medvedev, serving momentarily as president, restored gubernatorial elections across Russia and the North Caucasus republics quickly crafted laws providing for local elections. Less than a year later, in 2013, Putin added an amendment to Medvedev's law that allowed republics to voluntarily ban elections and forfeit the selection of governors to the federal government by appointment. All republics in the North Caucasus Federal District complied with the implicit Putin directive, and banned elections—all save Chechnya (Zhemukhov, "Outsiders and Locals"). Maintaining the election of the governor in Chechnya gives Ramzan Kadyrov some legal

independence from Putin, and establishes another hurdle that Putin would need to overcome if he wanted to remove Kadyrov from power. However, in some ways keeping elections means that Kadyrov is still reliant on Putin, as Putin's financial support is what solidifies the Kadyrov's power vertical within Chechnya. Putin cannot simply appoint Kadyrov to the position of governor under the current laws, so Kadyrov has to rely even more on his support networks among Chechen elites. These networks are maintained by infusions of cash from the federal government, meaning Kadyrov has to maintain good relations with Putin if he is to stay governor, or find other sources of funding large enough to supplant that from Putin. The fact that Putin was unwilling to challenge Chechnya's individuality in the face of the amendment shows the important role that Kadyrov continues to play in Putin's domestic rule, and that Putin has decided that the benefits of having Kadyrov are sufficient to tolerate the incremental surrender of control.

The Globalization of Chechenization

Putin relies on the *kadyrovtsy* not only to maintain control of Chechnya, but also in conflicts abroad in which Russia is involved. *Kadyrovtsy* can be found on battlefields in both Syria and Ukraine aiding Assad and Russian-backed separatists in Donbas. These paramilitary detachments have skills that regular Russian forces lack—experience fighting Chechen insurgents, who are present both in Syria fighting with Islamist groups against Assad and with pro-government forces in eastern Ukraine. These foreign fighters left to fight in these conflicts in part to fight against Russia in conflicts that were still tenable and Russian defeat was still feasible. Ironically, in doing so, they may have given Kadyrov more power. The very presence of these Chechen foreign fighters in Ukraine and Syria allow Kadyrov to position himself as the commander of the best-suited military force for the conflicts and tie himself to the successful pursuit of Russian foreign policy, thus making himself an indispensable fixture of Russian national politics.

Chechens in Syria

Four main groups of Russian nationals participate in civil war in Syria, on both the regime and rebel sides of the conflict: the *Kadyrovtsy*, *Ichkeriytsy*, *Emiratovtsy*, and finally Russian nationals not currently affiliated with IK who joined Islamic State or Islamic State-affiliated groups. Supporting the regime are the *Kadyrovtsy*, a deployment of armed forces named for Ramzan Kadyrov and employed by the Chechen government that usually maintain order within the Chechen Republic. Opposing them, and the regime, are the *Ichkeriytsy*, the *Emiratovtsy*, and members of Islamic State or Islamic State-affiliate groups. The *Ichkeriytsy* are Chechen nationalists, are veterans of the Chechen wars, and are mainly followers of Chechen Sufi orders. There are relatively few of them left. The *Emiratovtsy* are radical Islamist, generally Salafists, and are members of the IK detachment in Syria (Mironova and Sergatsova). Non-IK IS supporters, like *Emiratovtsy*, are also largely Salafists and many were former IK supporters, but split from the Al Qaeda-affiliated IK after IS declared a Caliphate with al Baghdadi as the Caliph (Barnett).

Since the beginning of the Syrian civil war, nearly 3,500 foreign fighters travelled from Russia to Syria or Iraq to join militant Islamist groups—the largest number of people from any single country (Barnett). Including non-combatant travelers, as well as children born to Russian nationals in Syria, this number could be as high as 5,000 (Cook and Vale). North Caucasians, particularly Chechens, made up the vast majority of these Russian nationals (Heins). In Syria or Iraq, anecdotal evidence shows that North Caucasian fighters tended to build *jamaats*, or units, consisting of co-ethnics and/or Russian speakers from other former Soviet countries, including countries in the South Caucasus and Central Asia (Canadian Security Intelligence Service). Some Russian *jamaats* remained independent, as Jund al-Aqsa did. Others became integrated into the networks of larger militant organizations like the IS or the Nusra Front, as Jaish Muhajireen wal-Ansar (JMA) did (Hauer, “Chechens and North Caucasian Militants”). Chechens especially were welcomed into militant groups, as they had the reputation of being hardened fighters from

participating in or growing up during the two Chechen Wars, and were often given high-ranking positions (Souleimanov and Ouellette). The Russian government via the FSB has seemed to promote the outflows of fighters by either not stopping fighters (Souleimanov and Ouellette), or even by actively facilitating their departure with false documents (de Carbonnel). In the short term, Putin and Kadyrov were together making the bet that they could temporarily drain domestic tactical and strategic support for insurgencies in Russia's North Caucasus, protecting in particular the 2014 Sochi Olympics from attack, that many fighters would die fighting abroad, and that the authorities could contain any returnees. The Russian authorities did put in place some safeguards against the eventual returnees: a counterterrorism law implemented in 2013 that criminalized involvement with armed groups designated by Moscow as terrorist groups, or any other groups that were contrary to Russian interests (de Carbonnel).

The other Chechens that play a part in the Syrian conflict are emissaries of Kadyrov. He has cultivated networks of support and connections deep into Syria through multiple channels, including through detachments of *Kadyrovtsy* supporting regime forces (Aliyev, "Ingush Police"), through financial resources from the Akhmad Kadyrov Foundation (Hauer, "Russian Diplomacy in Syria"), and allegedly through moles who have infiltrated militant Islamist groups in Syria (Mamon "Lost Children"). *Kadyrovtsy* have filled out both the ranks of deployments of mixed-ethnicity military police units as well as Chechen-only *spetsnaz* (special forces) battalions of around 500 men used to patrol recaptured Sunni residential districts in Syria. Chechens were chosen because as Muslims, they might be better received by locals, and as military police operating in Russia's North Caucasus, they were accustomed to fighting insurgencies (Aliyev, "Ingush Police"). The Akhmad Kadyrov Regional Public Fund (also referred to as the Akhmad Kadyrov Foundation), is a state-backed charitable organization. The Foundation draws from unofficial but mandatory, essentially extorted, "contributions" from members of the Chechen public. The Foundation's more than 1.45 billion rubles (around 20 million USD) is used to fund a number of humanitarian

and cultural projects within Chechnya and in other Muslim countries, but much of the fund's activities are opaque, and allegedly finance the Kadyrov family's personal interests (Fuller). The Foundation has a heavy footprint in Syria, coordinating massive food donations and building hospitals for civilians with Russian military police, usually staffed by *Kadyrovtsy* (Hauer, "Russian Diplomacy in Syria").

Chechens in Ukraine

At least two units, one named for Dzhokhar Dudayev and the second for Sheikh Mansur, of Chechens are fighting with pro-government militias in the conflict in eastern Ukraine. The units allegedly operate with informal permission from the Ukrainian government, as well as material support (Shuster, Andrew Kramer). The Chechens in pro-government groups are drawn largely from the diaspora, though there are a few that came directly from Chechnya. Many are veterans of the Chechen Wars, and some are even veterans of the Syrian civil war. The former leader of the Dudayev battalion who was killed in action, Isa Munayev, lead the separatist forces in Grozny during the second war and had escaped to Europe after being wounded in 2005 (Mamon, "The Final Days"). Munayev and many in his and the other battalion saw the wars in Ukraine and Chechnya as being fundamentally linked. According to the leader, as well as his successor Adam Osmaev, if Putin were to win in eastern Ukraine, Chechnya would be lost forever (Shuster, Dubnov).

Deployment of *Kadyrovtsy* is not unique to the Syrian civil war—detachments have supported Russian-backed rebel groups in Ukraine, including both in Crimea as well as in Donetsk. Volunteer centers were set up in Chechen towns, including in Grozny, Achkhoy-Martyan, Znamenskoye, and Gudermes, to recruit for deployment to Ukraine. In public statements, Kadyrov equivocated, sometimes claiming no Chechens participating in the conflict, sometimes saying that Chechens were joining voluntarily without state backing, but maintaining that if Putin were to call on Chechens to fight in Ukraine, they would do so enthusiastically and bravely (Souleimanov, "Chechen Units Deployed in Eastern Ukraine"). Reports allege that the Ministry of Interior deployed

units that were designated as “on leave” so as to have plausible deniability of the troops’ presence, but Ramzan Kadyrov has publicly threatened to send more fighters to aid separatists and even said that he be happy to go, if Putin gave him leave (Shuster). The *Kadyrovtsy* fighting in Ukraine sometimes face off against the very same Chechen insurgents they were accustomed to fighting at home. Former members of the Chechen separatist groups have been supporting Ukrainian government forces against the Russian-backed rebels. Some Chechen separatist groups were living in exile Ukraine before the conflict. Some had fled exile in Turkey, where Kadyrov was systematically targeting former insurgents in assassinations. Others had travelled to the Ukraine specifically to fight the Russians, some from Chechnya or Chechen diaspora communities, and some from the front in Syria, disillusioned with Islamist inter- and intragroup strife (Nemtsova).

Kadyrov’s Current Position

As discussed previously, the heavy involvement of *kadyrovtsy* in Syria and in Ukraine comes at a time when Kadyrov is relatively vulnerable. His support from Putin is under strain as the *siloviki* resent Kadyrov’s abuse of the unique latitude Putin gives him. By making himself an indispensable part of Russian foreign policy, Kadyrov can make himself once again instrumental to the Kremlin, shoring up the protection he receives from Moscow.

Kadyrov benefits from controlling the force within the Russian Federation best suited to fight an insurgency filled with Chechens, extending and entrenching his influence outside of Russia, and improving his position relative to the other North Caucasian regional leaders. Because Chechen insurgents play key roles in the Syrian insurgency, Kadyrov’s forces are uniquely positioned to oppose them. Not only do the *kadyrovtsy* have extensive counterinsurgency experience in general and have a better track record in counterinsurgency than the Russian military (Cohen), they also have previous experience and success fighting specific insurgents in the Syrian conflict—those that fought in Chechnya and then travelled to Syria. Though there are far fewer Chechens

in Ukraine than there are in Syria¹, the *kadyrovtsy* are an invaluable asset for Russian forces in the conflict because of their experience with insurgencies.

Kadyrov's major foreign policy involvement, the deployment of *kadyrovtsy*, is taken with consent from the Russian government. However, Kadyrov maintains foreign connections outside of national channels: through the Akhmad Kadyrov Foundation in the Middle East, as mentioned previously, but also through personal relationships with regional leaders. Kadyrov has long sought to extend his influence outside Russia, particularly into the Chechen diaspora communities in Turkey and the European Union (Dzutsati "Kadyrov Announces Creation of New Agency") as well as with political and religious leaders in the Middle East (Zygar 311-325). The relationships that he is developing with international leaders and powerbrokers only strengthens his network and his ability to project his power. In addition to building his own networks independent of the Kremlin, by representing the Russian Federation in negotiations for Russian citizens in Syria, he can take advantage of Russian diplomatic and military channels, which he could potentially use to support his personal interests. These interests have historically included targeted assassinations of prominent Chechens in exile, demonstrating to both his friends and his enemies the true extent of his power. Since 2004, Kadyrov's enemies in exile across the world have succumbed: Mamikhan Umarov (also known as Anzor Umarov) and Imran Aliev, both Chechen dissident bloggers living in the European Union, were killed in Vienna, Austria on July 4, 2020 and in Lille, France, on January 30, 2020 respectively (Dzutsati "Kadyrov Announces Creation of New Agency").

By conducting foreign policy both separately from the Russian government and on its behalf, he is playing a role that no other governor is, and has made himself irreplaceable. In essence, he is making the prospect of removing him from his post, or curtailing his powers, impractical and painful for Putin and the Kremlin. For

¹ Around 100 Chechens are fighting with pro-government forces in Ukraine (Walker), compared to around 3,500 Russian nationals that went to Syria (Barnett), the majority of whom were Chechens (Heins).

now, even if the *siloviki* oppose Kadyrov's singular position, his position seems relatively stable. Though Kadyrov's exercise of authority has made him somewhat of a liability to Putin in regards to keeping the rest of the *siloviki* on-side, Kadyrov has at the same time made himself an asset to Putin's foreign policy by leveraging his personal resources, political influence, and international connections. On balance, this leaves Kadyrov in a comfortable position, but his position could be still improved through more ambitious foreign policy maneuvers. Currently, large numbers of Russian nationals, as well as nationals of other post-Soviet states, languish in refugee and prison camps in Syria and Iraq. Others are still fighting alongside militant Islamist groups. The international community has not yet decided how to deal with the foreigners that flocked to the Syrian Civil War. Currently, Russia has one of the more progressive repatriation schemes. Following a bid for the spot on the UN Human Rights Council vacated by the United States, Putin announced that Russia would repatriate all the children of Russian nationals who were foreign fighters in Syria and Iraq (Ramani). Kadyrov took charge of this repatriation effort, organizing the return not only of Chechen and other North Caucasian women and children, but also citizens of Uzbekistan and Kazakhstan (Aliyev, "Families of ISIS Fighters"). This move not only fulfilled Putin's policy objectives, but made Kadyrov the representative for Russia in this effort, elevating him above the other governors of his region. It also established him as a regional leader—he even has his own official representative to the Middle East and North Africa, Senator Ziyad Sabsaby (Aliyev, "Families of ISIS Fighters"). Beyond that, it laid the foundations for a potential broader and more consequential repatriation effort that has not yet begun—repatriating the fighters themselves. The Russian government has so far made no real moves to repatriate fighters, and it is still unclear whether they will. Both action and inaction pose considerable security risks. Organizing their return presents logistical issues, including how to safely reintegrate them, or more likely, incarcerate them. If no effort is made to repatriate them, Russia runs the risk of the fighters escaping from the prison camps in Syria and Iraq in which they are currently interned, and making

their way to other conflicts in which Russian forces are present or worse, home. Returning foreign fighters could infuse a recently resurgent and rejuvenated Chechen insurgency (Caucasian Knot) with expertise and renewed motivation, which could threaten Putin's control over Chechnya. The looming threat of returnees only serves to strengthen Kadyrov's position in the Putin-Kadyrov relationship. This wouldn't be enough to make Kadyrov completely independent of Putin, Kadyrov still depends heavily on the federal subsidies that Putin bestows on Chechnya, but it might be enough to allow Kadyrov to demand greater rents from Putin in exchange for continued loyalty, or give Kadyrov more pull in determining national policy and governance.

Conclusion

As has been observed by many, Putin's and Kadyrov's political fates are intertwined. Early in his tenure as president, Putin staked his reputation and his legitimacy on restoring Chechnya to the Russian Federation. His strategy for reinstating that control then, and retaining that control now, relies almost exclusively on Kadyrov. The Chechen leader leverages his extensive patronage networks and paramilitary forces to maintain order in the republic and extending Russian control over the territory in exchange for a singular amount of autonomy in the governance of the republic, as well as cash to line his own pockets and ensure the loyalty of the local elites and his forces. However, this relationship has come under strain as the Russian *siloviki*, resentful of Kadyrov's status, pressure Putin to limit Kadyrov's authority and autonomy.

However, Kadyrov has countered this pressure, and ensure the stability of the special relationship with Putin, by extending his influence outside the borders of Chechnya and even the North Caucasus. Kadyrov has made himself one of the key players in several areas of Russian foreign policy. The main way he accomplishes this is by supplying the *kadyrovtsy*, the paramilitary force loyal to him that he and his father built, to fight in asymmetric conflicts that Russia has a vested interest in: the civil wars in Syria and in Ukraine. These troops are uniquely qualified to assist in these two conflicts because both wars feature Chechen insurgents fighting against the side that Russia backs, or directly

against Russian forces. Without Kadyrov, Putin could not marshal these forces. Kadyrov is also cultivating connections outside of Russia outside of official Russian channels and without the explicit blessing of Putin through personal connections with Middle Eastern leaders, through a state charitable foundation under his sole control comprised of money essentially extorted from Chechen businessmen, and through ties with portions of the large Chechen diaspora. By continuing to deepen his involvement in Russian foreign policy, working inside and outside of Russian government channels, Kadyrov stands to further improve the security of his position by raising the stakes of Putin discontinuing the special relationship.

References

Akhmadov, Ilyas and Miriam Lanskoj. *The Chechen Struggle: Independence Lost and Won*. New York: Palgrave Macmillan, 2010.

Aliyev, Huseyn. "Ingush Police to Support Chechen Units in Syria." *The Central Asian-Caucasus Analyst*, 26 April 2017. <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13441-ingush-police-to-support-chechen-units-in-syria.html>

---. "Families of ISIS Fighters Return to North Caucasus." *The Central Asian-Caucasus Analyst*, 23 May 2018. <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13519-families-of-isis-fighters-return-to-north-caucasus.html>

Ambrogio, Patrick J. "Islamizing an Insurgency: Considerations on Radicalism in the North Caucasus." *Journal of Caucasian Studies* 4 7-8 (2018).

Askerov, Ali. *Historical Dictionary of the Chechen Conflict*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2015.

Barnett, Richard. *Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees*. New York: The Soufan Group, October 2017.

Canadian Security Intelligence Service. *The Foreign Fighters Phenomenon and Related Security Trends in the Middle East: Highlights from the Workshop*. Ottawa: CSIS, January 2016.

Caucasian Knot. "Young People Fill the Ranks of the Chechen Underground." *Kavkazskiy Uzel*, 20 September 2019. <https://www.eng.kavkaz-uzel.eu/articles/48527/>

Charap, Samuel, Elina Treyger, and Edward Geist. *Understanding Russia's Involvement in Syria*. RAND Corporation, 2019. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR3180.html

Cohen, Ariel. *Russia's Counterinsurgency in the North Caucasus: Performance and Consequences*. Carlisle Barracks: United States Army War College Press, 2014.

Cook, Joana, and Gina Vale. *From Daesh to 'Diaspora': Tracing the Women and Minors in the Islamic State*. London: International Center for the Study of Radicalisation, 2018.

De Carbonnel, Alissa. "Insight: Russia Fears Return of Fighters Waging Jihad in Syria." *Reuters*, 14 November 2013. <https://www.reuters.com/article/us-russia-caucasus-syria-insight/insight-russia-fears-return-of-fighters-waging-jihad-in-syria-idUSBRE9AD05Q20131114>

Dubnov, Vadim. "Украина: второй фронт чеченской войны" [Ukraine: The Second Front of the Chechen War], *Ekho Kavkaza (Radio Free Europe/Radio Liberty)*, 20 September 2017. <https://www.ekhokavkaza.com/a/28747477.html>

Dzutsati, Valery. "Creation of Russian National Guard Could Affect Kremlin Policies in the North Caucasus." *Eurasia Daily Monitor* 13 75, 18 April 2016. <https://jamestown.org/program/creation-of-russian-national-guard-could-affect-kremlin-policies-in-the-north-caucasus-2/>

---. "Chechnya's Ramzan Kadyrov Announces Creation of New Agency Focused on Compatriots Abroad." *Eurasia Daily Monitor* 17 123, 9 September 2020.

Fuller, Liz. "Chechnya's Best-Kept Secret: The Workings of the Akhmad Kadyrov Fund." *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 6 June 2015. <https://www.rferl.org/a/caucasus-report-chechnya-akhmad-kadyrov-fund/27057288.html>

---. "The Unstoppable Rise of Ramzan Kadyrov." *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 19 January 2015. <https://www.rferl.org/a/profile-ramzan-kadyrov-chechnya-russia-putin/26802368.html>

Hauer, Neil. "Chechens and North Caucasian Militants in Syria." *The Atlantic Council*, 18 January 2018. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/chechen-and-north-caucasian-militants-in-syria/>

---. "Russian Diplomacy in Syria Bolstered by Muslim Minority Outreach." *Middle East Institute*, 6 February 2018. <https://www.mei.edu/publications/russian-diplomacy-syria-bolstered-muslim-minority-outreach>

Heins, Lilla. "From Derbent to Deir-ez-Zour: An Exploratory Analysis of the Foreign Fighter Mobilization from the Former Soviet Republics to Syria and Iraq." Bachelor's thesis, CUNY John Jay College of Criminal Justice, 2019.

Kramer, Andrew. "Islamic Battalions, Stocked With Chechens, Aid Ukraine in War With Rebels." *The New York Times*, 7 July 2015. <https://www.nytimes.com/2015/07/08/world/europe/islamic-battalions-stocked-with-chechens-aid-ukraine-in-war-with-rebels.html>

Kramer, Mark. "The Russian-Chechen Connection and the Putin-Kadyrov Connection." *Russian Analytical Digest* 22 7 (5 June 2007).

Mamon, Marcin. "The Lost Children of ISIS." *Foreign Policy*, 2 January 2018. <https://foreignpolicy.com/2018/01/02/the-lost-children-of-isis/>

---. "The Final Days of a Chechen Commander Fighting in Ukraine." *The Intercept*, 27 February 2015. <https://theintercept.com/2015/02/27/isa-munayevs-war/>

Mironova, Vera and Ekaterina Sergatsova. "The Chechens of Syria: The Meaning of their Internal Struggle." *Foreign Affairs*, 7 September 2017. <https://www.foreignaffairs.com/articles/syria/2017-09-07/chechens-syria>

Nemtsova, Anna. "The Chechen War Moves to Ukraine—And So Does a Wave of Criminal Violence." *The Daily Beast*, 28 September 2017. <https://www.thedailybeast.com/the-chechen-war-moves-to-ukraineand-so-does-a-wave-of-criminal-violence>

Ramani, Samuel. "Why is Russia Insisting on Bringing Home ISIS Fighters' Children?" *The Washington Post*, 9 April 2019. <https://www.washingtonpost.com/politics/2019/04/09/why-is-russia-insisting-bringing-home-isis-fighters-children/>

Russell, John. "Chechen Elites: Control, Cooption, or Substitution?" *Europe-Asia Studies* 63 3 (August 2011).

Russell, John. "Chechen Elites: Control, Cooption, or Substitution?" *Europe-Asia Studies* 63 3 (August 2011).

---. "Ramzan Kadyrov: The Indigenous Key to Success in Putin's Chechenization Strategy?" *Nationalities Papers* 36 4 (September 2008).

Schaefer, Robert. *The Insurgency in Chechnya and the North Caucasus: From Gazavat to Jihad*. Santa Barbara: Praeger Security International, 2010.

Shuster, Simon. "Why Chechens Are Fighting Chechens in Ukraine's Civil War." *Time*, 22 May 2015. <https://time.com/3893066/chechens-ukraine-war/>

Šmíd, Tomáš and Miroslav Mareš. "'Kadyrovtsy': Russia's Counterinsurgency Strategy and the Wars of Paramilitary Clans." *The Journal of Strategic Studies* 38 15 (2015).

Sokirianskaia, Ekaterina. "Chechnya under Ramzan Kadyrov." *Russian Analytical Digest* 238 (2019).

Souleimanov, Emil. "Chechen Units Deployed in Eastern Ukraine." *Central Asia-Caucasus Analyst*, 4 June 2014. <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12990-chechen-units-deployed-in-eastern-ukraine.html>

---. "Dagestan's Insurgents Split over Loyalties to Caucasus Emirate and IS." *Central Asia-Caucasus Analyst*, 15 April 2015. <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13177-dagestan%E2%80%99s-insurgents-split-over-loyalties-to-caucasus-emirate-and-is.html>

---. "The Caucasus Emirate: Genealogy of an Islamist Insurgency." *Middle East Policy* 18 4 (2011).

Souleimanov, Emil, and Marie Ouellette. "The Participation of North Caucasian Jihadists in the Syrian Civil War and its Security Implications." *Middle East Review of International Affairs* 18 4 (2014).

Souleimanov, Emil A. and Huseyn Aliyev. "Evaluating the Efficacy of Indigenous Forces in Counterinsurgency: Lessons from Chechnya and Dagestan." *Small Wars & Insurgencies* 27 3 (2016).

---. "Kadyrov Continues to Target Enemies Abroad." *Central Asia-Caucasus Analyst*, 25 February 2020. <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13605-kadyrov-continues-to-target-enemies-abroad.html>

Souleimanov, Emil, Namig Abbasov, and David S. Siroky. "Frankenstein in Grozny: Vertical and Horizontal Cracks in the Foundation of Kadyrov's Rule." *Asia Europe Journal* 17 87 (2019).

Walker, Shaun. "'We Like Partisan Warfare.' Chechens fighting in Ukraine – on Both Sides." *The Guardian*, 24 July 2015. <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/24/chechens-fighting-in-ukraine-on-both-sides>

Wilhelmsen, Julie. "Inside Russia's Imperial Relations: The Social Constitution of Putin-Kadyrov Patronage." *Slavic Review* 77 4 (2018).

Zabyelina, Yuliya and Jana Arsovska. "Rediscovering Corruption's Other Side: Bribing for Peace in Post-Conflict Kosovo and Chechnya." *Crime, Law, and Social Change* 60 (2013).

Zhemukhov, Sufian N. "Radical Islam in the North Caucasus." *Russian Analytical Digest* 238 (2019).

---. "Outsiders and Locals: The Kremlin's Policy of Appointing Governors in the North Caucasus." *Russian Analytical Digest* 222 (2018).

Zygar, Mikhail. *All the Kremlin's Men: Inside the Court of Vladimir Putin*. New York: PublicAffairs, 2016.

Northwest Caucasian Languages and Hattic

Ayla Bozkurt Applebaum*

Abstract

The relationships among five Northwest Caucasian languages and Hattic were investigated. A list of 193 core vocabulary words was constructed and examined to find look-alike words. Data for Abkhaz, Abaza, Kabardian (East Circassian), Adyghe (West Circassian) and Ubykh drew on the work of Starostin, Chirikba and Kuipers. A sub-set list of 15 look-alike words for Hattic was constructed from Soysal (2003). These lists were formulated as character data for reconstructing the phylogenetic relationships of the languages. The phylogenetic relationships of these languages were investigated by a well-known method, Neighbor Joining, as implemented in PAUP 4.0. Supporting and dissenting evidence from human genetic population studies and archeological evidence were discussed.*

This project has produced a provisional set of character data for the Northwest Caucasian languages and, to a limited extent, Hattic. Phylogenetic trees have been generated and displayed to show their general character and the types of differences obtained by alternate methods.

This research is a basis for further inquiries into the development of the Caucasian languages. Moreover, it presents an example of the method for contrast queries application in studying the evolution of language families.

Keywords: Northwest Caucasian Languages, Hattic, Historical Linguistics, Circassian, Adyghe, Kabardian

* Ayla Bozkurt Applebaum, ORCID 0000-0003-4866-4407, E-mail: ayla.a@icloud.com

(Received/Gönderim: 15.10.2020; Accepted/Kabul: 28.11.2020)

Kuzeybatı Kafkas Dilleri ve Hattice

Özet

Bu araştırma beş Kuzeybatı Kafkas Dilleri ve Hatik arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu beş dilde 193 ana kelime oluşturulmuş ve benzerlikleri araştırılmıştır. Abhaz, Abaza, Adige, Kabartay ve Ubih verilerinde Starostin, Chirikba ve Kuiper'in çalışmaları esas alınmıştır. 15 kelimelik bir alt Hatik listesi Soysal'in çalışmasına dayanmaktadır. Bu listeler filogenetik ilişkileri oluşturabilmek için karakter listeleri olarak formüle edilmiştir. Bu dillerin filogenetik ilişkileri oldukça yaygın olarak kullanılan 'Neighbor Joining' yöntemiyle PAUP 4'de araştırılmıştır. Ayrıca bu dillerin ilişkilerini destekleyen ve desteklemeyen gurup genetik çalışmaları ve arkeolojik veriler de tartışılmıştır. Bu proje Hatik için sınırlı olmakla beraber, Kuzey Batı Kafkas Dilleri için bir ön karakter veri seti oluşturmuştur. Filogenetik ağaçlar, bu diller arasındaki genel ilişkiyi sergilemektedir. Bu araştırma Kafkas Dillerinde bu tür araştırmalara bir temel teşkil etmektedir. Ayrıca, dil ailelerinin evrimi çalışmalarında kontrast sorgulama uygulamalarına yönelik bir yöntem örneği sunmaktadır.*

Anahtar Kelimeler: Çerkesçe, Adige, Kabardey, Hatti, Kuzeybatı Kafkas Dilleri, Dilbilim

1. Introduction

The small Northwest Caucasian (West Caucasian or Abkhazo-Adyghean) linguistic family takes its name from the geographical region, North West (Trans) Caucasia, where the speakers of the relevant languages lived closely until Russian political and military expansion into the Caucasus culminated in their victory in 1864. The Northwest Caucasian linguistic group consists of five languages: Abkhaz, Abaza, Kabardian (East Circassian), Adyghe (West Circassian), and Ubykh. Until the middle of the nineteenth century the speakers of these languages inhabited only the Northwest Caucasus (**Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**). In the decade following the Russian conquest of the Caucasus in 1864, all Ubykhs together with most of the Circassians and Abkhazians

resettled through-out the Ottoman Empire, and are today found scattered around Middle East, Europe, North America and, most prominently, in Turkey. The last Ubykh speaker, Teyfik Esenç, died in Turkey in 1992. Today the four surviving Northwest Caucasian languages have minority language status in the Russian Federation and are used in home and village life in isolated pockets of the diaspora.

Figure 1. Ethnolinguistic groups in the Caucasus

Although a genetic relationship between the Northwest Caucasian languages is widely accepted, any genetic relationship between the NWC and Hattic (an ancient Anatolian language) is contested. Resolution of this question is difficult, principally due to the scarcity of reliable material in Hattic. The present study does not propose to resolve the relationship of Hattic to Northwest

Caucasian languages, but to summarize the current state of discussion and encourage further work on the issue.

The structure of the rest of this paper is as follows. Sections 1a and 1b present background information on the Northwest Caucasian Languages and Hattic respectively while 1c shows relevant population genetics data. Section 2 presents the method. Section 3 introduces phylogenetic analysis and the results. Section 4 presents the results. Finally, section 5 discusses the results and conclusion.

1a. The Northwest Caucasian Language Family

The five languages of the Northwest Caucasian family have been widely recognized as being closely related both typologically and genetically.

Linguists have identified a Northwest Caucasian linguistic type (Smeets, 1984). Many typological features which are shared within the family are distinct and unusual among the world's languages.

- NWC languages have large consonant inventories ranging from 45 consonants in Kabardian to 83 consonants in Ubykh, while possessing only a small number of vowels.
- Most NWC languages have a vertical vowel system, containing only three vowels which are distinguished by their height (the degree of aperture).
- NWC languages are ergative, polysynthetic, verb final and highly agglutinative
- Verbs in NWC languages express a vast number of grammatical relations (subject, object, location, mood etc.) via affixes, which occur in fixed order with respect to the verbal root. The majority of these affix positions occur before the root. Kabardian has 13 prefix positions and 5 suffix positions (Bozkurt-Applebaum 2013)
- Verbal and nominal roots have predominantly one or two syllables.
- NWC languages favor syllable structures C(V) or CVC(V), where C denotes a consonant or consonant cluster and parenthesis indicates the final vowel is optional.

The genetic relationships of the five NWC languages been the subject of numerous researchers who have in broad terms reconstructed the relationships in similarly. The posited generic relationships between the NWC languages shown in Figure 2 are reaffirmed under different names by Kuipers (1975), Colarusso (1992), Nikolayev and Starostin (1994) and Chirikba (1996).

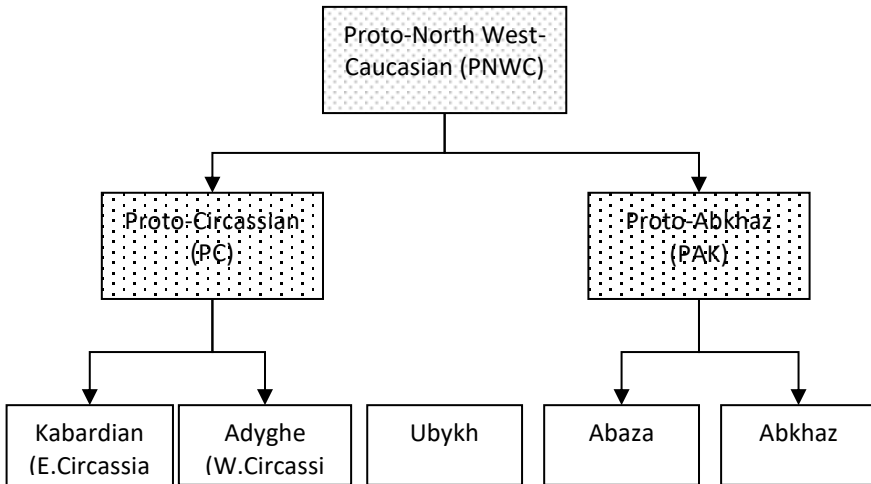

Figure 2. Posited relationships of the Northwest Caucasian Languages

Proto-Circassian (PC) is reconstructed from Kabardian and Adyghe dialects which are mutually intelligible. Similarly, Proto-Abkhaz (PAK) is reconstructed from Abaza and Abkhaz dialects and they are mutually intelligible. Ubykh occupies an intermediate position between Proto-Circassian and Proto-Abkhaz. As there is no known dialect of Ubykh it is not possible to construct a protolanguage for Ubykh which would have existed contemporaneously with Proto-Circassian and Proto-Abkhaz.

In light of the extensive typological correspondences between the Northwest Caucasian languages, a common protolanguage (PNWC) is posited from the relationships of PC, PAK and Ubykh.

The process and chronology of the division of PNWC to its daughter languages is controversial. Chirikba (1996: 7-9) gives an account of the historical development of these languages which suggests that Proto-Circassian was the first to split from PNWC, and

that only later did Ubykh and Proto-Abkhaz separate. This contrasts with the account of Kumaxov (1976: 48-57) who posits that Proto-Abkhaz separated from Proto Circassian-Ubykh before the division between Ubykh and Proto-Circassian.

1b. Hattic

Hattic is a non-Indo-European language which was spoken in central Anatolia in the 3rd millennium BC, before the appearance of the Hittites (see Figure 3). By the early 2nd millennium the Hittites, who spoke an Indo-European language, absorbed and replaced the Hattic speakers, but continued to use the language in religious texts.

Figure 3. Languages of Ancient Anatolia (after Watkins 2001: 50)

All existing Hattic texts are found in Hittite cuneiform tablets as part of larger inscriptions in the Hittite language. Hence the Hattic language is known to us only fragmentarily, primarily in terms for architecture (e.g. ‘house’), kingship (e.g. ‘ruler’) and theology (e.g. ‘earth’).

Of the few hundred texts which incorporate Hattic about 15 are bilingual with translation into Hittite, which has allowed for the meanings of some words and word complexes to be deduced. The major contributor to the known Hattic vocabulary is Oğuz Soysal

(2003, 2018). A recent compilation of Hattic words and word complexes is available from Gianfranco Forni (2019).

Typological Similarities to NWC

Early investigations of Hattic by Emil Forrer (1919: 1033-1034) and Robert Bleichsteiner (1923: 102-106) noted the possible relationship of Hattic to Northwest Caucasian languages, due largely to structural, rather than lexical, similarities. Further structural similarities were subsequently reported by Dunaevskaya (1960), Diakonov (1967: 170-176), Ardzinba (1979), Chirikba (1996) and others.

In addition, Diakonoff & Starostin (1986: 2,97), Ardzinba (1979), Braun (1994: 352-357), Chirikba (1996: Chapter XI) and Tikhonova (2016) identified correspondences in lexical affixes of Hattic and West Caucasian. Ivanov (1985) proposed many Hattic-Northwest Caucasian parallels in both radical and affixal morphemes.

External relations

The genetic relationship of Hattic to surviving language families is controversial and likely to continue to be so, in light of the paucity of Hattic material. Despite that, detailed cases for plausible paths of evolution have been drawn. Chirikba (1996: Chapter XI) posits a strong genetic relationship between Hattic and NWC languages from Proto Northwest Caucasian (Common West Caucasian in his terminology).

Chirikba (1996: 430-431) observes:

“Even the scarce Hattic material, which is currently at our disposal, together with the obvious structural similarity of Hattic and West Caucasian, allows us to suppose with a rather high degree of certainty a genetic relationship between this long extinct language and the modern Abkhazo-Adyghean languages”

“First, must Hattic be regarded as the oldest attested West Caucasian dialect or should we speak rather in terms of Hattic-West Caucasian unity, much in the way as some linguists place Hittite in relation to the rest of the Indo-European languages?”

These questions remain unanswered and most likely will stay that way until we know reliably more about Hattic.

Kassian (2010) views Hattic and the Northwest Caucasian languages as more distantly related. In Kassian (2010: 415) he posits that Hattic derives (directly or indirectly) from a yet earlier proto language, “North Caucasian-Yenisserian.” Also descending from North Caucasian-Yenisserian is North Caucasian, which in turn is the progenitor of the Northwest Caucasian languages as well as Northeast Caucasian languages (such as Lezgien, Udi and Chechen). Kassian (2010: 314) estimates that the Proto-North Caucasian split into East Caucasian and West Caucasian branches ca. 3800 BC. And in turn West Caucasian split into Abkhaz-Abaza, Ubykh and Circassian (Adyghe-Kabardian) ca. 640 BC.

In contrast, few linguists consider the genetic relationship of Hattic and Northwest Caucasian to be established. Prominently, Goedegebuure (2010) asserts that Hattic must still be considered isolate for all practical purposes.

1c. Population Genetic Data

Limited information about the relevant population genetics of the homelands of the Hattic and Northwest Caucasian languages is available, but King (2004) has said that Y-chromosome marker “M201 reaches a peak frequency in the NW Caucasus and in the Hattic/Kaska regions of Anatolia.” As reported in Cinnioglu (2003), populations that speak Northwest Caucasian languages show a high frequency of Y chromosome haplogroup G-M201 (Nasidze et al. 2003). Haplogroup G-M201 lineages occur at about 30% in Georgia (Semino et al. 2000a) and the North Caucasus (Nasidze et al. 2003). Haplogroup G-M201 also occurs in Southeast Europe and the Mediterranean (Semino et al. 2000a) and in Iraq (Al-Zahery et al. 2003). In a material context, the Bronze Age Hattic and Kaska cultural region in Anatolia (Fig. 1) has affinity to the Maikop culture of the Caucasus.

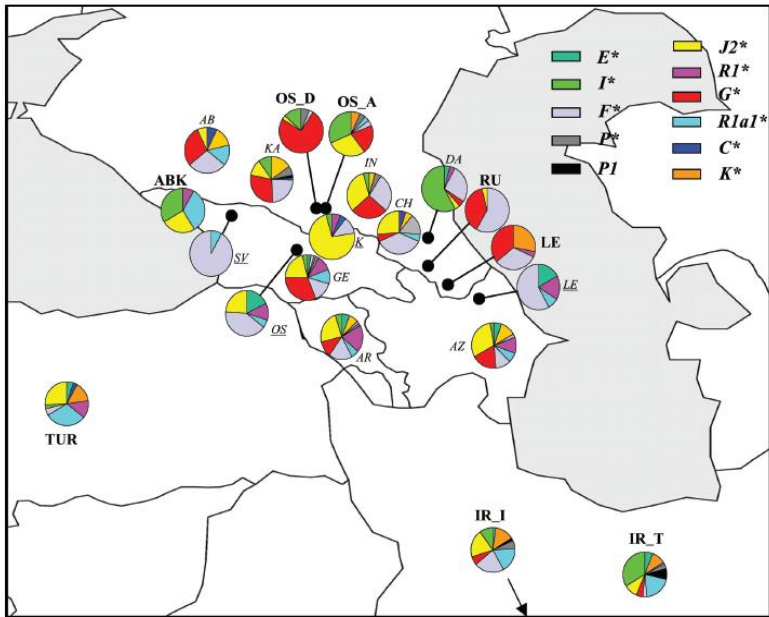

Figure 1 Map of the Caucasus showing the Y-SNP haplogroup frequencies. AB - Abazians, Abk - Abkhazians, Ar - Armenians, Az - Azerbaijanians, Ch - Chechenians, Da - Darginians, Ge - Georgians, In - Ingushians, K - Georgians from Kazbegi, Ka - Kabardinians, Le_Az - Lezginians from Azerbaijan, Le_Dag - Lezginians from Dagestan, Os - South Ossetians, Os_A - Ossetians (Ardon), Os_D - Ossetians (Digora), Ru - Rutulians, Sv - Svans, Tur - Turks, Ir_I - Iranians (Isfahan), Ir_T - Iranians (Tehran). Population names in boldface are from the present study, in italic from Nasidze *et al.* (2003), and in underlined italic from Wells *et al.* (2001).

Figure 4. Y-SNP haplogroup frequencies in the Caucasus – from Nasidze *et al.*, (2004) Mitochondrial DNA and Y-chromosome variation in the Caucasus. *Annals of Human Genetics*. 68: 205-221.

2. Method

The approach in this project is to establish a core vocabulary list, examine the similarities of words across languages to define classes of look-alike words, and recode the look-alikes as character states for phylogenetic analysis.

A core vocabulary list was drawn up for the five NWC languages and Hattic. This list was augmented with Turkish as an outlying language to root the resulting phylogenetic trees. A phylogenetic tree is composed of branches which represent taxa (in our case languages) that exist today and that we can actually examine. The

internal notes represent ancestral taxa, whose properties we can infer from the existing taxa.

The core vocabulary comprises a list of basic words learned during early childhood which are those that are the least likely to be borrowed or recently coined. This approach to determining the closeness of the relationship between languages was developed by Morris Swadesh (1955). There exist a variety of Swadesh lists, typically comprising 100 or 200 words chosen to be basic to any language. These include concepts such as body parts, words for day, night, sun and moon, or the first few cardinal numbers. The assumption is that any language would have these words natively, so they are unlikely to be borrowed and most likely to be descended from the protolanguage.

2a. Linguistic Resources

The starting point for constructing the core vocabulary list for the five NWC languages was the machine-readable version of the Nikolayev and Starostin North Caucasian Etymological Dictionary (NS 1994). This resource lists 814 reconstructed roots of proto-NWC with transcriptions of derived words in the five NWC languages, and notes on the reconstruction. These reconstructions are not without controversy (see Nichols 1997).

The machine readable data are supplied in a proprietary format which is read by a computer program (Star4Win) which is available from the “Tower of Babel” Evolution of Human Languages Project (<http://starling.rinet.ru>). This software is capable of editing the machine readable North Caucasian Etymological Dictionary and of limited glotto-chorological analysis. Further explanation of the uses of Star4Win is provided in (Abromeit et. al. 2016).

After initial editing of the data using Star4Win, a set of 193 words was exported to a Microsoft Excel spreadsheet. The data were preserved in the proprietary “Times New Roman Star” font, which can be installed on a Windows PC by the program found at <http://starling.rinet.ru/download/ttffonts.EXE>

The word forms from Nikolayev and Starostin (1994) were checked and extended by reference to Chirikba (1996) for the five NWC languages. Further references for Abaza were consulted in Ekba (1956) and Adzinov (1967). Additional references for

Kabardian were found in Kuipers (1975), Çelikkıran (1991) and Alhas (2005). References for Ubykh were consulted in Vogt (1963). Soysal (2003) was the primary reference for Hattic.

2b. Character States

The procedure followed was to group the words of sufficient phonetic similarity as look-alike sets. The groups of look-alikes were recorded as character data for analysis.

Table 1 shows a small example of words which may be “look-alikes”. ‘Water’ appears to have one look-alike form in all of the languages considered. ‘Big’ seems to have similar forms in Kabardian and Adyghe, and another form in Abaza and Abkhaz.

Gloss	KAB	ADY	UBK	ABX	ABA	Hattic
big	jən	jənə	G’ə3a	mgwa	mgwa	
water	psə	psə	bzə	3ə	3ə	
mountain	byə	q:wəs’ha	taxa	ɟxa	xwa	ziš

Table 1. Swadesh list words in five NWC languages and Hattic

These are re-coded in a form which can be analyzed by a tree-building program. The data of this form can be entered in a text editor and saved in NEXUS file format, which is then readable by many of the available phylogenetic tree building computer programs.

Gloss	KAB	ADY	UBK	ABX	ABA	Hattic
big	1	1	0	2	2	
water	1	1	1	1	1	
mountain	1	2	3	3	3	4

Table 2. Hypothesized character data for the words in Table 1

2c. Phylogenetic Analysis

Phylogenetic analysis of the 193-word list was performed with PAUP* 4.0 (D. Swofford, <http://paup.csit.fsu.edu/>). PAUP* is a computer program written by David Swofford specifically designed for creating phylogenetic trees. It implements several algorithms, including Neighbor Joining, for creating trees. Neighbor Joining

(Saitou and Nei, 1987) is a standard distance-based reconstruction method which does not require that all lineages have diverged by equal amounts. The method is especially suited for datasets comprising lineages with largely varying rates of evolution.

Separate phylogenetic trees were constructed using the Neighbor Joining technique. Analysis was performed for the NWC languages and Turkish with and without Hattic. Graphic diagrams of trees were generated with the TreeSetViz tree visualization tool (Amenta et al. 2003).

3. Results

This section presents the output of the phylogenetic analysis as trees and tables

Phylogeny

Phylogenetic trees were constructed with PAUP* 4.0 by the Neighbor Joining technique, based upon a list of 193 words. Two trees were constructed for the Northwest Caucasian Languages, with and without Hattic. In each case Turkish language was included as an out-group.

Tree Excluding Hattic

An unrooted tree was generated by the Neighbor Joining method, using PAUP*. The optimality criterion was distance, defined as mean character difference. Ties (if encountered) were broken randomly (with initial seed for the random number generator set to zero). All characters were of equal weight and were of type “unordered”. Of 193 characters, 4 were constant, 65 variable characters were parsimony uninformative and 124 characters were parsimony informative.

The output was a log file and tree. Relevant extracts from the log file are shown in Figure 5 (Phylogram), Table 3 (Branch lengths and linkages), Table 4 (Pairwise distance between the languages), and Figure 6 (Graphical display of the tree in radial form).

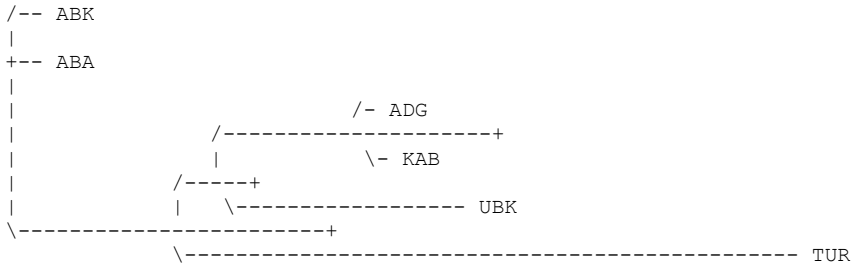

Figure 5. Phylogram of unrooted Neighbor Joining tree excluding Hattic, based on 193 characters

Node	Connected to node	Branch length
ABK (1)	10	0.02636
ABA (2)	10	0.02098
9	10	0.34041
8	9	0.07916
7	8	0.29698
ADG (3)	7	0.00962
KAB (4)	7	0.01727
UBK (5)	8	0.22192
TUR (6)	9	0.62157
Sum		1.63426

Table 3. Branch lengths and linkages of Neighbor Joining tree excluding Hattic, based on 193 characters. Minimum evolution score is 2.00495

		ABK	ABA	ADG	KAB	UBK	TUR
1	ABK	-	0.04734	0.76608	0.77059	0.64935	0.98286
2	ABA	8	-	0.76923	0.77381	0.61589	0.98844
3	ADG	131	130	-	0.02688	0.52147	0.97872
4	KAB	131	130	5	-	0.54321	0.97849
5	UBK	100	93	85	88	-	0.98773
6	TUR	172	171	184	182	161	-

Table 4. Pairwise distances between taxa of Neighbor Joining tree excluding Hattic, based on 193 characters. Total character differences are shown below the diagonal. Mean character differences adjusted for missing data are shown above the diagonal.

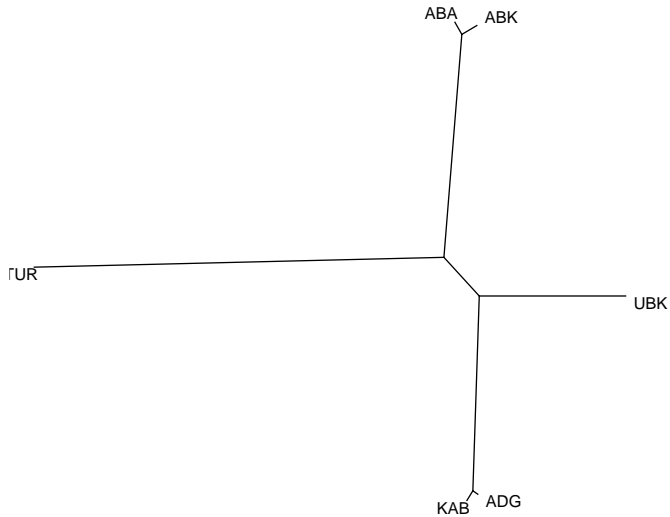

Figure 6. Radial display of un-rooted Neighbor Joining tree excluding Hattic, based on 193 characters

Tree Including Hattic

The same Neighbor Joining technique used above was applied to the data augmented with the data for the Hattic language. Missing Hattic characters were indicated to the program with the character “?”. The results are as follows in Figure 7 (Phylogram), **Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.** (Branch lengths and linkages), **Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.** (Pairwise distance between the languages), and Figure 8 (Graphical display of the tree in radial form).

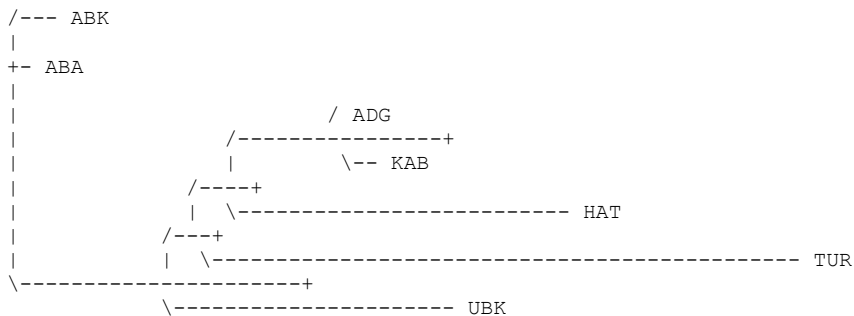

Figure 7. Phylogram of unrooted Neighbor Joining tree including Turkish and Hattic, based on 193 characters

Node	Connected to node	Branch length
ABK (1)	12	0.03415
ABA (2)	12	0.01318
11	12	0.34657
10	11	0.03052
9	10	0.07816
8	9	0.24211
ADG (3)	8	-0.00244
KAB (4)	8	0.02932
HAT (6)	9	0.34701
TUR (7)	10	0.62154
UBK (5)	11	0.26238
Sum		2.00251

Table 5. Branch lengths and linkages of Neighbor Joining tree including Turkish and Hattic, based on 193 characters. Minimum evolution score is 2.00495.

		ABK	ABA	ADG	KAB	UBK	HAT	TUR
1	ABK	-	0.04734	0.76608	0.77059	0.64935	0.83333	0.98286
2	ABA	8	-	0.76923	0.77381	0.61589	0.75000	0.98844
3	ADG	131	130	-	0.02688	0.52147	0.53846	0.97872
4	KAB	131	130	5	-	0.54321	0.66667	0.97849
5	UBK	100	93	85	88	-	0.83333	0.98773
6	HAT	10	9	7	8	10	-	1.00000
7	TUR	172	171	184	182	161	13	-

Table 6 Pairwise distances between taxa of Neighbor Joining tree including Turkish and Hattic, based on 193 characters. Total character differences are shown below the diagonal. Mean character differences adjusted for missing data are shown above the diagonal.

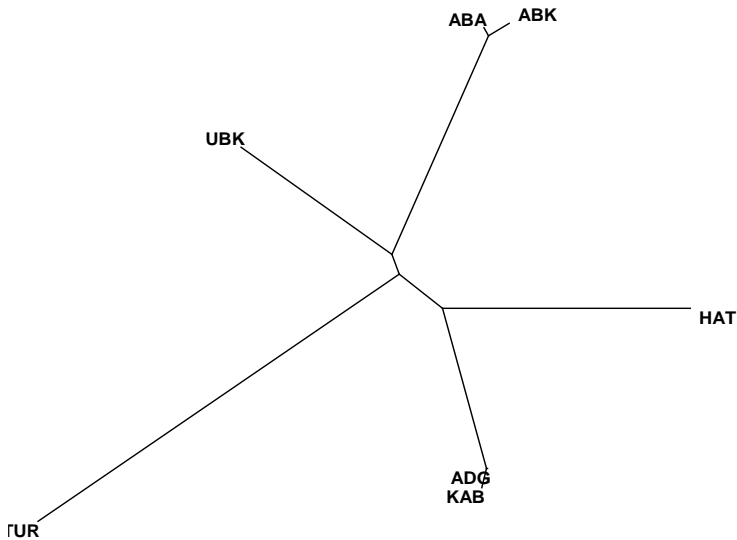

Figure 8. Radial display of un-rooted Neighbor Joining tree including Turkish and Hattic, based on 193 characters

4. Discussion

The results of this study are preliminary, both because the data needs further refinement and more understanding of the analysis techniques is required. However, the gross characteristics of the results are in line with expectations. The NWC languages are seen to cluster into Adyghe-Kabardian and Abkhaz-Abaza groupings, with Ubykh somewhat in the middle. In pair-wise comparison Adyghe and Kabardian are approximately equi-distant from Ubykh and Hattic.

Chrikba (1996) in his examination of the basic vocabulary from Swadesh's 200 wordlist shows greater closeness of Ubykh to Abkhaz than to Circassian. He tentatively suggested that initially Common West Caucasian was divided into Abkhaz-Ubykh and Circassian and then Abkhaz and Ubykh split. Later Ubykh underwent strong and continuous Circassian influence, which made for their uniformity.

Some further observations follow.

4a. Linguistic Data

Characters were based on look-alike sets. In the course of finding the look-alike sets some consistent sets of sound correspondences were observed. These are tabulated in Table 7.

ABK	ABA	ADY	KAB	UBK	HAT
h ^w	h ^w	χ ^w	χ ^w	χ ^w	
k ^w	k ^w	x	x		
		d	t		
		ʃ	f		
		ʃ'	f'		
		x	x		h
χ ^w	q ^w			q ^w	
χ	q			k ^w	
χ	q			x	
χ ^w	q ^w			t ^w	
p	p	p	b	p	

Table 7. Consistent sound correspondences found in NWC languages and Hattic

The characters were coded as multi-valued states. There is some controversy over the use of multi-valued character states (Poser 2004).

Dunn et al (2005) argue that grammatical features are more stable than lexicon and are better suited as characters for establishing long time horizon relationships between languages. The supplementary material for Dunn et al (2005) list 125 binary valued grammatical characters which were used in their study. These range from, e.g.

1. Fricatives: 1, No phonemes for which a fricative is the major realization; 0, One or more fricative phonemes to

125. Noun reduplication: 1, present; 0, absent.

Grammatical characters were not included in the present study.

5. Conclusion

Lists of core vocabulary words were compared for the five Northwest Caucasian languages, Hattic and Turkish (as an outlier language). Character states were decided on the basis of look-alike words, bearing in mind the known sound changes. These character states were used to construct phylogenetic trees by the Neighbor Joining method.

In agreement with traditional linguistic analysis, the Northwest Caucasian languages were seen to pattern with Adyghe-Kabardian and Abkhaz-Abaza as tight clusters which are well separated from each other, and with Ubykh somewhat in the middle. The outlier Turkish language is seen at the largest remove from these languages. The addition of Hattic showed this ancient Anatolian language at a remove from each of the Northwest Caucasian languages, with Turkish again at the greatest distance.

The present results should not be over-interpreted as the data comprised only a limited subset of the vocabulary of Hattic. Further, much of the linguistic support for a genetic relationship between Hattic and the Northwest Caucasian languages stems from structural, rather than lexical, similarities. Inclusion of grammatical and other typological features in the character sets which are the input to phylogenetic analysis, and further exploitation of increasingly sophisticated computational methods support a reasonable hope that computational phylogenetic analysis will, in future, contribute to uncovering the relationship of Hattic to Northwest Caucasian languages.

References

- Abaze İ.A., *Türkçe / Adıgece Sözlük*, KAFDAV Yayınları, Ankara, 2005.
- Abromeit et. al., *Linking the Tower of Babel*, in Proceedings of the Fifth Workshop on Linked Data in Linguistics (LDL2016), 2016, pp. 11-19 http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2016/workshops/LREC2016Workshop-LDL2016_Proceedings.pdf, accessed 27 November 2020.
- Adzinov N.Kh., *Abazinsko-russky slovar [Abaza-Russian Dictionary]*, Moscow, 1967.
- Amenta N., Clarke F. and John K., *A Linear-Time Majority Tree Algorithm*. Workshop on Algorithms in Bioinformatics (WABI), 2003.
- Applebaum A.B., *Prosody and Grammar in Kabardian*, PhD Thesis, University of California at Santa Barbara, 2013.
- Ardzinba V.G., “Nekotorye skhodnye strukturnye priznaki khattskogo i abkhazo-adygskikh jazykov [Some parallel structural markers between the Hattic and Abkhazo-Adyghe languages]”, *Peredneaziatskij Sbornik*. III. Istorija i filologija stran Drevnego Vostoka [Asia Minor Collection. III. History and philology of the lands of the Ancient East], 1979, pp. 26-37.
- Barbujani G., Whitehead G.N., Bertorelle G., Nasidze I.S., “Testing hypotheses on processes of genetic and linguistic change in the Caucasus”, *Hum Biol.* 1994 Oct;66(5):843-64.
- Bleichsteiner R., Zum Protochattischen; in: *Berichte des Forschungsinstitutes für Osten und Orient*. Bd. 3. 102-106, Vienna, 1923.
- Braun J., “Khattskej i abkhazo-adygskij jazyki (èskkurs po tablitsam) [Hattian and Abkhazo-Adyghean languages (excursus by tables)]”, in *The Nart Epic and Caucasology*, Maikop, 1994, pp 352-357.
- Chirikba V., “Origin of the Abkhazian people”, in G. Hewitt (ed.), *The Abkhazians: A Handbook*, Saint Martin’s Press, New York, 1998, pp. 37-47.
- Chirikba V., *Common West Caucasian*, *CNWS Publications*, Leiden, 1996.
- Cinnioglu et al, *Excavating Y-chromosome haplotype strata in Anatolia*, *Hum. Genet.* vol. 114, 2004, pp. 127-148.
- Cook R., *Conversion of Legacy Linguistic Transcription Data to Unicode 4.0*, *LSA Workshop* Jan. 9, 2005 [pdf]
- Çelikkıran M.Y., *Türkçe-Adıgece Sözlük [Turkish-Adyghe Dictionary]*, Maykop, 1991.
- Diakonoff I.M., *Jazyki Drevnei Perednei Azii [Languages of the Ancient Near East]*, Moscow, 1967, pp. 170-176.

Diakonoff I.M. and Starostin S. A., *Hurro-Urartian as an Eastern Caucasian Language*, Kitzinger, Munich, 1986.

Dolgopolsky, Aharon, "Cultural contacts of Proto-Indo-European and Proto-Indo-Iranian with neighboring languages", *Folia Linguistica Historica VIII*, 3-36. New York, NY & Berlin: Mouton de Gruyter, 1989.

Dunaevskaya I.M., "O strukturnom skhodstve khatsskogo yazyka s yazykami severo- zapadnogo Kavkaza" (On structural similarity of Hattic language with Northwest Caucasian languages). *Issledovaniya po istorii kul'tury narodov Vostoka. Sbornik v chest' akademika N.A. Orbeli* (Researches on the history of ethnicities of East. Digest in honor of academician N. A. Orbeli). Nauka, Moscow – Leningrad, 1960, pp.: 73 – 77.

Dunn, et al., Structural Phylogenetics and the Reconstruction of Ancient Language History, *Science* 309, 2072, 2005.

Ekba H.B., *Russko-Abazinsky slovar [Russian Abaza Dictionary]*, Moscow, 1956.

Felsenstein J., *Inferring Phylogenies*, *Sinauer Associates*, Sunderland, Mass, 2004.

Forni G., Hattic basic lexicon June 2019 update, [https://www.academia.edu/39723294/Hattic basic lexicon June 2019 update](https://www.academia.edu/39723294/Hattic_basic_lexicon_June_2019_update), accessed 27 November 2020.

Forrer E., "Die acht Sprachen der Boghazköi-Inschriften", *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften*, 53, 1919, 1029-1041

Gray R.D. and Atkinson Q.D., "Language-tree divergence times support the Anatolian theory of Indo-European origin Nature", vol. 426, 2003, pp. 435-439.

Goedegebuure, Petra, "The Alignment of Hattian: An Active Language with an Ergative Base". In Kogan et al.: *Language in the Ancient Near East* (Vol. 1, part 2), 949-981. Winona Lake (IN): Eisenbrauns, 2010.

Ivanov, Vyacheslav V., "On the Relationship of Hattic to the Northwest Caucasian Languages," in B.B. Piotrovskij, Vyacheslav V. Ivanov and Vladislav G. Ardzinba, eds., *Anatoliya - Ancient Anatolia*, Moscow : Naúka, 1985, pp 26 - 59 (in Russian)

Kassian A., "Hattic as a Sino-Caucasian Language". *Ugarit-Forschungen* 41, 2010, 309-448. Münster: Ugarit-Verlag.

King R., Y Chromosomal Markers of the Anatolian Neolithic: Associations with the Caucasian Languages and Aegean Phytonyms, abstract of talk presented at the Prehistoric Chronology Workshop, Santa Fe Institute, Santa Fe NM, March 1, 2004.

Kuipers A.K., *Proto-Circassian Phonology: An Essay in Reconstruction*, *Studia Caucasia* I, pp. 56-92, the Hague, Netherlands, 1963.

Kuipers A.K., *A Dictionary of Proto-Circassian Roots*, Peter de Ridder Press, Lisse, Netherlands, 1975.

Nakhleh L., Warnow T., Ringe D., and Evans S.N., "A Comparison of Phylogenetic Reconstruction Methods on an IE Dataset," *Trans. Philological Society*, 2005.

Nasidze I., Ling ES., Quinque D., Dupanloup I., Cordaux R., Rychkov S., Naumova O., Zhukova O., Sarraf-Zadegan N., Naderi G.A., Asgary S., Sardas S., Farhud D.D., Sarkisian T., Asadov C., Kerimov A.M., Stoneking M., "Mitochondrial DNA and Y-chromosome variation in the Caucasus", *Annals of Human Genetics*, 68, 2004, 205-221.

Nasidze I., Quinque D., Dupanloup I., Rychkov S., Naumova O., Zhukova O., Stoneking M., "Genetic evidence concerning the origins of South and North Ossetians", *Annals of Human Genetics*, 68, 2004, 588-599.

Nasidze I., Inasaridze Z., Shengelia L., Shneider Y.V., Zhukova O.V., Tikhomirova E.V., Rychkov Y.G., "Genetics of the ethnic groups of the Caucasus: the distribution of some immunological and biochemical genetic markers in Adighe and Karachay-Cherkess Autonomous Regions", *Russian Journal of Genetics*, 26, 1990, 1300-1308.

Nichols J., "Nikolaev & Starostin's North Caucasian Etymological Dictionary and the Methodology of Long-Range Comparison: An Assessment", abstract of a paper presented at the Tenth Biennial Non-Slavic Languages Conference (NSL), U. Chicago, 8-10 May 1997.

Nikolayev S.L. and Starostin S.A., "A North Caucasian Etymological Dictionary", Moscow, 1994. See also links for [query](#) and [view](#).

Poser W., [Gray and Atkinson – Use of Binary Characters](#), Language Log (Blog), April 28, 2004.

Saitou N. and Nei, M., The neighbor-joining method: A new method for reconstructing phylogenetic trees. *Mol. Biol. Evol.*, 4, 1987, 406-425.

Shengelia L., Inasaridze Z., Nasidze I., Shneider Y.V., "Genetics of the Ethnic Groups of the Caucasus: the Distribution of Some Immunological and Biochemical genetic Markers in Karachay-Cherkess and Kabardino-Balkaria", *Russian Journal of Genetics*, 27, 1991, 1626-1636.

Smeets R., *Studies in West Circassian phonology and morphology*, Hakuchi Press, Leiden, 1984.

Soysal O., "Hattischer Wortschatz in Hethitischer Textuberlieferung", *Handbook of Oriental Studies*, Brill Academic Publishers, 2003.

Soysal O., "Zu den rezenten studien im hattischen: eine zwischenbilanz", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 12, 2018, 157-178.

Starostin S.A., "Reconstruction of Proto-North-Caucasian: Responses to J. Nichols", abstract of a paper presented at the Tenth Biennial Non-Slavic Languages Conference (NSL), U. Chicago, 8-10 May 1997.

Starostin S.A., "Tower of Babel" Evolution of Human Languages Project, 2005, <http://starling.rinet.ru/program.php?lan=en>

Swadesh, Morris, "Towards greater accuracy in lexicostatistic dating", *International Journal of American Linguistics*, 21, 1955, 121-137.

Swofford D.L., PAUP* 4.0 Phylogenetic Analysis Using Parsimony, Sinauer Associates, Sunderland, Massachusetts, 2003.

Tikhonova A.P., Locative-directional preverbs in the Hattian and Abkhazian-Adyghe languages: a comparative aspect, Adyghe State University, Maikop, 2016.

"Tower of Babel" Etymological Databases, [html] <http://starling.rinet.ru/Intrab.htm>

Vogt, Hans, *Dictionnaire de la Langue Oubykh*, The Institute for Comparative Research in Human Culture, Oslo, 1963.

Watkins, Calvert, "An Indo-European Linguistic Area and Its Characteristics: Ancient Anatolia. Areal Diffusion as a Challenge to the Comparative Method?" in *Areal Diffusion and Genetic Inheritance: Problems in Comparative Linguistics* ed. Alexandra Y. Aikhenvald & R.M.W. Dixon, Oxford: Oxford University Press, 2001, 44-63.

Общее и различное в творчестве черкесских художников Адыгеи и черкесов Турции*

Алла Н. Соколова**

Аннотация

Исследуется общее и различное в творчестве черкесских (адыгских) художников Адыгеи и черкесов (адыгов) Турции на основе анализа тематики и художественных образов; общественной функции мастеров живописи, проживающих в разных социокультурных условиях; цели их творчества; изучения приоритетных жанров и техник. Показаны амплуа российских живописцев как представителей художественной элиты этноса; направленность их творчества на сохранение мифопоэтических образов и этнической идентичности; а амплуа черкесских художников Турции как представителей страны проживания, основными целями которых становится показ их творчества на мировой арене. Различия в творческих целях объясняются разностью социокультурных условий становления художников и неодинаковыми условиями получения профессионального образования. Точки творческого пересечения находятся в плоскости этнических ценностей, знаков и символов, одинаково декодируемых черкесами метрополии и диаспоры; а также в плоскости оценки исторического прошлого, особенно Кавказской войны, в особо почитаемом отношении к природе и красотам Кавказа.

Ключевые слова: адыги, черкесы, художники метрополии, диаспора, картина мира, амплуа художников, знаки и символы искусства, эстетические доминанты, приоритетные жанры мира

* Работа выполнена при поддержке РФФИ, проект 20-012-00065 «Культурные диффузии черкесов Турции и России: искусствоведческий и социокультурный анализ».

** Алла Николаевна Соколова, доктор искусствоведения, профессор Института искусств Адыгейского государственного университета. Э-почта: professor_sokolova@mail.ru

(Received/Дата отправления: 25.08.2020; Accepted/Дата принятия: 28.10.2020)

Similarities and Differences in the Creativity of Circassian Artists of Adygea and Turkey

Abstract

The similarities and differences in the works of the Circassian artists of Adygea and the Circassians of Turkey are investigated on the basis of the analysis of the themes and artistic images they create; their societal function living under different sociocultural conditions; the study of the goals of their creativity; as well as the study of the primary genres and techniques they use as master painters. The role of Russian Circassian painters as representatives of the artistic elite of the ethnic group is shown; the focus of their creativity on the preservation of mythopoetic images and ethnic identity; and the role of the Turkish Circassian artists whose main goals are to show their work on the world stage as representatives of their country of residence. Differences in creative goals are explained by the difference in the socio-cultural conditions for the formation of artists and the unequal conditions for obtaining professional education. The points of creative intersection are in the plane of ethnic values, signs and symbols, equally decoded by the Circassians of the metropolis and diaspora; and also in terms of assessing the historical past, especially the Caucasian War, in a particularly revered attitude towards the nature and beauty of the Caucasus.

Keywords: *Circassians, artists of the metropolis, diaspora, paintings of the world, roles of artists, signs and symbols of art, aesthetic dominants, priority genres of the world*

Искусство черкесских художников России и черкесской (адыгской) диаспоры Турции – малоизученный феномен. В искусствоведении не установлены ни амплуа художников, ни функции их искусства, ни основные художественные принципы и стили, доминирующие в их творчестве. Не только мировая, но и российская общественность не имеют достаточно полного представления о художественных процессах, происходящих на Северном Кавказе. В равной мере закрытым для российской общественности остается знание о художественных процессах, происходящих в среде многомиллионной черкесской диаспоры Турции. В связи с

этим возникают вопросы, имеющие практическое и теоретическое содержание. Часть из них косвенно касаются заявленной темы, но без их обсуждения тема также не может быть раскрыта. Существует ли современное региональное искусство? Какими критериями оно измеряется? Существует ли современное этническое искусство в условиях глобализации и постмодерна? Сохраняют ли черкесы, разделенные территориально, проживающие в различном инокультурном окружении, в разных экономических, идеологических и политических условиях, единую картину мира, отражающуюся в художественном сознании творческой элиты? Каково содержание научного понятия «региональная эстетика»? Может ли профессиональное искусство иметь этническую окраску? Насколько различимы в профессиональном искусстве творческие школы? Как развивается искусство художников Северного Кавказа в условиях глобализации? Возможно ли средствами художественной пропаганды, научных разработок и кураторской деятельности влиять на художественное сознание творцов и публики?

Обозначенный круг вопросов характеризует проблему не только в изучении современного искусства черкесов, но и многих других северокавказских народов, что актуализирует проводимое исследование, поддержанное Российским фондом фундаментальных исследований.

Научные изыскания в области понимания процессов, происходящих в обществе и природе, в области изучения социальных отношений, формирования и развития художественных ценностей и эстетических доминант интересны не только сами по себе, но и с точки зрения понимания того, до каких пределов культура проникаема для внешнего воздействия и что представляет из себя непроницаемое ядро культуры, позволяющее этносам самосохраняться даже в неблагоприятных для себя условиях.

Как известно, живописное искусство не было представлено в традиционной культуре черкесов. Отсутствие изобразительного искусства у черкесов в досоветский период

некоторые ученые объясняют исповедованием ислама или спецификой художественного мышления горцев, воплощавшим искусство в декоративной форме (Аппаева) (Кочесокова). У российских черкесов профессиональное искусство живописи появилось в советское время на основе декоративно-прикладного творчества и окончательно сложилось к середине XX века, когда в республиках Северного Кавказа и, в частности, в Адыгее, появились художники, получившие профессиональное художественное образование в столичных городах СССР (Москва, Ленинград, Тбилиси). Установка советского государства на представление каждого крупного этноса через художественную культуру «подталкивало» руководство республик и автономий к организации творческих союзов, формированию художественных элит, отбору талантливой молодежи и их обучению в лучших творческих вузах страны. Так, в 1957 году из аулов Краснодарского края были выбраны более десяти парней и девушек с красивыми голосами и отправлены на учебу в Ленинградскую консерваторию (Г.Самогова, Р. Панеш, Р.Шежева, К.Хейшхо, Ш. Ахиджак др.).

Давлет Меретуков (1929-2000) после службы в рядах Советской армии поступил в Московском художественное училище им. 1905 года, по окончании которого обучался в Московском государственном художественном институте им. В.И. Сурикова. Феликс Петуваш (1948 г.р.) в 12 лет поехал учиться в Москву в среднюю школу при Государственном художественном институте имени В.И. Сурикова, затем поступил в Московское высшее художественно-промышленное училище им. С.Г. Строганова. Абдуллах Берсиров (1947 г.р.) в 1973 году закончил факультет архитектуры Ленинградского института живописи, скульптуры и архитектуры имени Н.И.Репина. Нурбий Дидичев (1950-2001) и Теучеж Кат (1945 г.р.) закончили Академию художеств в Тбилиси. Практически все художники, получившие профессиональное образование, на регулярной основе имели государственные заказы на монументальные работы, являлись членами профессионального Союза художников

СССР, получали соответствующие социальные и творческие преференции. Эти художники не только были обеспечены работой, но им выдавались путевки в Дома творчества, выделялись мастерские и материалы для работы. Естественно, что заказы, которые получали профессиональные мастера, были ориентированы на интересы власти и государства.

Судьбы художественной элиты черкесов Турции складывались совсем иначе. Во-первых, национальная политика кемалистов не допускала этнического определения людей. Все проживающие в Турции объявлялись турками с соответствующими именами и фамилиями. Во-вторых, ориентация на построение светского государства требовала от властей формирования в том числе и художественной элиты. В конце XIX – начале XX века у турецкой молодежи появилась возможность обучаться в лучших университетах и академиях Европы, поэтому многие талантливые художники черкесского происхождения в Турции получали образование в Париже, Риме и других европейских городах. Намык Исмаил (1890-1935) занимался в мастерской Кормона в Париже (1912-1914); Ихсан Шурдум (1930 г.р.) обучался в Римском центральном институте реставрации со стипендией Правительства Италии; Джихат Арал (1940 г.р.) имел государственную стипендию для учебы во Франции; Мустафа Шенер (1945 г.р.) долгое время жил и работал в Нидерландах, выполняя заказы муниципалитета Амстердама; Ахмет Озель (1960 г.р.) также имел государственную стипендию для обучения в Риме и Флоренции; Фериде Биниджиоглу (1963 г.р.) обучалась в Зальцбургской летней академии, получая стипендию австрийского правительства и т.д. Нельзя усомниться в том, что в учебных заведениях СССР талантливая молодежь имела возможность получить качественное образование, однако возможности турецких студентов художественных вузов были значительно шире. Они путешествовали, знакомились с шедеврами мирового искусства не по репродукциям, а по оригиналам, заводили «нужные» знакомства, получали интересные предложения. В условиях «закрытого занавеса» художники СССР были лишены такой возможности.

Таким образом, стартовые условия обучения черкесских художников России и Турции отличаются разительно. Естественно, что место, характер и условия обучения не могли не сказаться на темах, образах, выборе жанров и стилей, в которых работали турецкие и российские авторы. Для черкесских художников СССР советская идеология, нацеливающая на создание искусства «национального по форме и интернационального по содержанию», однозначно направляла авторов на создание национального искусства, на формирование объединений, имеющих «национальное лицо». Опора на фольклор, этническую мифологию и эпос, традиционные ценности рекомендовались и поощрялись. Возможно, поэтому при всей разности художественных почерков, техник, выборе жанров и стилиевой направленности все художники Адыгеи были реалистами. Практически у каждого в той или иной степени использовались образы нартского эпоса (Соколова, Нартские образы ... 108) (Соколова, Нартиада ... 152). Отрицая социалистический реализм как идеологически навязанное стиливое направление, художники-черкесы взяли от него важную черту – идеализацию изображаемого. Для многих из них прошлое выступало в качестве идеальной картинки, представляющей адыгство (*адыгагъэ*) и его основные характеристики – *адыгэ хабзэ* (черкесский этикет), *адыгэ нэмыс* (черкесская честь), *адыгэ напэ* (черкесская совесть) и др.

В то время как ставить национальное выше советского и социалистического считалось предвзятым и страна декларировала формирование новой идентичности – советский народ, именно художники в графике, книжной иллюстрации, мозаике и реже – в живописных полотнах напоминали об исконно черкесских ценностях: традиции уважения старших, особом почитании женщин, о нормах ритуального поведения как о незыблемых ценностях и законах, соблюдение которых делает черкеса черкесом. Отсюда такой перевес в искусстве российских черкесов образов прошлого или мифологических сюжетов по сравнению с образами настоящего или будущего. Власть

всячески поощряла работы, связанные с национальной тематикой. Феликс Петуваш получает Государственную премию за серию графических листов, посвященных нартскому эпосу (серия была создана в 70-е годы XX века, премия была получена в 2007 году); Давлет Меретуков иллюстрирует семитомник черкесского эпоса «Нарты» (70-е годы XX века); широкий резонанс получает так называемый «Адыгский календарь» Абдулаха Берсирова с изображением черкесских языческих богов; М.Гогуноков, Г.Абредж, А.Куанов, М.Тугуз, Т.Кат – большинство черкесских художников и графиков обращаются к образам мифологического или исторического прошлого как идеальной картинке жизни предков. Будущее воспринимается ими зачастую как возвращение к традиционным ценностям, постепенно забываемым или замещаемым новыми советскими.

Особенное влияние мифологии и фольклора фиксируется не только на живописное искусство, но практически на все современные художественные процессы. Достаточно упомянуть концертную программу композитора Аслана Нехая «Нартская симфония», гобелены М.Гогунокова, Символические костюмы Ю.Сташа и др. Художники в различных живописных жанрах пытаются рассказать обо всех нартских героях, проиллюстрировать их подвиги, зрительно передать их ценностные характеристики и мироощущение (Базиева 190).

География рождения и проживания на Кавказе так глубоко проникала и проникает в художественное сознание творческих людей, что воспевание природы северокавказского региона, обращение к мифологическим и сказочным персонажам черкесского фольклора становится нормой не только для этнических черкесов, но и для художников других национальностей. Об этом пишет и Н.В. Тертышник: «Почти все художники, живущие в Республике Адыгея, мыслят «кавказскими» образами, используют адыгские традиционные сюжеты, пластику, характерную цветовую гамму. Они начинают позиционировать себя людьми этого региона, напрямую или опосредованно

связанными с адыгской (черкесской) культурой, творящими для современников, отвечая их потребностям и сообразуясь с их ценностями» (Тертышник 256).

В идеологии черкесских художников Турции, напротив, господствовал мотив индивидуализации, поиски собственного «Я», желание определенным образом встроиться в систему ценностей Турции и Европы.

Турецкий художник черкесского происхождения Ахмет Озель считает невозможным говорить об искусстве черкесской диаспоры, основанном исключительно на общей этничности (Özel 197). Он убежден, что происхождение художников не стало и не может быть основанием для их творческого и стиливого единства. А.Озель полагает, что «художник должен отражать не только культурное и мифологическое богатство своего народа, но также должен отражать ценности места, где он родился. Он предостерегает, что «произведения, в которых отражается лишь тоска и мечта о Кавказе, имеют оборотную сторону. Они включают в себя произвольный акт молотка по отношению к обществу, в котором они существуют. Такие произведения не находят адресата в стране проживания» (Özel 198). Ахмет Озель, организовавший 18 персональных выставок, имеющий собственные мастерские в Стамбуле и Испании, являющийся практикующим педагогом в принципе отражает мнение всей черкесской художественной элиты Турции.

По мнению Мастера, чьи картины выставлялись на художественных площадках Москвы, Токио, Мадрида (всего в семи странах мира), современные художники, независимо от их этнического происхождения, должны посылать свои сообщения миру и потому говорить на универсальном языке. «Язык и выражение в сторону исторической родины служат только для того, чтобы уменьшить наши связи с внешним миром и упрочить стены между нами и внешним миром. Чтобы быть видимыми и иметь возможность заявить о своем существовании в универсальном измерении, мы должны поделиться своими уникальными ценностями, которые

существуют внутри нас, с искусством и художниками в других регионах» (Özel 198).

Возможно, не все согласятся с заявлениями Ахмета Озеля. История СССР была связана с идеей национального культурного строительства. Да и сейчас активно обсуждается вопрос о существовании национальной художественной школы. К примеру, искусствовед Нурбий Ловпаче признает существование такой школы и в качестве ее признаков называет установку на три цвета («трехцветку»), различные у каждого художника. Правда, когда Н.Ловпаче переходит к доказательствам, он постоянно оговаривается, что тот или иной художник не ограничивается только тремя цветами (Ловпаче). Ф.Сулейманова ищет точки соприкосновения в творчестве черкесов метрополии и диаспоры через использование образов кавказских гор (Сулейманова 175).

При том, что в научном пространстве давно и регулярно используются термины «этническая живопись», «национальная живопись», «национальная художественная школа», их строго научного определения не существует. Бесспорно то, что «этническая живопись» в определенной мере противостоит «современному искусству», общей направленностью которого является борьба против канонов и классических приемов. Отсюда его принципиальная несистематичность и умышленный эклектизм. «Этническая живопись» принципиально гуманистична, а современное искусство по своей сути выступает против гуманистических идеалов и порождает дегуманизацию искусства (Ортега-и-Гассет).

Может ли быть этническое искусство современным? Ответ на тот вопрос не прост. Как только традиционное подается в зашифрованном или измененном варианте, оно перестает называться «этническим» и сразу переименовывается в «концептуальное» или «ре-цептуальное». Художники, которые отходят от традиционных этнических тем и образов, перестают подавать информацию «этническим текстом», не вписываются в «этническую картину мира». Возможно, для того, чтобы новый художественный язык стал «этническим»,

необходимо время, которое приучит большие группы населения к восприятию такого рода текста в качестве «своего».

Рассматривая региональные особенности изобразительного искусства на Северном Кавказе, И.М. Аганов пишет: «... этнические особенности особенно ярко представлены в стилистике и менее отчетливо – в концептуально-образных моделях, лежащих в основе художественного мышления представителей разных этносов, в жанровых структурах и композиционных схемах, имеющих, тем не менее, сверхэтнический, региональный характер» (Аганов 206). С этим нельзя не согласиться. Действительно, проживая в одной стране, в предгорьях и горах Кавказа, имея сходные погодные условия, виды хозяйственной деятельности, веками сложившиеся сходные обряды, ритуалы, нормы поведения, костюмы, музыкальные инструменты и проч., черкесы (адыги), абазины, абхазы, осетины, балкарцы, карачаевцы, ингуши и др. имеют немало общего и в изобразительном искусстве. Это тем более понятно, что культура живописи сложилась у народов Северного Кавказа приблизительно в одно и то же советское время (середина XX века) с одними и теми же задачами и идеологическими установками. В Турции художественные сообщества с включением черкесов появились на рубеже XIX-XX веков, и до некоторого времени Кавказская тематика у них не проявлялась совсем или была маргинальна.

Искусство черкесских художников России и Турции условно можно разделить на два периода: первый – до развала СССР, второй – после него. Для российских мастеров кисти первый период можно также условно назвать «национальным», второй – ориентированным на общечеловеческие и мировые ценности. Для черкесов Турции, напротив, второй период характеризуется активным интересом к темам черкесского прошлого, к воплощению природы Северного Кавказа, народным танцам, традиционному костюму, этикетным формам поведения, иллюстрированию нартского эпоса и т.п.

Сравнивая амплуа черкесских художников, проживающих в метрополии и диаспоре, на первом этапе развития живописного искусства, рассматривая тождество и различие функций искусства, создаваемое ими, мы находим больше различий, чем сходства. Амплуа художников Адыгеи – «служить своему народу и стране». Амплуа черкесских художников Турции – самовыражение, представление своей страны на мировом художественном пространстве. На втором (постсоветском) этапе, у художников метрополии и диаспоры появляется интерес друг к другу, происходит личное и заочное знакомство, возникает стремление больше узнать о творчестве каждой стороны, появляются тематические переключки и пересечения. Картины художников Адыгеи стали не только выставляться в Турции, но и продаваться там.

На первом этапе функция искусства черкесских художников в Республике Адыгея – сохранять память о прошлом этноса, демонстрировать идеальные качества народа, способствовать их трансляции в будущее. Функции искусства черкесских художников Турции – представлять страну на международных выставках, демонстрировать включенность турецких мастеров в европейское и мировое художественное пространство, доказывать коммерческую значимость художественной продукции.

Ратуя за участие в международных художественных мастер-классах и художественных симпозиумах, Ахмет Озель считает, что таким образом можно будет «реализовать свое собственное существование, показать свое присутствие окружающему миру». Одновременно он указывает на то, что формирующийся культурный обмен с Кавказом позволит «осознать наши скрытые сокровища, спрятанные в нашей ДНК, и понять нашу внутреннюю культурную глубину» (Özel 198).

Мне могут возразить, что Феликс Петуваш и Теучеж Кат не вписываются в общий портрет художников Адыгеи. Выставки картин Ф.Петуваша проходили в Турции, Иордании, Болгарии, Чехословакии, персональные выставки Теучежа Ката состоялись в Турции, Иордании, Израиле, Грузии. Для

произведений Ф.Петуваша характерны многожанровость и множественность смыслов. Его волнуют философские и психологические темы. Т.Кат много путешествует по разным городам и странам. В своих произведениях он воссоздает красочный образ увиденного, перенося на полотна атмосферу и неповторимый колорит новых для себя стран (серии «Венгрия», «Болгария», «Югославия», «Турция», «Иордания»). Но эти художники – скорее исключение из правил, чем само правило. И основная часть представления их творчества за рубежом пришлось на постсоветский период. Большинство же художников-черкесов получали образование в СССР - России, их значимость, известность, популяризация – все это проходило внутри страны, которая давала возможность для реализации творческого потенциала и удовлетворения личностных амбиций, формировала их личную картину мира. Конечно, после развала СССР и установления устойчивых контактов с черкесской диаспорой в Турции, Иордании и Сирии у черкесских художников Адыгеи появились новые потребности и возможности. Качественные изменения в содержании и тематике живописного искусства турецких черкесов наблюдаются также в постсоветский период. Однако разность жизненных миров, разность религиозных практик черкесов метрополии и диаспоры не может не сказаться и на реализации, казалось бы, одних и тех же тем и образов. Сближение навстречу друг другу сквозь двухсотлетнюю толщу развития культуры в разных условиях – очень сложный процесс. Не случайно турецкий социолог черкесского происхождения Джевре Жаде отмечает, что черкесы, вернувшиеся на историческую родину в Адыгею в принимающем сообществе по-прежнему называются «турецкими адыгами» и бытовые контакты стараются поддерживать не с местным населением, а с такими же «возвращенцами» и именно из тех мест Турции, из которых они сами вернулись (Жаде 126).

Говоря об искусстве художников-черкесов России нельзя пройти мимо творчества группы художников, причисляемых к направлению Ре-Цептуалистов (термин Славы Льна), яркими

представителями которого являются Руслан Цримов и Арсен Гучапшев. Являясь автором нового термина, Слава Лен предложил и Манифест Ре-Цептуалистов. Новое направление провозглашается искусством Третьего тысячелетия. В нем декларируется идея ничему не подражать и ничего не отражать, отвергать искусство «в художественных образах» и утверждать семиотическое искусство в знаках и символах (язык сигнатур, символов и иератур); принципы нелинейности, холизма, мифологичности и сакральности (Лен 14). В Кабардино-Балкарии появились последователи Руслана Цримова, а в Адыгее, напротив, искусство этого направления осталось не только за пределами широкого интереса масс, но и за пределами активного музейного интереса. За все время в Адыгее прошли только три выставки Р.Цримова и его учеников в Северокавказском филиале Государственного музея Востока и одна – в Картинной галерее.

В творчестве черкесских художников Турции в последние 20-30 лет можно встретить темы и сюжеты, относящиеся к нартской тематике, образам традиционной культуры. Особое место отводится теме Кавказской войны, которая стала причиной исхода больших людских масс на территорию Османской империи. Такие сюжеты характерны не только для Дуга Айтека, рожденного в Турции и получившего образование в Майкопе, но и для других художников, хотя бы однажды побывавших на исторической родине (см., например, работы Зайны Эль-Саид из Иордании «Ажагафа», «Убых»; скульптуры Безроко Кераметина; книжные иллюстрации Фарука Кутлу и Зейнеп Безроко). Однако мы еще довольно мало знакомы с творчеством всех черкесских авторов Турции, чтобы делать окончательные выводы, но в качестве промежуточных итогов исследования можно предложить следующее.

Очевидная разница во времени формирования художников и художественных черкесских сообществ в России и Турции составляет примерно 50 лет. Для искусства черкесских художников диаспоры – это конец XIX – начало XX веков, для черкесов России – середина XX века. Для

художников Северного Кавказа характерна опора на традиции, реалистичность образов, стремление удержать свои корни, опереться на нартские сказания, ориентация на героев эпоса как этнических идеалов. Черкесская художественная традиция сложилась как реалистическая школа с опорой на традиционные темы, сюжеты, образы, традиционную цветовую и знаковую символику. Художники воспитывались и развивались на образцах советского и мирового искусства, представленного в музеях Москвы, Ленинграда, других крупных городов СССР и на репродукциях мирового искусства. Объединенные в профессиональные Союзы, художники-черкесы были защищены государством заказами, материалами, определенными социальными благами.

Для их соплеменников в диаспоре, напротив, характерно стремление к постоянной новизне, иное видение мира через характерные социокультурные потребности и установки на глобальные мировые тренды. Учеба в европейских столицах, включение в языковую и художественную среду Европы и Америки позволило многим художникам выйти на мировой уровень выставочной деятельности, обрести устойчивое финансовое положение, четко ориентироваться на мировые художественно-потребительские ценности. Очевидно, что развал СССР изменил вектор художественной деятельности черкесов не только на исторической родине, но и в диаспоре.

В последние годы стали заметнее проявляться интеграционные процессы между художественными сообществами черкесских художников России и Турции. Основой этих процессов выступает этническая история, мифология, фольклор, обычаи и традиции. Работа над проектом «Культурные диффузии адыгов России и Турции: искусствоведческий и социокультурный аспект» только началась, и нам предстоит еще искать ответы на вопросы, поставленные в начале этой статьи.

Примечания

Аганов, И.М. «Изобразительное искусство как этнокультурный феномен.» *Вестник Адыгейского государственного университета*. Вып. 1 (156). – Майкоп, 2015. С. 205-210.

Аппаева, Ж. *Становление изобразительного искусства Кабардино-Балкарии*. shorturl.at/flSTW. (05 02 2020 г.)

Базиева, Г.Д. «Мифологизм и фольклоризм в художественной культуре Кабардино-Балкарии.» *Вестник Тамбовского государственного университета*. Вып. 8 (76). *Гуманитарные науки. Философия, социология и культурология*. Тамбов, 2009. С. 188-192. shorturl.at/mnFJ4. (24 01 2020 г.)

Жаде, Дж.Э. *Адыго-абхазская диаспора и репатриация из Турции в Абхазию и Адыгею*. -Майкоп: ООО «Полиграф – Юг», 2020. - 128 с.

Кочесокова, Л.П. «Становление профессионального изобразительного искусства Кабардино-Балкарии.» *Культурная жизнь Юга России*, 2010. № 3 (37). - С. 23-24. shorturl.at/iU678

Лен, Слава. *Ре-Цептуальный сериал в контексте постмодернизма*. - Нальчик: издательский центр «Эль-Фа», 2005. - 145 с.

Ловпаче, Н.Г. *К вопросу существования понятия «национальная живопись»*. Доклад на Круглом столе «Современное изобразительное искусство черкесов (адыгов): поиски национального в глобальном контексте». - Майкоп, 6 июля 2020.

Özel, Ahmet. «Art in life and creativity of Circassians of Turkey.» *Образы, сюжеты, художественные направления в изобразительном искусстве: региональный аспект*. Сост. и гл. ред. А.Н. Соколова. - Майкоп: изд-во Магарин О.Г., 2020. 240 с.

Ортега-и-Гассет, Х. *Дегуманизация искусства*. М.: Радуга, 2000. - 646 с.

Соколова, А.Н. «Нартиада в контексте современной культуры региона.» *Вестник Адыгейского государственного университета*. Серия 2: *Филология и искусствоведение*. Вып. 3 (164). - Майкоп, 2015. С. 149-156. shorturl.at/gjwH9

— . «Нартские образы в творчестве художников Адыгеи.» *Северный Кавказ: искусство в контексте времени. Материалы международной научной конференции 9-11 октября 2015*. - Майкоп: Графика, 2015. С. 106-113. shorturl.at/mCS09

Сулейманова, Ф.Х. «Горный пейзаж Северного Кавказа как основа формирования художественных образов в современном искусстве черкесских художников России и Турции.» *Вестник*

Адыгейского государственного университета. № 2 (257). - Майкоп: изд-во АГУ, 2020. С. 171-182.

Тертышник, Н.В. «Национальное и интернациональное в декоративно-прикладном искусстве художников Адыгеи.» *Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология.* Вып. 1 - Майкоп, 2012. С. 255-259.

Adıgeyli ve Türkiyeli Çerkes Ressamların Sanatında Ortaklıklar ve Farklılıklar*

Alla N. Sokolova**
Çev. Murat Topçu-Papşu

Özet

Bu çalışmada, farklı sosyo-kültürel koşullarda yaşayan Adıgeyli ve Türkiyeli Çerkes ressamların sanatındaki ortaklıklar ve farklılıklar, sanatsal betimlemelerinin ve izleklerinin, toplumsal işlevlerinin, yaratıcılık amaçlarının, tarz ve tekniklerinin araştırılması ve analizi temelinde inceleniyor. Halkın sanat elitinin temsilcileri olarak Rusyalı Çerkes ressamların uğraşının ve yaratıcılıklarının mitolojik imgelerin ve etnik kimliğin korunmasına yönelik olduğu; aynı şekilde yaşadıkları ülkenin temsilcileri olarak Türkiyeli Çerkes ressamların uğraşının ve temel amaçlarının yaratıcılıklarını tüm dünya seviyesinde göstermek olduğu ortaya kondu. Yaratıcılık amaçlarındaki farklılıklar, ressamların yaşadıkları sosyo-kültürel koşulların farklılığıyla ve profesyonel eğitim alma koşullarının benzer olmamasıyla açıklandı. Sanatsal kesişme noktaları, metropol ve diaspora Çerkesleri tarafından aynı biçimde deşifre edilen etnik değerler, işaretler ve semboller alanında; tarihi geçmişin, özellikle Kafkas Savaşı'nın yorumlanmasında, Kafkasya'nın doğasına ve güzelliklerine duyulan özel bir saygıda görülüyorlar.

Anahtar Kelimeler: *Çerkesler, metropol ressamları, diaspora, dünya resmi, sanatçının yeri, sanat sembolleri ve işaretleri, hakim estetik değerler, resim tarzları*

* Bu çalışma Rusya Temel Araştırmalar Fonu'nun (RFFİ) mali desteğiyle yürütülen "Türkiyeli ve Rusyalı Çerkeslerin Kültür Yayılımları: Sanatbilimsel ve Sosyo-Kültürel Analiz" başlıklı 20-012-00065 No'lu proje kapsamında gerçekleştirilmiştir.

** Alla N. Sokolova, Prof.Dr., sanatbilimci, Adıgey Devlet Ün. Sanat Enstitüsü, Rusya Federasyonu. E-mail: professor_sokolova@mail.ru
(Received/Gönderim: 25.11.2020; Accepted/Kabul: 29.11.2020)

Similarities and Differences in the Creativity of Circassian Artists of Adygea and Turkey

Abstract

The similarities and differences in the works of the Circassian artists of Adygea and the Circassians of Turkey are investigated on the basis of the analysis of the themes and artistic images they create; their societal function living under different sociocultural conditions; the study of the goals of their creativity; as well as the study of the primary genres and techniques they use as master painters. The role of Russian Circassian painters as representatives of the artistic elite of the ethnic group is shown; the focus of their creativity on the preservation of mythopoetic images and ethnic identity; and the role of the Turkish Circassian artists whose main goals are to show their work on the world stage as representatives of their country of residence. Differences in creative goals are explained by the difference in the socio-cultural conditions for the formation of artists and the unequal conditions for obtaining professional education. The points of creative intersection are in the plane of ethnic values, signs and symbols, equally decoded by the Circassians of the metropolis and diaspora; and also in terms of assessing the historical past, especially the Caucasian War, in a particularly revered attitude towards the nature and beauty of the Caucasus.

Keywords: *Circassians, artists of the metropolis, diaspora, paintings of the world, roles of artists, signs and symbols of art, aesthetic dominants, priority genres of the world*

Rusya'nın ve Türkiye Çerkes diasporasının ressamlarının sanatı az incelenmiş bir konudur. Güzel sanatlar alanında Çerkes ressamların yeri ve rolü, sanatlarının işlevi, yaratıcılıklarında baskın olan temel sanat ilkeleri ve stilleri bugüne kadar ortaya konmamıştır. Sadece dünya değil, Rusya toplumu da Kuzey Kafkasya'da yaşanan sanatsal süreçler hakkında yeterince bilgiye sahip değildir. Nüfusu milyonlarla ifade edilen Türkiye Çerkes diasporasında yaşanan sanatsal süreçler de Rusya toplumu için aynı ölçüde bilinmezdir. Buna bağlı olarak, bir bölümü konuyla

dolaylı olarak ilgili, fakat cevaplamadan konuyu aydınlatmanın mümkün olmadığı teorik ve pratik içerikli bazı sorular ortaya çıkıyor: Günümüzde bölgesel sanat var mıdır? Hangi kriterlerle ölçülür? Küreselleşme ve postmodernizm koşullarında çağdaş etnik sanattan bahsedilebilir mi? Coğrafi olarak bölünmüş, farklı kültürel çevrelerde, farklı ekonomik, ideolojik ve politik koşullarda yaşayan Çerkesler, sanat elitinin bilincine yansıyan tek bir dünya tablosunu koruyorlar mıdır? Bilimsel “bölgesel estetik” kavramının içeriği nedir? Profesyonel sanatın etnik çehresi olabilir mi? Profesyonel sanatta sanat okulları ne kadar ayırıcıdır? Küreselleşme koşullarında Kuzey Kafkasyalı ressamın sanatı nasıl geliyor? Sanat propagandası, bilimsel yaratıcılık ve kuratörlük gibi araçlarla sanatçıların ve halkın sanat bilincini etkilemek mümkün mü?

Bu sorular sadece Çerkeslerin değil, diğer birçok Kuzey Kafkas halkının çağdaş sanatının incelenmesindeki problemleri de tanımlıyor. Bu nedenle, Rusya Temel Araştırmalar Fonu (RFFİ) tarafından desteklenen bu araştırma güncel hale geliyor.

Toplumda ve doğada meydana gelen süreçlerin anlaşılması, sosyal ilişkilerin incelenmesi, sanatsal değerlerin ve hakim estetik değerlerin oluşması ve gelişmesi için yürütülen bilimsel araştırmalar kendi başına ilginç olduğu kadar, kültürün dış etken olarak hangi sınırlara kadar nüfuz edebildiğini ve kültürün halkların elverişsiz koşullarda bile kendilerini korumalarını sağlayan geçirimsiz özünün ne olduğunu anlamak bakımından da ilginçtir.

Bilindiği gibi, geleneksel Çerkes kültüründe resim sanatı yoktu. Çerkeslerde Sovyet öncesi dönemde güzel sanatların olmamasını bazı bilim insanları İslam inancıyla ya da sanatı dekoratif formlarda ortaya çıkaran sanatsal düşüncenin özgünlüğüyle açıklıyor (Appayeva) (Koçesokova). Rusyalı Çerkeslerde profesyonel resim Sovyet döneminde dekoratif-süsleme sanatı temelinde ortaya çıktı ve esas olarak, Adıgey de dahil Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinde Moskova, Leningrad, Tiflis gibi SSCB başkentlerinde profesyonel resim eğitimi alan ressamın ortaya çıkmasına bağlı olarak 20. yüzyıl ortalarında oluştu. Sovyetlerin her büyük halkın sanat kültürü aracılığıyla temsil edilmesi anlayışı, cumhuriyetlerin ve özerk idari birimlerin yönetimlerini sanat birlikleri kurmaya, sanat eliti oluşturmaya, yetenekli gençlerin seçilerek ülkenin en iyi sanat

yüksek öğretim kurumlarında eğitilmesini sağlamaya “teşvik etti”. Örneğin, 1957 yılında Krasnodar’ın Çerkes köylerinden güzel sesli 10’dan fazla genç kız ve erkek (G. Samogova, R. Paneş, R. Şeojeva, K. Heyşho, Ş. Ahıcak vd.) seçilerek Leningrad konservatuvarına eğitime yollandı.

Davlet Meretukov (1929-2000) Sovyet ordusundaki görevinden sonra Moskova 1905 Yılı Adına Sanat Yüksek Okulu’na girdi, mezun olduktan sonra V.İ. Surikov Moskova Devlet Sanat Enstitüsü’nde eğitim aldı. Feliks Petuvaş (d. 1948) 12 yaşında Moskova’ya, V.İ. Surikov Moskova Devlet Sanat Enstitüsü bünyesindeki ortaokula eğitim almaya gitti, daha sonra Moskova S.G. Stroganov Sanat-Endüstri Yüksek Okulu’na girdi. Abdullah Bersirov (d. 1947) 1973 yılında Leningrad N.İ. Repin Resim, Heykel ve Mimarlık Enstitüsü Mimarlık Fakültesi’ni, Nurbiy Didiçev (1950-2001) ve Teuçej Kat (d. 1945) Tiflis’te Resim Akademisi’ni bitirdi. Mesleki eğitim alan hemen hemen bütün ressamlar devletten düzenli olarak anıt işleri sipariş alıyorlardı. SSCB Ressamları Meslek Birliği’nin üyeleriydiler, gerekli sosyal ve yaratıcılık teşvikleri alıyorlardı. Bu resamlara iş veriliyordu, Sanatçılar Evi’nden yararlanabiliyorlardı, çalışmaları için atölye ve malzeme tahsis ediliyordu. Profesyonel ressamların aldıkları siparişler, doğal olarak devletin ve iktidarın çıkarlarına yönelikti.

Türkiye Çerkeslerinin sanat elitinin kaderi ise tamamen farklı ilerledi. Birincisi, Kemalistlerin ulusalcı politikası kişilerin etnik kimlikleriyle tanımlanmasına izin vermiyordu. Türkiye’de yaşayan herkes uygun ad ve soyadları verilerek Türk ilan edilmişti. İkincisi, seküler devlet inşası projesi iktidarın elit grupları oluşturmasını gerektiriyordu, ki buna sanatçılar da dahildi. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Türk gençlerinin Avrupa’nın en iyi üniversitelerinde ve akademilerinde öğrenim görme şansı oldu. Bu nedenle Türkiye’de Çerkes kökenli birçok yetenekli ressam Paris’te, Roma’da ve diğer Avrupa kentlerinde eğitim aldı. Namık İsmail (1890-1935) Paris’te Kormon’un atölyesinde çalıştı (1912-1914). İhsan Şurdum (d. 1930) İtalya hükümetinin bursuyla Roma Merkezi Restorasyon Enstitüsü’nde eğitim gördü. Cihat Aral (d. 1940) Fransa’da eğitim için devlet bursu aldı. Mustafa Şener (d. 1945) Amsterdam belediyesinin siparişlerini yerine getirerek uzun

süre Hollanda’da yaşadı ve çalıştı. Ahmet Özel (d. 1960) aynı şekilde Roma’da ve Folorenza’da eğitim için devlet bursu aldı. Feride Binicioğlu (d. 1963) Avusturya hükümetinden aldığı bursla Salzburg Yaz Akademisi’nde okudu vb. SSCB eğitim kurumlarında yetenekli gençlerin nitelikli eğitim alma şansına sahip olduklarından da elbette şüphe duyulamaz. Ancak sanat yüksek öğretim kurumlarında okuyan Türkiyeli öğrencilerin olanakları çok daha genişti. Seyahat ediyorlar, dünya sanatının başyapıtlarının repredüksüyonlarıyla değil orijinalleriyle tanışıyorlardı, “gerekli” tanışıklıkları sağlıyorlar, cazip teklifler alıyorlardı. “Demir Perde” koşullarında SSCB ressamı bu olanaklardan mahrum kaldı.

Bu şekilde, Rusyalı ve Türkiyeli Çerkes ressamının eğitim koşulları en başında çarpıcı şekilde ayrılıyor. Doğal olarak eğitim alınan yerin, karakterinin ve koşullarının Türkiyeli ve Rusyalı sanatçıların çalıştıkları temalara, imgelere, tür ve stil seçimine yansımaması mümkün değildir. “Biçim olarak ulusal, içerik olarak evrensel” sanat yaratıcılığına yönelik Sovyet ideolojisi, SSCB’nin Çerkes ressamını tek yol olarak ulusal sanat yaratıcılığına, “ulusal çehrelî” birliklerin kurulmasına yöneltiyordu. Folklordan, etnik mitolojiden ve destanlardan, geleneksel değerlerden beslenmek tavsiye ve teşvik ediliyordu. Muhtemelen bu nedenle, resimlerinde teknik, tür ve stil tercihlerindeki bütün farklılıklarına rağmen Adıgey’in tüm ressamı gerçekçiydiler. Her biri şu veya bu derecede Nart Destanı imgelerini kullandılar (Sokolova, Nartskiye obrazı ... 108) (Sokolova, Nartiada ... 152). Çerkes ressamı ideolojik temelli stil akımı olarak sosyalist gerçekçiliği reddetmelerine rağmen, onun önemli bir özelliğini, betimlediklerini idealize etme özelliğini aldılar. Birçoğu için geçmiş, Çerkesliği (*Adığağa*) ve onun temel karakteristiklerini – *Adıge Habze* (Çerkes Töresi), *Adıge Namıs* (Çerkes Terbiyesi), *Adıge Nape* (Çerkes Onuru) vd. - temsil eden ideal bir tablo olarak öne çıkıyordu.

Ulusal olanın Sovyet ve sosyalistten yüksek konuma yerleştirilmesi kınanacak bir şey olarak kabul ediliyordu ve iktidar yeni bir kimlik – Sovyet halkı – oluşumunu ilan ediyordu. Ressamı da grafikte, kitap illüstrasyonunda, mozaikte ve daha seyrek olarak resim tuvallerinde ezeli Çerkes değerlerini - yaşlılara

saygı, kadınlara değer verilmesi, değişmez değerler ve yasalar olarak ritüel davranış kuralları (Çerkesi Çerkes yapan bunlardı) - hatırlatıyorlardı. Bugünün ve geleceğin betimleriyle karşılaştırıldığında Rusyalı Çerkeslerin sanatında geçmişin imgelerinin ve mitolojik konuların ağırlığı bundan kaynaklanır. İktidar ulusal/etnik konularla ilgili çalışmaları her şekilde teşvik ediyordu. Feliks Petuvaş Nart Destanı'nı işlediği grafik serisi için devlet ödülü aldı (seriyi 1970'lerde yaptı, 2007 yılında ödül aldı). Davlet Meretukov 1970'lerde yedi ciltlik Çerkes destanı Nartları ("Nartı") resimlendirdi. Abdulah Bersirov'un Çerkes pagan tanrılarını resmettiği Çerkes Takvimi ("Adıgski Kalendar") çalışması büyük yankı uyandırdı. Murat Gogunokov, Goşefij Abrec, Aslan Kuanov, Mahmud Tuguz, Teuçej Kat gibi Çerkes ressamların çoğu, atalarının yaşamının ideal tablosu olarak mitolojik ve tarihi imgelere başvuruyorlar. Gelecek onlar tarafından sürekli unutulmuş veya yerini yeni Sovyet değerlerine bırakan geleneksel değerlere dönüş olarak tasavvur ediliyor.

Mitolojinin ve folklorun büyük etkisi sadece resim sanatı üzerinde değil, bütün çağdaş sanat süreçleri üzerinde de görülüyor. Kompozitör Aslan Nehay'ın "Nart Senfonisi" konser programını, M. Gogunokov'un goblen tablolarını, Yuri Staş'ın sembolik kostümlerini vb. hatırlatmak yeterlidir. Farklı türlerde resim yapan ressamlar, bütün Nart kahramanlarını anlatmaya, onların kahramanlıklarını resimlendirmeye, değer yargılarını ve dünyaya bakışlarını görsel olarak aktarmaya çalışıyorlar (Baziyeva 190).

Kafkasya'da doğdukları ve yaşadıkları coğrafya yaratıcı insanların sanat bilincine o kadar derin nüfuz etmiştir ve etmektedir ki, Kuzey Kafkasya doğasının yüceltilmesi, Çerkes folklorunun mitoloji ve masal kahramanlarına başvurulması sadece Çerkesler için değil, diğer milliyetlerden sanatçılar için de norm olmuştur. Nadejda V. Tertışnik bu konuda şunları yazıyor: "Adıgey Cumhuriyeti'nde yaşayan hemen hemen bütün sanatçılar "Kafkas" imgeleriyle düşünüyorlar, geleneksel Çerkes süjelerini, plastik sanatını, karakteristik renk gamını kullanıyorlar. Onlar kendilerini bu bölgenin insanları olarak konumlandırmaya başlıyorlar. Doğrudan ya da dolaylı olarak Çerkeslerin kültürüyle

ilgili eserler üretiyorlar, onların taleplerine karşılık veriyor ve değerlerine uyum sağlıyorlar.” (Tertışnik 256).

Türkiyeli Çerkes ressamların ideolojisinde ise aksine bireysellik, “ben” arayışı, Türkiye ve Avrupa değerler sistemine belli bir şekilde dahil olma isteği hakimdir.

Türkiyeli Çerkes ressam Ahmet Özel, etnisiteye dayalı ortak bir Çerkes diaspora sanatından bahsetmenin mümkün olmadığını düşünüyor (Özel 197). Sanatçıların kökeninin yaratıcılık ve stil birliği için temel olmadığına ve olamayacağına inanıyor. Ahmet Özel “Sanatçı hem kendi kökenlerinden gelen kültürel ve mitolojik zenginlikleri, hem de doğduğu coğrafyanın değerlerini yansıtmalıdır” diye düşünüyor. “Sadece Kafkasya özlemini ve hayalini ifade etmeye çalışan işler istemsiz bir hamaseti de devreye sokmaktadır ve bu ifade biçimi sanatçıyı sadece kendi toplumuna dönük ifadeye yöneltilmektedir. Diasporada bu ifadenin doğrudan karşılığı ve alıcısı yoktur.” (Özel 198). On sekiz kişisel sergi düzenleyen, İstanbul’da ve İspanya’da kendi atölyelerine sahip olan ve bir eğitmen olan Ahmet Özel aslında Türkiye’nin bütün Çerkes sanat elitinin düşüncelerini yansıtıyor.

Tabloları Moskova’nın, Tokyo’nun, Madrid’in (toplamda dünyanın yedi ülkesinin) sanat meydanlarında sergilenen ressamın düşüncesine göre, çağdaş ressamlar etnik kökenlerinden bağımsız olarak mesajlarını tüm dünyaya vermeli ve bu nedenle evrensel dilde konuşmalıdır. “Hamasi bir dil ve ifade ancak dış dünyayla bağlarımızın azalmasına hizmet eder ve kendimizi, kültürümüzü koruduğumuzu düşündüğümüz dış dünyayla aramızdaki duvarları kalınlaştırır. Görünür olmak ve varlığımızı evrensel boyutta duyurabilmek için içimizde var olan özgün değerlerimizi diğer coğrafyalarda yaşanan sanat ve sanatçılarla paylaşmalıyız.” (Özel 198).

Ahmet Özel’in düşüncelerine herkes katılmayabilir. SSCB döneminde ulusal kültür inşası ölkü edinilmişti. Ulusal/etnik sanat okulunun varlığı şimdi de tartışılıyor. Örneğin, sanat uzmanı Nurbiy Lovpaçe böyle bir okulun varlığını kabul ediyor ve her ressamda farklı olan “üç renk” saptamasını bunun işareti olarak görüyor. Ancak Lovpaçe kanıtlamaya geçtiğinde, bir ressamın sadece üç renkle sınırlı kalamayacağını belirtiyor (Lovpaçe). Fatima

Suleymanova, metropol ve diaspora Çerkeslerinin yaratıcılığında Kafkas Dağları imgelerinin kullanımı üzerinden kesişme noktaları arıyor (Suleymanova 175).

“Etnik resim”, “ulusal resim”, “ulusal sanat okulu” terimleri bilim alanında uzun zamandır ve düzenli olarak kullanılmasına rağmen kesin bilimsel tanımları henüz yoktur. Tartışmasızdır ki, ‘etnik resim’ belli ölçüde ‘çağdaş sanat’ın karşısındadır ve o kanonlarla, klasik usullerle mücadele eğilimindedir. Onun ilkesel sistemsizliği ve bilinçli eklektizmi de bundan kaynaklanmaktadır. ‘Etnik resim’ ilkesel olarak hümanisttir, çağdaş sanat ise özü itibarıyla hümanist ideallere karşı çıkar ve sanatın dehümanizasyonunu doğurur (Ortega y Gasset).

Etnik sanat çağdaş olabilir mi? Bu sorunun yanıtı basit değil. Geleneksel olan şifrelenmiş ya da değiştirilmiş bir varyant olarak sunulduğunda ‘etnik’ nitelemesi sona erer ve adı hemen konseptüel¹ veya reseptual² olarak değişir. Geleneksel etnik temalardan ve imgelerden uzaklaşan ressamlar “etnik metinle” bilgi vermeyi bırakırlar, “etnik dünya tablosuna” dahil olmazlar. Belki de yeni sanat dilinin ‘etnik’ olması için zaman gereklidir, zaman halk kitlelerine bu tür metinleri “kendinin” olarak kabul etmeyi öğretecektir.

Kuzey Kafkasya’da güzel sanatların bölgesel özelliklerini inceleyen İbrahim M. Aganov şunları yazıyor: “... Etnik özellikler bilhassa stilizmde ve daha az net biçimde, farklı halkların temsilcilerinin sanat düşüncesinin temelinde yatan konseptüel-figüratif modellerde, tür yapılarında ve bununla birlikte bölgesel özellik taşıyan kompozisyon şemalarında parlak şekilde temsil edilmektedir.” (Aganov 206). Buna katılmamak mümkün değil. Gerçekten de aynı ülkede, Kafkasya’nın dağlarında ve düzlüklerinde yaşayan, benzer iklim koşullarına, ekonomik faaliyet türlerine, yüzyıllar boyunca oluşmuş benzer törenlere, ritüellere, davranış kurallarına, kıyafetlere, müzik aletlerine sahip olan Çerkeslerin, Abhazların, Abazaların, Osetlerin, Balkarların,

¹ Konseptüel – Kavramsal, zihinde beliren fikir ve düşüncelerle ilgili (ç.n.)

² Reseptual - Belli bir duyuşsal uyarım örüntüsünün tekrar tekrar deneyimlenmesiyle akılda oluşun fikir veya görünü (ç.n.)

Karaçayların, İnguşların vd. güzel sanatlarda da çok ortak noktaları vardır. Bunun yanında resim kültürü Kuzey Kafkasya halklarında yaklaşık aynı Sovyet döneminde (20. yüzyıl ortaları), aynı vazifelerle ve ideolojik amaçlarla oluştu. Türkiye’de Çerkeslerin de katıldığı sanat toplulukları 19.-20 yüzyılların sınırında kuruldu, fakat Kafkasya tematiği onlarda belli bir zamana kadar hiç ortaya çıkmadı ya da marjinaldi.

Rusyalı ve Türkiyeli Çerkes ressamın sanatını şartlı olarak Sovyetler Birliği’nin dağılmasından önce ve Sovyet sonrası olarak iki döneme ayırabiliriz. Rusyalı ressamlar için birinci dönem yine şartlı olarak “ulusal”, ikinci dönem ise genel insanlık ve dünya değerlerine yönelmiş olarak adlandırılabilir. Türkiyeli Çerkesler için ise, aksine, ikinci dönem Çerkes tarihinin temalarına, Kuzey Kafkasya doğasının canlandırılmasına, halk danslarına, geleneksel kıyafetlere, yerleşik davranış biçimlerine, Nart Destanı illüstrasyonlarına vb. karşı yoğun ilgiyle kendini göstermektedir.

Metropolde ve diasporada yaşayan Çerkes ressamın yerini ve rolünü karşılaştırsak, ilk gelişim evresinde onlar tarafından yaratılan sanatın işlevlerine baktığımızda farklılıktan çok benzerlik buluruz. Adıgeyli ressamın amacı ve uğraşı halkına ve ülkesine hizmet etmektir. Türkiyeli Çerkes ressamın amacı ve uğraşı ise kendini ifade etmek, ülkesini dünya resim alanında temsil etmektir. İkinci (Sovyet sonrası) etapta metropol ve diaspora ressamlarında birbirlerine karşı ilgi ortaya çıkmış, yüz yüze ve uzaktan tanışıklıklar meydana gelmiştir. Her bir tarafın yaratıcılığını daha fazla öğrenme çabası ortaya çıkmış, tematik benzerlik ve kesişmeler görülmeye başlamıştır. Adıgeyli ressamın tabloları Türkiye’de sadece sergilenmekle kalmamış, orada satılır hale de gelmiştir.

Birinci etapta Çerkes ressamın sanatının işlevi tarihin anısını korumak, halkın ideal niteliklerini göstermek, onların geleceğe aktarılmasını sağlamak olmuştur. Türkiyeli Çerkes ressamın sanatının işlevi ülkeyi uluslararası sergilerde temsil etmek, Türkiyeli sanatçıların Avrupa ve dünya resim alanına girdiğini göstermek, sanat ürünlerinin ticari değerini kanıtlamak olmuştur.

Uluslararası resim master-sınıflara ve sanat sempozyumlarına katılan Ahmet Özel, kendi öz varoluşunu gerçekleştirmenin, dış

dünyaya kendi varlığını göstermenin bu şekilde mümkün olabileceğini düşünüyor. “Kafkasya ile artık daha kolay kurulabilen bağlarımızı geliştirmeliyiz. Bu kültür alışverişi bizim DNA’larımızda saklanan gizli hazinelerimizin farkında olmayı ve içsel kültürel derinliğimizi anlamamızı sağlayacaktır” diyor (Özel 198).

Feliks Petuvaş ve Teuçej Kat’ın Adıgeyli ressamların genel portresine dahil edilemeyeceği görüşüme itiraz edebilirler. Petuvaş’ın resim sergileri Türkiye, Ürdün, Bulgaristan ve Çekoslovakya’da yapıldı. Teuçej Kat’ın kişisel sergileri Türkiye, Ürdün, İsrail ve Gürcistan’da gerçekleşti. Feliks Petuvaş’ın eserlerinde çok türlülük ve düşüncelerin çoğulluğu karakteristiktir. Onu felsefi ve psikolojik temalar heyecanlandırır. Teuçej Kat farklı şehirlerde ve ülkelerde çok seyahat eder. Gördüklerinin parlak betimlemesini, kendisi için yeni ülkelerin atmosferini ve özgün renklerini tuvale aktarır (“Macaristan”, “Bulgaristan”, “Yugoslavya”, “Türkiye”, “Ürdün” serileri). Fakat bu ressamlar kuraldan çok istisnadır. Yaratıcılıklarının yurt dışında tanıtımı esas olarak Sovyet sonrası dönemde oldu. Çerkes ressamların çoğu eğitimlerini SSCB – Rusya’da aldılar, değerleri, tanınırlıkları, popülerleşmeleri ülke içinde oldu. Yaratıcılık potansiyellerini gerçekleştirmeleri ve kişisel hırslarını tatmin etmeleri için ülke bu imkanı onlara verdi, kişisel dünya tablolarını biçimlendirdi. SSCB’nin dağılmasından ve Türkiye, Ürdün ve Suriye Çerkes diasporasıyla düzenli ilişkilerin kurulmasından sonra Adıgeyli Çerkes ressamların yeni talepleri ve olanakları doğdu. Aynı şekilde, Sovyet sonrası dönemde Türkiyeli Çerkeslerin resim sanatının içeriğinde ve tematiğinde niteliksel değişimler gözlemleniyor. Ancak metropol ve diaspora Çerkeslerinin yaşam dünyalarının, dini pratiklerinin farklılığının aynı tema ve imgelere yansımaması mümkün değildir. Kültürün iki yüz yıl boyunca farklı koşullarda, kalın bir duvarın ardında gelişme sürecinin ardından yakınlaşma çok karmaşık bir süreçtir. Türkiyeli Çerkes kökenli sosyolog Jade Cemre’nin tespiti tesadüf değildir: Tarihi vatanları Adıgey’e dönen Çerkesler kabul edildikleri toplumda “Türk Çerkesler” olarak adlandırılıyorlar ve gündelik ilişkilerini yerli halkla değil, yine “dönerlerle” ve özellikle Türkiye’nin kendilerinin de geldiği aynı yerinden olanlarla sürdürmeye çalışıyorlar (Jade 126).

Rusyalı Çerkes ressamların sanatından bahsederken Re-Septualist (terim Slava Len'e aittir) akımına dahil edilen ressamlar grubunu unutmamak gerekir. Bu akımın en parlak temsilcileri Ruslan Tsimov ve Arsen Guçapşev'dir. Bu yeni terimin müellifi olarak Slava Len "Re-Septualist Manifestosu" da yayınladı. Yeni akım Üçüncü Binyılın Sanatı olarak ilan ediliyor. Manifestoda hiçbir şeye öykünmeme ve hiçbir şeyi yansıtmama düşüncesinin, "sanatsal betimler" halindeki sanatın yadsınarak imler ve semboller halindeki semiyotik sanatın (signatura, simvolor ve hiyeratur³ dilinin); doğrusalsızlık, holizm⁴, mitsellik ve kutsallık ilkelerinin benimsenmesi deklare ediliyor (Len 14). Ruslan Tsimov'un Kabardey-Balkar'da takipçileri ortaya çıktı, fakat Adıgey'de bu akımın eserleri geniş kitlelerin ilgisi dışında kaldığı gibi, müzelerin de ilgisini çekmedi. Bütün bu süreçte Adıgey'de Tsimov'un ve öğrencilerinin sadece Devlet Doğu Müzesi Kuzey Kafkasya Şubesi'nde üç ve Tablo Galerisi'nde (Kartinnaya Galereya) bir sergisi açıldı.

Türkiyeli Çerkes ressamların yaratıcılığında Nart tematiğine, geleneksel kültür imgelerine ilişkin tema ve süjelere son 20-30 yıldır rastlanıyor. Büyük bir nüfusun Osmanlı İmparatorluğu topraklarına toplu göçünün nedeni olan Kafkas Savaşı teması özel bir yer tutuyor. Bu tür süjeler sadece Türkiye'de doğmuş ve Maykop'ta eğitim almış Duğ AYTEK için değil, en azından bir kez tarihi vatanında bulunmuş diğer ressamlar için de karakteristiktir (Ürdünlü sanatçı Zaina El-Said'in "Ajağafa", "Ubih" adlı eserleri; heykeltıraş Bezroko Keramettin'in çalışmaları; Faruk Kutlu'nun ve Zeynep Bezroko'nun kitap illüstrasyonları). Ancak, Türkiyeli bütün Çerkes sanatçıları kesin bulgulara ulaşacak kadar iyi tanımıyoruz. Yine de araştırmanın ara sonuçları olarak şunlar söylenebilir.

Rusya'da ve Türkiye'de Çerkes sanatçıların ve sanat topluluklarının oluşma zamanı arasındaki açık fark yaklaşık 50

³ Hiyeretur - Mihail Şvartsman'ın adıyla özdeşleşmiş avangart sanat eserleri; ahşap üzerine yağlı boyayla yapılan resimler. Tablolar hemen hemen simetrik yapıda, yatay ve haç biçiminde (nadiren diagonal) olur. (ç.n.)

⁴ Holizm - Bütünün kendisini oluşturan parçaların toplamından daha fazla olduğunu savunan felsefe görüşü. (ç.n.)

yıldır. Diasporanın Çerkes ressamlarının sanatı için bu 19. yüzyıl sonu – 20. yüzyıl başı, Rusyalı Çerkesler içinse 20. yüzyıl ortalarıdır. Kuzey Kafkasyalı ressamlar için geleneğe dayanma, betimlemelerin gerçekçiliği, köklerine tutunma çabası, Nart söylencelerine dayanma, etnik idealler olarak Nart kahramanlarına yönelme karakteristiktir. Çerkes resim geleneği, geleneksel temalara, süjelere, imgelere, geleneksel renk ve işaret semboliliğine dayanan gerçekçi bir okul olarak oluştu. Ressamlar Moskova, Leningrad ve diğer büyük SSCB kentlerinin müzelerinde, dünya sanatının reproduksiyonlarıyla temsil edilen Sovyet ve dünya sanatı örneklerinden beslendiler ve geliştirdiler. Meslek birliklerinde bir araya gelen Çerkes ressamlar devlet tarafından siparişlerle, malzemelerle, belli sosyal desteklerle korundular.

Diasporadaki soydaşları için aksine, sürekli yeniyi arama çabası, kendilerine özgü sosyo-kültürel gereksinimler üzerinden dünyaya başka türlü bir bakış ve küresel dünya trendlerine yönelim karakteristiktir. Avrupa kentlerinde eğitim almaları, Avrupa ve Amerika'nın sanat çevrelerine girmeleri, birçok ressamın sergi etkinliklerinde dünya seviyesine çıkmasını, düzenli ekonomik gelir elde etmelerini, yönlerini doğrudan dünya sanat-tüketici değerlerine çevirmelerini sağladı. Öyle görünüyor ki, SSCB'nin dağılması Çerkeslerin sanat etkinliğinin yönünü sadece tarihi vatanlarında değil, diasporada da değiştirdi.

Son yıllarda Rusya'dan ve Türkiye'den Çerkes ressamların sanat toplulukları arasında entegrasyon süreçleri daha belirgin olmaya başladı. Bu süreçlerin temeli olarak etnik tarih, mitoloji, folklor, gelenek ve görenekler öne çıkıyor. "Rusyalı ve Türkiyeli Çerkeslerin Kültürel Diffüzyonları: Sanatbilimsel ve Sosyokültürel Bakış" projesi üzerinde çalışmamız yeni başladı ve önümüzde makalenin başında sorulan soruların cevaplarını aramak duruyor.

Kaynakça

Aganov, İ.M. «İzobrazitelnoye iskusstvo kak etnokulturnıy fenomen.» *Vestnik Adigeyskogo gosudarstvennogo universiteta* 2015, s. 205-210.

Appayeva, J. *Stanovleniye izobrazitel'nogo iskusstva Kabardino-Balkarii*. 6. d. 05 02 2020 r. <<https://www.ais-aica.ru/239-2011-01-21-10-03-12/--2011110/2581-2011-12-29-10-37-00.html>>.

Baziyeva, G.D. «Mifologizm i folklorizm v hudojestvennoy kulture Kabardino-Balkarii.» *Vestnik Tambovskogo gosudarstvennogo universiteta. Gumanitarniye nauki. Filosofiya, sotsiologiya i kulturologiya* 2009: 188-192. 24 01 2020 r. <<https://cyberleninka.ru/article/n/mifologizm-i-folklorizm-v-hudozhestvennoy-kulture-kabardino-balkarii>>.

Jade, C.E. *Adıgo-abhazskaya diaspora i repatriatsiya iz Turtsii v Abhaziyu i Adıgeyu*. Maykop: OOO «Poligraf – Yug», 2020.

Koçesokova, L.P. «Stanovleniye profesionalnogo izobrazitel'nogo iskusstva Kabardino-Balkarii.» *Kulturnaya jizn Yuga Rossii* 2010. 3 (37), s. 23-24.

Len, Slava. *Re-Tseptualniy serial v kontekste postmodernizma*. Nalçik: İzdatelskiy tsentr «El-Fa», 2005.

Lovpaçe, N.G. *K voprosu suşçestvovaniya ponyatiya «natsionalnaya jivopis»*. – Maykop: Doklad na Kruglom stole «Sovremennoye izobrazitel'noye iskusstvo çerkesov (adıgov): poiski natsionalnogo v globalnom kontekste», 2020, 6 iyulya .

Ortega y Gasset, J. *Degumanizatsiya iskusstva*. M.: Raduga, 2000.

Özel, Ahmet. «Art in life and creativity of Circassians of Turkey.» Sokolova, Sost. i gl. red. A.N. *Obrazi, syuzeti, hudojestvenniye napravleniya v izobrazitel'nom iskusstve: regionalniy aspekt*. Red. A.H. Соколова. – Maykop: İzd-vo Magarin O.G., 2020, 240 s.

Sokolova, A.N. «Nartiada v kontekste sovremennoy kulturi regiona» *Vestnik Adıgeyskovo gosudarstvennogo universiteta* 2015, izd. Seriya 2: Filologiya i iskusstvovedeniye: 149-156. <<https://cyberleninka.ru/article/n/nartiada-v-kontekste-sovremennoy-kultury-regiona>>.

–. «Nartskiye obrazi v tvorçestve hudojnikov Adıgeya» *Severnıy Kavkaz: iskusstvo v kontekste vremeni. Materiali mejdunarodnoy nauçnoy konferentsii 9-11 oktyabrya 2015*. Maykop: Grafika, 2015. 106-113. 15 11 2019 r. http://orientmuseum-filial.ru/media/сборник_весь2.pdf

Suleymanova, F.H. «Gorniy peyzaj Severnogo Kavkaza kak osnova formirovaniya hudojestvennih obrazov v sovremennom iskusstve çerkesskih hudojnikov Rossii i Turtsii.» *Vestnik Adigeyskogo gosudarstvennogo universiteta* 2020: 171-182.

Tertişnik, N.V. «Natsionalnoye i internatsionalnoye v dekorativno-prikladnom iskusstve hudojnikov Adıgei.» *Vestnik Adigeyskogo gosudarstvennogo universiteta* 2012, изд. Seriya 1: Regionovedeniye: filosofiya, istoriya, sotsiologiya, yurisprudentsiya, politologiya, : 255-259.

Nurbiy Lovpaçe'nin Resim Sanatının Prizmasından Çerkeslerin Kültürel Canlanması*

Larisa A. Khuako**
Çev. Murat Topçu-Papşu

Özet

Makalede ünlü bilim adamı, arkeolog, sanatçı ve sanat uzmanı Nurbiy Lovpaçe'nin yaratıcılığının oluşum ve gelişim süreci araştırılmaktadır. Çerkeslerin kültürel canlanma arayışında farklı sanat türlerinde denemeler yapan sanatçı, halk sanatının, arkeolojik ve etno-grafik anıtları dönüştürerek kendi özgün tarzını oluşturmuştur. Geçmişin eserleri, sanatçının eserlerinde kendine özgü üslup özellikleriyle alışılmadık bir dönüşüme uğrar. Sanatçının "Kafkas dekoratif romantizmi" olarak tanımladığı yaratıcı yöntemde çok renklilik, kontrast renklendirme, ifade gücü, dinamizm, kült sembolizmi, kriptografi gibi sanatsal yönler belirlenmektedir.

Mitolojik imgelerin özgün yorumu, yaratıcı hayal gücü, metafor, sembolizm, çağırışım gibi ifade araçlarını yetkin olarak kullanabilme yeteneği sanatçının eserlerine Türkiye, Ürdün, Abhazya, Adıgey sanat ortamlarında olan talebi belirlemektedir.

Sonuç olarak, makalenin yazarı Nurbiy Lovpaçe'nin yaratıcı kişiliğinin yalnızca sanat tekniklerinde ve ifade biçimlerinin özelliğinde değil, aynı zamanda Çerkes tarihiyle, doğayla ve insanlarla olan ilişkisinde de ortaya

* Bu makale Rusya Temel Araştırmalar Fonu'nun (RFFI) mali desteğiyle yayınlanmaktadır. Proje No 20-012-00065; "Türkiyeli ve Rusyalı Çerkeslerin Kültür Yayılımları: Sanatbilimsel ve Sosyo-Kültürel Analiz".

Kaynak: "Kulturnoye vozrojdeniye adıgov skvoz prizmu hudojestvennogo tvorçestva Nurbiya Lovpaçe", *Obrazı, süjeti, hudojestvenniye napravleniya v izobrazitelnom iskustve: regionalnyı aspekt*, Severokavkazskiy Flial Gosudarstvennogo Muzeya Vostoka & Adıgeyskiy Gosudarstvenniy Universitet, Maykop, 2020, s. 139-147.

** Larisa A. Khuako - Md. Yrd., Devlet Doğu Müzesi Kuzey Kafkasya Şubesi, Maykop, Adıgey Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu. E-mail: lhuako@mail.ru

(Received/Gönderim: 28.11.2020; Accepted/Kabul: 29.11.2020)

çıktığı sonucuna varıyor. Sanatçı çalışmalarında özgün, farklı, yaşamı olumlayan imgelerin yaratıcısıdır.

Anahtar Kelimeler: *kültürel canlanma, ulusal kimlik, Çerkes kültürü, ulusal kültür, Kafkas dekoratif romantizmi.*

Cultural Revitalization of Circassians Through The Lens of Artistic Creation of Nurbiy Lovpache

Abstract

The article is devoted to the investigation of the process of formation and development of creative career of Nurbiy Lovpache, a famous scientist – archaeologist, an artist and an art expert. In search of the cultural revitalization of the Circassians (Adyghe), the artist, experimenting in different artistic styles, forms his own original concept, the essence of which is the active transformation of folk, archaeological and ethno-graphic monuments. Artifacts of the past are transformed in the artist's work in a peculiar way, with stylistic features inherent only to him. In the creative method, designated by the artist as "Caucasian decorative romanticism", the following main artistic directions are identified - polychrome, contrasting color, expression, dynamism, cult symbolism, cryptography.

The originality of the interpretation of mythological images, creative imagination, the ability to widely use such expressive means as metaphor, symbolism, associativity determine the degree of demand for the artist's works in the art markets of Turkey, Jordan, Abkhazia, Adyghea.

In conclusion, the author of the article concludes that the creative personality of Nurbiy Lovpache is manifested not only in the particularity of artistic techniques and forms of expression, but also in his relation to the history of the Circassians, to nature, to people. In his work, he is the creator of original, distinctive, life-affirming images.

Keywords: *cultural revitalization, national identity, Circassian culture, national culture, Caucasian decorative romanticism.*

Ulusal kimlik Çerkes kültürünün en keskin ve güncel konularından biridir. Çerkesler (Adıgeler) kendi tarihi, gelenekleri, idealleri ve değerleriyle kadim bir halktır. Ancak göreceli siyasi doğruculuk ve dini hoşgörü gibi etkenler Çerkeslerin etnik özgünlüğünün aşınmasının ve bugün sanat temsilcilerinin ulusal kimliğin gelişmesi yolunda karşılaştıkları zorlukların kaynağı olmuştur.

Küreselleşme ve bölgeselleşme koşullarında Çerkes ulusal kimliğinin korunması ve gelişmesi daha güncel bir konu hale geliyor. Bu makalede, tanınmış bilim insanı, arkeolog, ressam ve sanat uzmanı Nurbiy Lovpaçe'nin yaratıcılığının oluşma ve biçimlenme örneğinde, ulusal kimliğin kültürel canlanma aracılığıyla olası gelişim yollarından birinin izini süreceğiz. Burada Çerkes tarihinin ve kültürünün çeşitli zamanlara ait, birbirini izleyen ve birbiriyle bağlantılı imgelerinden yararlanılıyor.

Nurbiy Gazizoviç Lovpaçe 1937 yılında Çeçen-İnguş ÖSSC'nin başkenti Grozni'de doğdu. Bir yıl sonra ailesi Kuzey Osetya'ya Arhonskaya stanitsasına taşındı. Ortaokulu bitirdikten sonra Volsk Askeri Havacılık Teknik Yüksek Okulu'na girdi. Ancak sanata olan sevgisi daha baskın çıktı ve Leningrad'a giderek İ.Y. Repin Resim Heykel ve Mimarlık Enstitüsü'ne, Sanat Tarihi ve Kuramı Fakültesi'ne girdi ve 1967 yılında başarıyla mezun oldu.

Nurbiy'in resme olan yeteneği çok erken yaşlarında ortaya çıktı. İlk resimleri masal illüstrasyonlarının kopyasıydı. Eğitimden kalan zamanlarında sınıf arkadaşlarının, öğretmenlerinin portrelerini çiziyordu, çeşitli propaganda afişlerinin yapımına aktif olarak katılıyordu. Bu yaratıcılık ve toplum aktiviteleri gelecekteki sanat çalışmalarında önemli rol oynadı.

Leningrad'ta okuduğu yıllarda bir karşılaşma arkeolojiye ilgisini doğurdu. Lovpaçe Ermitaj Müzesi'nde önde gelen bilim insanı, tarihçi, arkeolog Abram Davidoviç Stolyar ile tanıştı. Bir tür kısa sınav biçiminde süren kısa süreli sohbetten sonra ünlü arkeolog onu araştırma gezisine davet etti. Abram Davidoviç'in başkanlık ettiği arkeolog grubu alan araştırmaları için Kuzey Kafkasya'ya, Adıgey Özerk Bölgesi'nin Hachoh kasabasındaki Meşoko yerleşiminin kalıntılarına gidiyordu. Lovpaçe bu kazıya katılmadı, fakat bu olay onun bundan sonraki sanat çizgisinde büyük rol

oyladı. Sanatın kaynaklarını toprağın altında aramak gerektiğine karar verdi. Çünkü bilim (arkeoloji, etnografya, sanat uzmanlığı) yardımıyla her yerde, gelenek ve göreneklerde, şarkılarda, masallarda, dekoratif-süsleme sanatı eserlerinde geçmişin izleri görülebilirdi.

Lovpaçe antik sanatla ciddi olarak meşgul oldu; çok okudu, öğrencilerle birlikte kazılara katıldı, çizimler yaptı, folklor ve etnografya materyalleri topladı. Daha sonra topladığı materyallerden tez yazmak için yararlandı, araştırma gezilerinde yaptığı çizimler ise tablolarında yansımaları buldu.

1982 yılında Nurbiy Lovpaçe tarih uzmanlığı alanında “Ortaçağ Adıgey’in Sanatsal Seramiği” (“Hudojestvennaya keramika Srednevekovo Adıgei”) başlıklı adaylık tezini verdi.

Bilimle, arkeolojiyle ve eğitim faaliyetleriyle ilgilenen sanatçı, sanat alanında birçok denemeler yaptı.

Her sanatçının yaratıcılığında erken dönem en zor dönemdir, arayışların ve yaratıcılık yolunun oluşma zamanıdır. Nurbiy Lovpaçe için de aynı şey geçerlidir. Bu dönemde tek renkli (monokrom), hemen hemen grafiksel, hafif renklendirilmiş çalışmalar yaptı. Yaratıcılığında renk gamı çeşitliliği ısrarcılığı ve amaca yönelik çalışması sayesinde oluştu. Lovpaçe sık sık açık havada resim yapan ve çok çalışan bir sanatçıdır.

Nurbiy Lovpaçe’nin yaratıcılığında önde gelen ressam ve bilim insanı Nikolay Rerih’in sanatıyla kesişmeler gözlemlenebilir. Resimlerinde Çerkeslerin atalarının antik ve ortaçağ yaşantısının, arkeoloji anıtlarının, silahların, kıyafetlerin, antik megalitik mimarinin çok sayıda rekonstrüksiyonu vardır. Lovpaçe metodolojik olarak, çalışmalarına eski Rus şehirlerinin kazılarında ve onların tuval üzerinde rekonstrüksiyonlarından başlamış olan Nikolay Rerih örneğini izler.

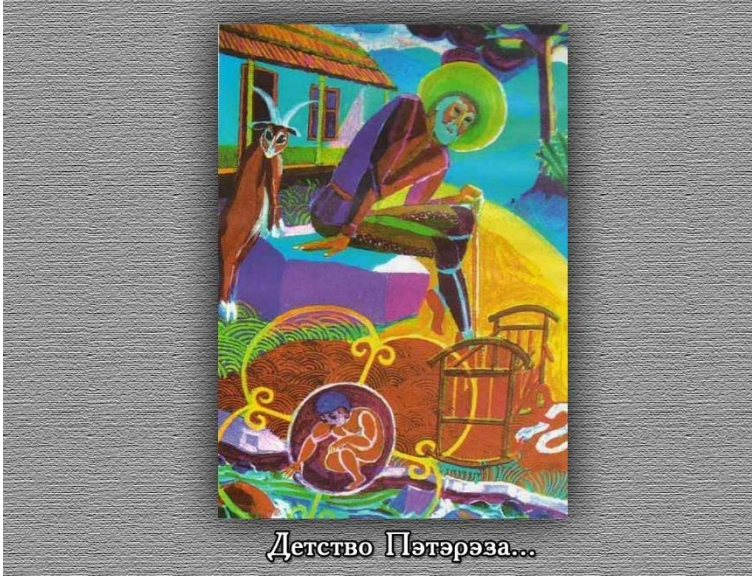
Üslupla ilgili kararlarında Lovpaçe, aynı şekilde Rerih’in yaratıcılığına başvurur. Resimde, halk sanatı eserleriyle tanımlanan Kafkas resim okulunun gereklerine en yakın olarak kabul ettiği süslemecilik (dekorativizm) ilkelerini benimser. Bu onun üç renk kullanımında görülür, ki bu Çerkes dekoratif-süsleme sanatının renklendirme geleneğinde geniş ölçüde kullanılır.

Plastik sanatlarda yeni arayışlar zamanla ressamı kendi stilini yaratmasını sağlamıştır. “Kafkas dekoratif romantizmi” (tanım Lovpaçe'ye aittir) stilinin temel sanat ilkeleri çok renklilik (polikromi), kontrast renklendirme, dışavurum (ekspresyon), dinamizm, kült sembolizmi ve şifreli yazıdır (kriptografi). Ressamın yaratıcılık tarzının çizgileri “Duduguş Kayası” (“Skalı Duduguşa”) (1976) eserinde artık açıkça ortaya çıkmıştır. Renklendirmenin duruluğu ve kompozisyonun dinamikliği onu önceki çalışmalarından ayırmaktadır.

Lovpaçe'nin Çerkes etnografyası, arkeolojisi ve halk sanatı alanlarındaki derin bilgisi halkın tarihinin ve yaşantısının gerçekliklerini aktarmasında ona yardımcı olmuştur. Renk yoğunluğu, parlak lokal tonlar birbirini tamamlamakta ve “Kış Akşamı” (“Zimniy veçer”) (2009), “Kentaurun Vedası” (“Proşçaniye kentavra”) (2012) adlı eserlerinde her rengin güzelliğini ortaya çıkarmaktadır.

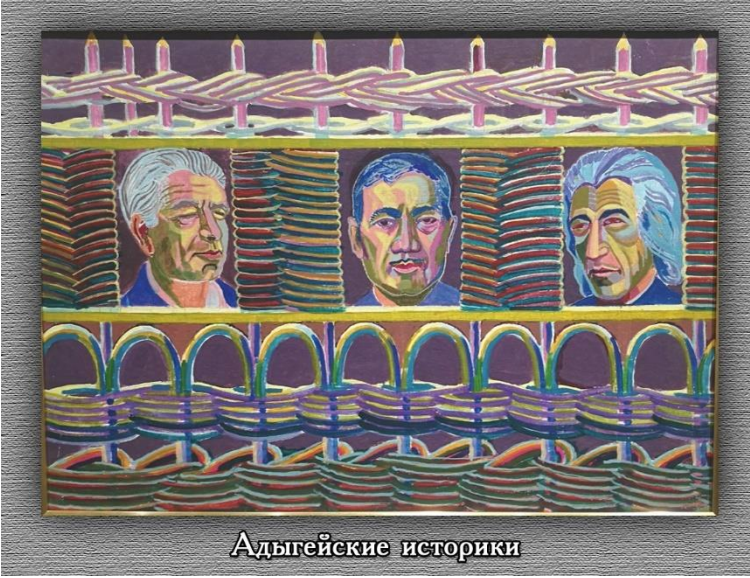
Lovpaçe eski dolmen kültürü anıtlarının tasvirinde dekoratif öğeleri eserlerinde yoğun olarak kullanır (“Kadim Megalitik Kültürün Koruyucusu” (“Hranitel drevney megalitiçeskoy kulturu”) (2007), “Kadim Anadolu” (“Drevnyaya Anatoliya”) (2007), “Megalitik Kompozisyon” (“Megalitiçeskaya kompozitsiya”) (2011)). Sonuçta sanatçı halkının kadim kültürünün rekonstrüksiyonuna ulaşır. Geleneksel sanattan yola çıkarak sanatçı, resmi etkili bir felsefi etki aracı yapar, onu İslam öncesi Çerkes inançlarıyla birleştirir, onun içinde eritir.

Sanatçının Çerkes kültürünün yeniden doğuşu hayali, Nart ve folklor konulu kompozisyonlarında tekrarlanır. “Dolmenin Güneş Rahibi” (“Solneçniy jrets Spiunetama”) (2001), “Bjeduğ Ülkesi” (“Bjedugiya”) (2002), “Peterez'in Çocukluğu” (“Detstvo Petereza”) (2007), “Thaç'ın Orman Tanrıçası” (“Mezguşe Thaça”) (2007), “Kültür Üçlemesi” (“Triolog kultur”) (2009) çalışmalarında Çerkes mitolojisine başvurarak “kendi barışçılığının temeli olarak kendine ait mit versiyonunu yaratır, efsaneyi dönüştürür, kendi yaşanmışlıklarını, alegorilerini buna dahil eder lirik bir gerçeklik oluşturur.” (Huako 2).

Sanatçıya özgü stilizasyon ve nesnelerin dekoratif dönüşümü resimlerinde betimlemeyi şifreli hale getirir, bu da onları hayal gücüyle anlamaya zorlar. Bu eserler adeta “sıradan gerçekliğin sihirli değişimini” yaratarak izleyenin imgelemi olarak ortaya çıkarlar (Apçinskaya 15).

Lovpaçe'nin yaratıcılığında portre önemli bir yer tutar. Bunlar Çerkes aydınlanmacılarının, toplum adamlarının ve Adıgey'in kültür ve sanat temsilcilerinin, savaş ve emek kahramanlarının betimlemeleridir. Üslup ve sanatsal işleniş bakımından farklıdırlar. Ressam bütün tuvali tek bir renk kompozisyonunda toplar: fonu, düzlemi yaratır, yüzün ve ellerin ışığını kurgular. Doğal gözlem gücü çok farklı özelliklerin belirginleşmesini sağlar. “Giden Ressamlar” (“Uşedşıye hudojniki”) (2008), “Çerkes Tarihçiler” (“Adıgskiye istoriki”) (2007) çalışmalarında ressam, kendine özgü sezgiyle betimlediği kişinin yaşamı ve mesleğiyle biçimlenen alışkanlıklarda ifade edilen insan karakterinin özünü yakalar.

Portre türünde sanatçının geçirdiği üslup evrimi açıkça izlenmektedir. Valör resimden aşama aşama lokal leke ifadelerin nüans geçişleri aracılığıyla renkli plastik betimlemeye ulaşır. Detay hacimlerinin kübik modellemesi portrede ayrıntılı renkli plastik işlenerek yumuşatılmıştır (“Öğretmen Gumov Y.B.” (“Uçitel Gumov Yu. B.”) (1967)). Ressam savaş sonrası kuşağın zorlu yaşamının sıkıntılarını ve mutlu anların bilincinde olan insan betimlemesini ortaya koyar. Savaş temasını “Babam Gaziz’le Otoportre, 1941” (“Avtoportret s ottsom Gazizom, 1941 g.”) (2007) adlı eserinde sürdürür. Tabloda babasına son kez sarılan çocuk betimlemesi o kadar güçlü ifade edilmiştir ki, izleyeni onunla birlikte üzölmeye zorlar. Küçük oğul hem babasına duyduğu sevgiyle ve gurur duygusuyla, hem de onu kaybetme korkusuyla doludur.

Lovpaçe'nin kaderi savaş sonrası kuşağın çocuklarının kaderinden çok farklı değildir. Savaş ondan aydınlık ve mutlu çocukluk yıllarını almıştır. Babasız büyümüş, babası cepheden dönmeyen birçok savaş çocuğu gibi ona hep özlem duymuştur. Babası cepheye gittiğinde daha dört yaşında olmasına rağmen veda sahnesi belleğine kazınmıştır.

Eserde birbirine yakın insanların duygu dolu ilişkileri sıcak tonlarda yapılmış fonu daha belirginleştirir. Üzerindeki zor fark edilen yıldızlar belleğin flaşları gibidirler. Babası, omzuna sıkıca yaslanmış ve neredeyse ağlamak üzere olan küçük oğluna koluyla özenle sarılmaktadır. Duruşu belirginleştiren üniforma, sakin ve emin bakışlar portreye törensel bir hava vermektedir.

Lovpaçe'nin kadın portreleri dekoratif renkliliğiyle ayrılır: "Çerkesiya, 1864 g." (2007), "Bronz Çağın Orman Tanrıçası") ("Mezguaşe bronzovogo veka") (2010), "Büyük Taç'ın Orman Tanrıçası" ("Mezguaşe bolşogo Taça") (2010). İç durağanlık dış dekorla iç içe geçer. Ressamın portreyi doğayla benzeştirme amacı yoktur.

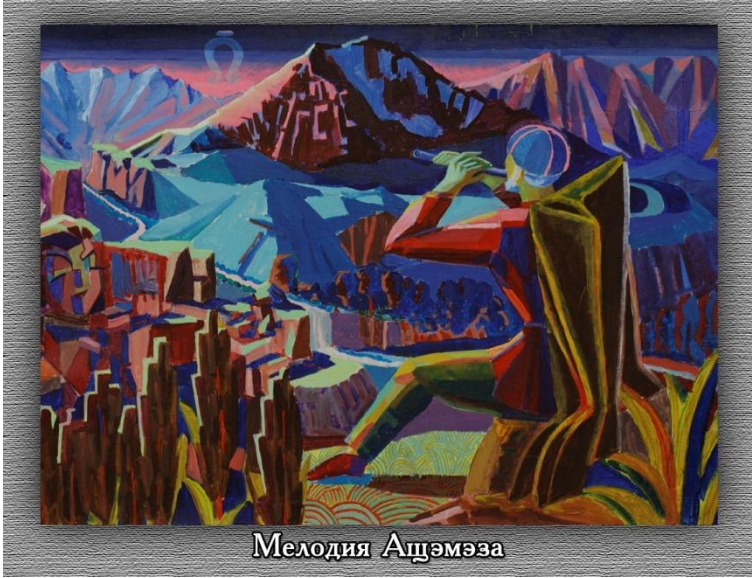
Мэзгуаццэ бронзового века

Мэзгуаццэ Большого Тхача

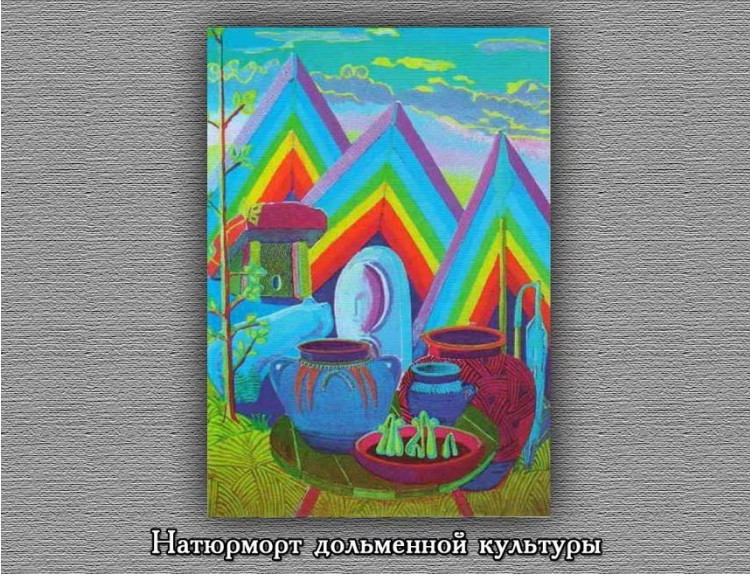
Doğayı tasvir ederken ressam gerçekçi çizgileri korur, fakat bununla birlikte liriktir. Bitki motifleri hayret verici desenlere dönüşürler, esere müzikalite ve ritim duygusu katarlar. Ressamın

kendisi birçok çalışmasının içindedir; bu onun iç dünyasıdır. Bu tür çalışmalarından biri “Aşamez’in Melodisi”dir (“Melodiya Aşameza”) (2008).

“Psebay Kiliseleri” (“Psebayiskiye tserkvi”) (2002), “Şapsıǵya” (Şapsugiya”) (2004), “Dağ Boğazındaki Savaşın Anısı” (“Pamyat o bitve v uççelye”) (2009) başlıklı peyzaj çalışmalarında Lovpaçe, arkeolojik, etnografik ve tarihi anıtların mimari betimlemelerini kullanır. Sessizlik içinde donup kalmış dağ peyzajı uzayda hissi uyandırır. Dünya bin yıl önce böyle görünüyor olabilirdi, şimdi de öyle görünüyor diye düşünürsünüz. Sanatçı çevresindeki dünyanın iç yaşamına duyarlıdır, yüzeysel bakıştan gizlenen şeylerin büyüleyici gücünü arar, onları yüceltme yetisine sahiptir. “... Dağ pınarından akan bilgi ve bilgelik damlalarını yaşam kúpünde toplar.” (Spirina 9).

Ressamın “Natürmort Berçet” (2007), “Dolmen Kültürü Natürmortu” (“Natürmort dolmenskoy kulturu”) (2011) adlı eserleri Çerkeslerin manevi zenginliği ve kültürü, çevremizdeki nesnelerin güzelliği ve pitoresk dekorativizm hakkındaki anlatılardır.

Натюрморт дольменной культуры

Nurbiy Lovpaçe farklı üslupları dener: Sürrealizmde “N.K. Tumasova'nın Sürrealist Portresi” (“Sürrealistiçeski portret N.K. Tumasovoy”) (2010), primitivizmde – “....de Günbatımı” (“Zakat na Vetrennom” (2012), doğu minyatüründe – “Gaziz'in Son Seferi” (“Posledniy pohod Gaziza”) (2011). “... Farklı arayışlar Nurbiy Lovpaçe'de yaratıcılık amacını bulmaya ve en başta da çalışmalarının resim yapısında ulusal kökleri belirlemeye yönelik sürekli çabayla iç içe geçer.” (Kuşu 194).

Sanatçının yaratıcılığında grafik sadece yardımcı rol oynamakla kalmaz, betimsel bağımsızlığa da sahiptir: “Granit Boğaz” (“Granitnoye uşçelye”) (2003); “Hamışey İspivunu (Dolmeni)” (“İspiun (dolmen) Hamışey”, eski Maykop kalesini ve Adıgey başkentinin çevresini betimleyen peyzaj serisi, eski mimari anıtların ve Çerkes kostümlerinin rekonstrüksüyonu, etnografik mimari çizimler, arkeolojik buluntuların yer aldığı olan tablolar bu tür grafik eserleridir.

Grafik esas olarak pastel tekniğiyle yapılmıştır, fakat guaş, keçe kalem, kurşunkalem, yağlıboya, tükenmez ve suluboya çalışmaları da vardır.

Sanatçı zamanın derinlerine inerek başka çağların düşünce ve sembollerini günümüze taşır. Betimlemelerin ifade gücü, zerafeti insanı büyüler. Kadim Çerkes ve Ortaçağ motifleri kullanarak felsefi ve mitolojik sembolizmle dolu eserlerini yaratır. Onlar kendi ritimlerini, çağrışımlarını ve imgelerini yaratırlar: “Maykop’ta Kış” (“Zimniy Maykop”) (2005), “Mamrük Şelalesi” (Mamryukski vodopad”) (2004), “Ağaçlar ve Kayalar” (“Derevy a skalı”) serisi (2004).

Nurbiy Lovpaçe’nin her eseri, onun hayret etmekten, hayran olmaktan ve çalışmaktan yorulmayan, çalışmalarını çevresindeki her şeye duyduğu sonsuz sevgi ve duyarlılıkla dolduran ruhunun bir yansımasıdır.

Lovpaçe’ye sanat çalışmaları için 1999 yılında “Adıgey Cumhuriyeti’nin Emektar Sanatçısı” fahri unvanı, bilimin gelişmesine katkısı için de 2019 yılında “Adıgey Cumhuriyeti’nin Emektar Bilim İnsanı” unvanı verildi. Eserleri uluslararası sergilerde, Rusya’nın değişik bölge ve cumhuriyet sergilerinde sergilendi. Çalışmaları Madagaskar, Türkiye, Ürdün, İsrail, Rusya, Abhazy ve Adıgey’deki müzelerde ve özel koleksiyonlarda bulunuyor.

Makalenin yazarı sonuç olarak şu bulgulara ulaşıyor: Nurbiy Lovpaçe’nin yaratıcılığının benzersizliği sadece sanat anlayışının ve ifade biçiminin özelliklerinde değil, onun Çerkes halkının tarihine, doğaya, insanlara olan bakışında da yatıyor. Lovpaçe kendi sanatında eşsiz, orijinal, yaşamı olumlayan imgelerin yaratıcısıdır.

Sanatçının eserleri ülkesi Adıgey’e, onun geleneklerine, tarihine, folkloruna olan sınırsız sevgisini yansıtır: halk geleneği yaşadıkça onun kaynakları ve kökleri de yaşar.

Kaynakça

Apçinskaya, N. *Yevgeni Kravçenko. Poema o Vostoke*. Moskva: Gosudarstvenniy muzey Vostoka, 2007, 80 s.

Huako, L. *Lovpaçe Nurbiy. Jivopis, grafika. Katalog vistavki*. Maykop: Kaçestvo, 2012, 48 s.

Kuşu, A. *Çıtaya knigu jizni. Oçerki, stati i etyudi ob iskusstve*. Maykop: Adıgeyskoye respublikanskoye knijnoye izdatelstvo, 2000, 350 s.

Spirina, N. *Otbleski*. Novosibirsk: Sibirskoye Rerihovskoye Obşçestvo, 2000, 56 s.

Çerkesya'nın Düşüşü: Kişisel Bir Diplomasi İncelenmesi*

Peter Brock
Çev. Janset Ayık

Sovyet tarihçilerinin, 19. yüzyılın ilk yıllarında başlayıp 1864'te sona eren, Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı fethi sırasında Britanya'nın tutumuna ilgisi son yıllarda gözle görülür biçimde arttı.¹ Sovyet tarihçileri yakın zamana kadar Kafkasya'daki kabilelerin onlarca yıl süren direnişlerinin demokratik ve ilerici bir karakteri olduğunu düşünüyorlardı. Bu direniş çarlık emperyalizmine karşı halkın ulusal bağımsızlığı için verilen kahramanca bir mücadele olarak yorumlanıyordu.²

Ancak 1950 yılında birdenbire buna tamamen zıt bir görüş ortaya çıktı. 14 Mayıs 1950 tarihli Pravda gazetesinde yayınlanan bir makaleye göre bu tutum "Marksizm karşıtıydı ve tarihi gerçeklere uymuyordu ve neticede bu direnişin gerçek anlamını çarpıtıyordu. Bu gerici, milliyetçi, Britanya kapitalizmine ve Türk sultanına hizmet eden bir hareketti." O tarihten itibaren Dağıstan, Çeçenistan ve Çerkesya'da bağımsızlık mücadelesi veren liderler halkla ortak çıkarları olmayan, feodal yönetici sınıfın temsilcisi

* The Fall of Circassia: A Study in Private Diplomacy, *The English Historical Review*, Vol. 71, No. 280 (Jul 1956), pp. 401-427.

(Received/Gönderim: 14.04.2020; Accepted/Kabul: 28.11.2020)

W.E.D. Allen ve General M. Kukiel'e bu makaleyi okudukları için teşekkür ederim.

¹ Bkz, E. Adamov ve L. Kutakov, 'Iz istorii proiskov inostrannoy agentury vo vremya kavkazskikh voyn', *Voprosy Istorii* (Moskova, 1950), no. 11, 101-25; A. Fadeev, 'Myuridizm kak orudie agressivnoy politiki Turtsii i Anglii na severo-zapadnom Kavkaze v XIX veka i dvizhenie myuridizma', *Istoricheskie Zapiski*, xlii (Moskova, 1953), 202-37.

² Bkz, örneğin *Bol'shaya Sovetskaya Entsiklopediya*'da xxx (Moskova, 1937), 483-505. Cf. Adam ve Kutakov, s. 102 yer alan M. N. Pokrovsky'nin Kafkas Savaşları hakkındaki makalesi

şovenistler ve Müslüman fanatikler olarak tanımlanmaya başladı.³ Amaçlarının “Türkiye ve İngiltere himayesinde gerici, teokratik küçük devletler kurmak” olduğu öne sürülüyordu. Rusya tarafından fethedilmeleriyle Kuzey Kafkasyalılar, imparatorluğun geri kalan halkları gibi çarlık baskısı altında zorluk çekmiş olsalar da aslında “Britanya sermayesi tarafından yönetilen sömürge halklar”dan biri olmaktan kurtulmuşlardı.⁴

Gerçekten de yüz yıl önce Britanyalı istihbarat ajanlarının bu bölgedeki faaliyetlerinin ortaya çıkarılması önemliydi, zira Anglo-Amerikan emperyalistler ve onların Türk ‘evet efendimcileri’ (*podgoloski*) Sovyet halkı ve halk demokrasisine karşı mücadelede ideolojik malzeme olarak bu modası geçmiş İslamcı ve Turancı sloganları kullanmaktaydılar.⁵

Kafkas savaşları döneminde İngiltere-Kafkasya ilişkilerine dair Sovyetler’de ortaya çıkan bu yeni yaklaşımın, tamamen asılsız olmasa da, genellemelere dayandığı için bu biçimiyle kabul edilmesi zordur. Rus Çarlığı ile İngiltere arasında Orta ve Yakın Doğu’da yaşanan geniş çaplı ve uzun süreli çıkar çatışmasının nedeni yeni siyasi ve ekonomik yayılma alanları arayan iki rakip emperyalist güç olmalarıydı. İngiltere’deki özel sermaye temsilcileri bölgeyi Britanya ticaretine açmakla ilgileniyordu. Fakat burada son dönemde Britanya-Kafkasya ilişkileri üzerine yapılan Sovyet çalışmalarıyla ilgili belirtilmesi gereken iki şey var. Birincisi, Dağlıların direnişinde yabancı ajanların rolünü abartarak vurguluyorlar. İkincisi de Britanya Hükümeti’nin ve bölgeye ilgisi her on yılda bir değişen Britanya muhalefetinin siyasi tutum ve faaliyetlerini, hükümetten ve muhalefetten bağımsız hareket eden — ve çoğunlukla ikisinin de isteklerine karşı olan — çeşitli özel grup ve sermayedarların tutum ve faaliyetlerinden ayırt etmede başarısız olmalarıdır.

Bu makalenin amacı, eldeki verilere dayanarak İngiliz-Kafkas ilişkileri tarihinin bir dönemini incelemektir. Bu dönem, 1859’da

³ See M. D. Bagirov, ‘K voprosu o kharaktere dvizheniya myuridizma i Shamilya’, *Bol’shevik* (Moskova, 1950), no. 13, 21-37.

⁴ Markova, s. 237. Ayrıca bkz, B.S.E.’nin yeni baskısında Kafkas savaşları hakkındaki makale, xix (1953), 268-70.

⁵ Fadeev, s. 96

İmam Şamil'in teslim olmasından sonra direnişin merkezinin Kafkasya'nın orta ve doğu bölgelerinden Kuzeybatı'ya, yani Çerkesya'ya kaydığı ve şimdiye kadar neredeyse tamamen göz ardı edilen, 1860-1864 arasındaki yılları da kapsamaktadır.⁶ Bu makale, Çerkes direnişinin⁷ sürmesinin sebebinin Britanya Hükümeti'nin bölgenin kontrolünü ele geçirme çabalarıyla bağlantılı olup olmadığını ve aynı zamanda Britanya'nın Çerkesya'daki faaliyetlerinin hem hükümetteki liberallerden hem de muhalefetteki muhafazakârlardan tamamen bağımsız hareket eden özel bir grup aktör tarafından gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğini ortaya koymaya çalışacaktır.

1830'ların başından Kuzey Kafkasya direnişinin bittiği tarih olan 1864'e kadar olan dönemde, Britanya'nın bölgeyle olan ilişkisi her şeyden önce David Urquhart (1805-77) ile ilişkiliydi.⁸ Bu dönemde Çerkeslerin ve bir ölçüde Orta ve Doğu Kafkasya Dağlılarının davasını Britanya kamuoyuna taşıyan ve aynı zamanda bu kabilelere Batı'dan yardım ulaştırmak için çeşitli planlar yaparak bunları hayata geçirmeye çalışan kişi Urquhart'dı.

Urquhart'ın gençlik yıllarından beri yaşamını şekillendiren Rusya nefreti, zaman içerisinde bir tür saplantı ve paranoyaya dönüşmüştü. Baktığı her yerde Rus entrikaları görüyordu. Fantastik düşüncelerine katılmayan kim varsa — Bakunin, Kossuth, Mazzini

⁶ Genel olarak Kafkas savaşları için bkz, W. E. D. Allen and Paul Muratoff, *Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border, 1828-1921* (Cambridge, 1953). Kitap, ordunun yanısıra başka yönleri de kapsayan değerli bir bibliyografi içeriyor.

⁷ Bkz *İslam Ansiklopedisi* (Leyden-London, 1913), 834-36.

⁸ Bkz. Gertrude Robinson, *David Urquhart: Some Chapters in the Life of a Victorian Knight-Errant of Justice and Liberty* (Oxford, 1920); Ulusal Biyografi Sözlüğü, XX (Oxford, 1921-22), 43-5. Urquhart'ın Çerkes planlarına şimdiye kadar hiç ilgi gösterilmemesine rağmen, 1830'lardaki faaliyetleri Britanyalı ve Amerikalı tarihçilerin detaylı çalışmasının konusu olmuştur. Bkz. G. H. Bolsover, 'David Urquhart and the Eastern Question, 1833-7: A Study in Publicity and Diplomacy', *Journal of Modern History*, viii, 444-67; Sir Charles Webster, 'Urquhart, Ponsonby and Palmerston', *ante*, lxii. 327-51; John Howes Gleason, *The Genesis of Russophobia in Great Britain* (Cambridge, Mass. 1950), s-153-7, 173-84, 190-204, 257-66.

ve hepsinden önce baş düşmanı Lord Palmerston⁹ — onun gözünde çarın kiraladığı Rus ajanı haline geliyordu. Tartışma götürmeyecek derecede zeki olan ve sahip olduğu hayret verici enerjisiyle toplumun her kesiminden birçok kişiyi ömür boyu kendine bağlayan Urquhart, aşırı muhafazakârlık ve sosyal radikalliğin tuhaf bir karışımı olan farklı politik bakış açısıyla birçok fikir ve projesiyle kendi kuşağının ve zamanının çok ilerisinde bir kişilikti. Ancak tüm bunlara rağmen, yaşadığı dönemin siyasi hayatı üzerinde çok az olumlu etki yapabilmiş, fanatik ve sabit fikirli biri olarak tarihe geçti.

Yaşamının 1827-1837 arasındaki döneminin büyük bölümünü Yakın Doğu'da geçiren ve aynı zamanda ateşli bir Türk hayranı olan Urquhart, hayatında ilk kez 1830'ların başında Çerkesya'yı ziyaret etti ve buraya ayak basar basmaz ülkeye, egzotik dağ manzaralarına, merak uyandıran yerlilerine ve onların romantik ortaçağ geleneklerine ve davranışlarına âşık oldu.¹⁰

O dönemde Karadeniz'in doğu kıyısındaki dağlık bölgede yaşayan Çerkeslerin görünüşte Müslüman, ancak aslında "medeni dünyanın ve onun sorunlarının" henüz bozmadığı, sade ve pagan yaşam tarzlarını sürdüren dört ana kabileye ayrılmaktaydı: Şapsığlar, Natuhaylar, Abzehler ve Ubıhlar. Bununla birlikte, güçlü klan bağları ve bağımsızlıklarına düşkünlüklerine rağmen bu kabileler aralarındaki iç kavgalar yüzünden kendi aralarında bölünmüş haldeydiler.

1829 Edirne Antlaşması'na göre Rusya'ya bıraktığı yerler aslında birkaç kıyı kalesiyle sınırlı olsa da Türkiye, Çerkeslerin yaşadığı bölge üzerinde muğlak bir hak iddia ediyordu. Bununla birlikte Dağlılarla Türkiye arasında güçlü bağlar vardı. Balmumu ve bala ek olarak İstanbul haremlerine gönderilen köle kızlar bölgede en çok kâr getiren ihraç mallarıydı. Karşılığında endüstriyel ürünler, silah, askeri mühimmat ve tuz alıyorlardı. Urquhart gibi

⁹ Urquhart'ın Palmerston'a ilişkin yanılgılarının derinlemesine analizi için bkz, R. W. Seton-Watson, *Britain in Europe, 1789-1914* (Cambridge, 1938), s. 255-7.

¹⁰ Bkz, örneğin, *The Flag of Circassia: Speech of Mr. Urquhart, Glasgow, 23 Mayıs 1838* (Londra, 1863), Britanya Müzesi'ndeki tek yapraklık broşür, 1882 (135).

Çerkessever yazarlar tarafından yazılan birçok raporda abartılı rakamlar yer alsada o dönemde hala bağımsız yaşayan Çerkes sayısının yaklaşık yarım milyon olduğu tahmin edilmektedir.¹¹

Yakın Doğu'daki birkaç yarı resmi görevi tamamladıktan sonra Urquhart, 1835'te İstanbul'daki Britanya büyükelçiliğine sekreter olarak atandı. Fakat görev süresi fırtınalı geçti ve kısa sürdü. Başlangıçta kendisine büyük destek vermiş olan büyükelçi Ponsonby ile şiddetli bir kavga etti. 1836'da Çerkesya kıyılarındaki Rus ablukasını delmek ve böylece İngiltere'yi Rusya'yla bir savaşa sokmak veya Rusya'nın bölge üzerindeki egemenlik iddialarını hükümsüz kılmak amacıyla silah ve mühimmat yüklü Britanya yelkenlisi Vixen'ı kendi inisiyatifiyle Çerkesya'ya göndererek uluslararası bir krize yol açtı. Öfkesini üstüne çektiği Dışişleri Bakanı Lord Palmerston tarafından sonraki yıl devlet hizmetinden atıldı.¹² Bundan sonra Urquhart, sivil bir vatandaş olarak zamanını ve servetini ulusal ve özellikle uluslararası ilişkilerle ilgili uçuk görüşlerinin — bu görüşlerin ortak özelliği her zaman Rusya karşıtı olmalarıydı — yayılmasına kendini adanmış küçük ama sadık bir topluluk kurmak için harcadı.

Urquhart, Kasım 1831'de Çarlık Rusya'sına karşı gerçekleşen ve başarısızlıkla sonuçlanan 'Kasım Ayaklanması'nın ardından ülkelerinden ayrılan Polonyalı siyasi göçmenlerle 1830'lu yılların ortalarında ilk teması kurdu. Bu temaslarla kurulan sıcak dostluk bağları onu eski bir asker olan Prens Adam Czartoryski liderliğindeki Polonyalı aristokrat ve monarşist grubun önde gelenleriyle bir araya getirecekti.¹³

¹¹ Ludwik Widerszal, *Sprawy kaukaskie w polityce europejskiej w latach 1831-1864* (Varşova, 1934), s. 28. Urquhart 1838'deki Glasgow konuşmasında 3 ila 4 milyon arasında fantastik bir rakam verdi.

¹² Bkz Sir Charles Webster, *The Foreign Policy of Palmerston, 1830-1841*, ii (London, 1951), 570-6.

¹³ Widerszal, ii'nci bölümü, bu dönemde Urquhart'ın Polonyalılarla olan ilişkileri hakkında değerli bilgiler içeriyor. (Widerszal'ın kitabı, Britanya tarihçiler tarafından kullanılmayan ve şu anda tahrip edilmiş veya erişilemeyen Polonya arşivlerine dayanıyordu.) Urquhart'a yayınladığı *Portfolio* için 1835/36'da Varşova'daki Rus arşivlerinden belgesel materyaller tedarik edenler de yine Polonyalılardı—özellikle de Britanya'da Urquhart'ın ajanlığını yapan Czartoryski'nin yeğeni Kont

Hem Urquhart hem de Polonyalılar, Çerkeslerin Kafkasya'daki direnişlerinde başarılı olmaları durumunda Rusya'nın etkin bir şekilde kontrol altına alınabileceğini ve böylece Polonya'nın bağımsızlığı ile Türkiye'nin geleceğinin güvence altına alınabileceği görüşünde birleşiyordu. Urquhart'a göre, eğer tersi olursa İran ve Hindistan eninde sonunda Rusların eline geçecekti ve dolayısıyla kaderlerinin anahtarı buradaydı. Urquhart için Çerkesler "Hindistan'ın koruyucusu, Asya'nın kapılarının muhafızı ve Avrupa'nın savaşçıları"ydı. "Rusya'nın gizemi ancak Kafkasya'da çözüldü."¹⁴

Bununla birlikte, Urquhart'ın aksine Polonyalıların Çerkesya'ya olan ilgisi, özgürlük için savaşan bağımsız bir halkın davasına duyulan romantik ilgi ya da Britanya İmparatorluğu'nun kaderine duyulan özel bir ilgi değildi. Hotel Lambert (Paris'teki merkez binalarının isminden esinlenerek Polonyalı siyasi göçmenlerin Czaratoryski grubuna verdiği isim), Rusya İmparatorluğu içinde Polonyalılar haricinde Rus emellerine karşı uzun süre direnen tek halk olarak Kuzey Kafkasyalı kabileleri görüyordu. Ayrıca, birçok Polonyalının Rus ordusunda görevliyken Kafkasya'ya gönderilmesi de (Her ne kadar Kafkasyalılar Polonyalı firarilere kötü muamelede bulunuyor olsalar bile) bu bölgede aktif bir politika yürütmelerinin ikinci bir sebebiydi.

Bu yüzden 1830'ların başından itibaren Czaratoryski, direnişlerini desteklediğini göstermek amacıyla Dağlılara ajanlar gönderdi. Aslında 1860'lara kadar Rus saldırıları Dağıstan ve Çeçenya'da daha şiddetli olsa da Polonyalıların ve Urquhart'ın

Wladyslaw Zamoyski onlardan biriydi—. Ayrıca bkz Marceli Handelsman, *Adam Czaratoryski*, ii (Varşova, 1949), 76; *Jeneral Zamoyski, 1803-1868*, iii (Poznan, 1914), 363. Altı cilt halinde hazırlanan bu son çalışma, Kont Zamoyski ve ailesinin özel evraklarından elde edilen kapsamlı alıntılardan oluşuyor. Czaratoryski ve Çerkesya için, bkz M. Kukiel, *Czaratoryski and European Unity 1770-1861* (Princeton, 1955), s. 235-8, 240, 248, 284, 296.

¹⁴ *The Flag of Circassia, a.g.e.* Urquhart'ın, dönemin birçok Britanya yayıncısı arasında uyandırmayı başardığı Çerkes yanlısı güçlü düşünceler için, bkz Widerszal, *a.g.e.* s. 220- 9. Böyle yazılar, Rusofobi ve Polonya sevgisi duyguları ile Kafkasya bölgesindeki Britanya ticari çıkarları konusundaki endişenin yanısıra ilkele duyulan romantik nostalji hissini yansıtan yazılar olarak mimlendiler.

çabaları daha erişilebilir olan Çerkeslere yönelikti. Czartoryski'nin ajanlarının başlıca görevi, savaşı kabileler içinde ve arasında var olan anlaşmazlıkları ortadan kaldırarak bir şekilde birliklerini sağlamaktı. Paraları olduğunda Çerkeslere silah ve mühimmat yardımı da yaptılar. 1841'den itibaren tüm bu faaliyetlerin merkezi, bir grup yetenekli ajan tarafından yönetilen İstanbul'daki Polonya Ajansı idi. Aslında, genellikle doğulu tavır ve kıyafetleri benimsemiş görünen Türk hayranı Polonyalı siyasi göçmenler Türkiye'de de vardı ve bunların bazıları rahatlıkla Kafkasya'ya gönderilecek bir birliğe katılabilirdi. Bu nedenle, Polonya'nın parçalanmasını hiçbir zaman kabul etmemiş ve Babıali'de etkin ve nüfuzlu küçük bir Polonyalı siyasi göçmen grubu için Türkiye, Hotel Lambert'in Kafkasya politikası için bir üs görevi gördü.¹⁵

1837'de Palmerston, hem Rusların Çerkesya sahil şeridi üzerindeki egemenlik iddialarını hem de Britanya Hükümeti'nin Karadeniz bölgesindeki ticari çıkarlarını dikkate alan ve Vixen sorununu sonuçlandıracak bir çözüm buldu. Bunun ardından, Britanya'daki resmi çevrelerin Çerkeslere olan ilgisi kaybolmaya başladı. Bundan dolayı Widerszal, 1841-52 arasındaki yılları Hotel Lambert'in Çerkeslerle etkili irtibat kurmakla ilgilendiği, Kafkasya'daki "bağımsız Polonya hareketi dönemi" olarak adlandırır.¹⁶

1853-54'te Kırım Savaşı'nın patlak vermesiyle Britanya Hükümeti'nin bölgeye ilgisi yeniden canlandı. Britanya ve onun kadar olmasa da Fransa, henüz Rus hakimiyetine girmemiş Dağlılarla işbirliği yapıp Kafkasya'yı işgal ederek Rusya'nın dikkatini cephenin sol kanadına çekmek için planlar yaptılar. Ancak savaş bu yönde somut adımlar atılmadan sona erdi. 1856'da Paris Barış Antlaşması'nın müzakereleri sırasında III. Napolyon'un muhalefeti,

¹⁵ Urquhart'ın Türk-Polonyalı ilişkilerine dair görüşleri için, bkz *England and Russia* (Londra 1835), s. 4. Cf. Prince Adam Czartoryski to Urquhart, 17 Haziran 1836, Urquhart Bequest, Balliol College, Oxford (U.B altında alıntılanmıştır), I.B. I: 'Vous avez démontré l'union intime qui lie sa cause [i.e. Turkey's] á celle de ma Patrie.'

¹⁶ Widerszal, *a.g.e.* s. 91. Ayrıca makalesine bkz 'The British Policy in the Western Caucasus 1833-1842', *La Pologne au VII-e Congrès International des Sciences Historiques*, i (Varşova, 1933), 205-20.

en azından Rusya ile Türkiye arasında tampon görevi görecek bir Çerkes devleti kurulmasına yönelik Britanya planlarının gerçekleşmesini engelledi.¹⁷ Bu nedenle, Palmerston'un ve politik görüşlerini yaymak için kısa süre önce Sheffield Free Press gazetesini satın alan Urquhart ve benzer Çerkes yanlısı yazarların çabalarına rağmen Paris Antlaşması (30 Mart 1856) Çerkes bağımsızlığından hiç bahsetmedi.¹⁸ Asya'da Rusya ile Türkiye arasındaki mevcut durum korundu. Karadeniz'in tarafsız hale gelmesi ve Karadeniz kıyıları boyunca ticaret serbestisi Britanya açısından savaşın tek olumlu sonucu oldu.¹⁹

Kırım Savaşı'ndan sonra Çerkeslerin durumu askeri bakımdan giderek kötüleşti. Şubat 1857'de Polonyalı maceracı Albay Teofil Lapinski liderliğinde, hemen tamamı Polonyalı göçmenlerden oluşan silahlı bir keşif birliği Çerkeslere ulaşmayı başardı ve 1860'ın başına kadar direnebildi. Ancak savaşın gidişatını değiştiremedi.²⁰ 1859'da Çerkeslerin komşusu Orta ve Doğu Kafkasya kabileleri, liderleri Şamil'in teslim olmasıyla, dışarıdan çok az maddi yardımla onlarca yıldır sürdürdükleri direnişe son verdiler.

Artık Rusya tüm gücünü Çerkesler üzerinde toplayıp Kafkasya'nın fethini tamamlamakta serbestti. Böylece Çerkeslerin yaşadığı Kuzeybatı Kafkasya aktif direniş gösteren tek yer olarak kaldı. Bu nedenle Rusya'nın rakipleri bütün umutlarını Çerkeslere bağladılar.²¹

¹⁷ Harold Temperley, 'The Treaty of Paris and its Execution' *Journal of Modern History*, iv, 396, 397.

¹⁸ Bkz W. H. G. Armytage, 'Sheffield and the Crimean War: Politics and Industry, 1852-1857', *History Today* (Londra, 1955), no. 7, 474-8.

¹⁹ Makalelere bkz XI-XIII, XXX (*The Map of Europe by Treaty*, Edward Hertslet düzenlemiştir, ii (Londra, 1875), 1256, 1262).

²⁰ Bkz Widerszal, *a.g.e.* bölüm. v; Adam Lewak, *Dzieje emigracji polskiej w Turcji, 1831-1878* (Varşova, 1935), s. 153-5.

²¹ Kafkasya savaşlarının son döneminin (1861-64) askeri yönü için bkz. Allen and Muratoff, *a.g.e.* s. 107, 108, 537; burada geniş bibliyografik veriler bulunabilir. Şamil müridizmin (Nakşibendilere ait Müslüman bir derviş tarikatı) ateşli bir takipçisiydi ve öğretileri naipleri aracılığıyla 1840'lı yılların başlarında Çerkesya'ya taşındı. Müridizm, kabile reislerine ve yarı feodal toprak sahiplerine karşı daha demokratik unsurları destekleme eğilimindeydi.

Bir sonraki yıl Ruslar, Çerkesleri hakimiyet altına alma politikalarını uygulamaya başladılar. Çerkesler ya Kuban boyundaki ovalara zorla yerleştirilecek ya da Türkiye'ye göç etmeye mecbur kalacaklardı. 1860'ların başında Ruslarla geçici ateşkes imzalayan bağımsız Çerkesler, mevcut olan en iyi koşullarda teslim olup silah bırakma eğilimi göstermeye başladılar. Savaşın bu son aşamasında dışardan yardım alma umudu, özellikle de Fransa ve İngiltere'nin desteğini alma umudu kabileleri böyle bir adım atmaktan alıkoyan önemli bir etkeni. Her ne kadar bu beklentiyi kendileri yaratmamış olsalar da, Yakın Doğu'daki Polonyalı siyasi göçmenlerin arasında bulunan Hotel Lambert destekçileri, ki bunlar Hotel Lambert'in İstanbul'daki yarı resmi ajansının kontrolü altındaydılar, Çerkeslerin bu umutlarını canlı tutmak için ellerinden geleni yaptılar. Bu beklenti ve umutlar Britanya'da Urquhart tarafından da tamamen paylaşılıyordu. Bu nedenle, her iki halkı da Rus boyunduruğundan kurtaracak bir birleşik Çerkes-Polonya mücadelesi için Britanya halkı arasında destek toplamak amacıyla Hotel Lambert ve Urquhart 1860'ların başlarında birlikte çalışmaya başladılar.

Rusya hakimiyetindeki otonom Polonya Krallığı'nda 1861'de başlayan devrimci ayaklanmalar ve büyük değişimlerin yaklaşmakta olduğu duygusu, Polonyalılar ve onların Batı Avrupa'daki sempatizanları arasında geleceğe dair iyimserliği arttırdı. Britanya yönetici elitleri arasında ciddi bir çevreye sahip olan Kont Zamoyski, Britanya hükümeti ve kamuoyu nezdinde Polonyalılar lehine desteği artırmak için 1861 ve 1862 yıllarında Britanya'ya uzun süreli ziyaretler gerçekleştirdi. Popüler destek kampanyalarında esas desteği Urquhart ve onun destekçilerinden aldı. Çoğunlukla işçi sınıfından oluşan bu çevrelerde birkaç zengin sanayici ve iş adamı da vardı. Urquhart, 1854'te Kırım Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ülkenin birçok yerinde dış ilişkiler komisyonları kurdu. Çoğunlukla İngiltere'nin orta kesimleri ve kuzeyindeki sanayi bölgelerinde kurulan bu komisyonların esas amacı, İngiliz işçi sınıfı arasında Urquhart'ın prensipleri doğrultusunda uluslararası siyaset çalışmaları yürütmektir. 1860'lı yılların başında bu komisyonların çalışmaları neredeyse tamamen Polonya ve Çerkes davalarının propagandasını yapmaya yönelikti.

Urquhart, “Polonya düştükten sonra bunca yıl işe yarar bir başarı şansı olmadan geçti. O şans şimdi geldi” diye yazıyordu.²²

Zamoyski, Urquhart’ın neredeyse otuz yıllık arkadaşıydı ve onun kendini Polonya direnişi gibi davalara özveriyle adanmasına saygı duyuyordu. Onun kurduğu komiteleri Britanya’da kendi faaliyetleri için yararlı bir dayanak olarak görüyordu. Biraz da Urquhart’ın güçlü kişiliğinin etkisi altındaydı. Ancak amaç ve yöntemler açısından ikisi arasında ciddi görüş farklılıkları vardı. İlk olarak Zamoyski, Urquhart’ın Palmerston ve diğer kabine üyelerine kadar uzanan hastalık derecesindeki nefretini paylaşmıyordu. Kendisini “Lord Palmerston’a muhalif bir konumda bulmamak” için her zaman çok dikkatliydi.²³ Hem başbakanı hem de dışişleri bakanı Kont Russell’i Polonya konusunda daha kararlı bir tavır almaları için ikna etmek istiyordu, bu nedenle onları gereksiz yere kızdırmak istemiyordu. Doğal olarak bu tutumu Urquhart’a tamamen tersti.

Diğer yandan, Polonyalı bir aristokrat olan Zamoyski çoğunluğu toplumun gelir düzeyi düşük alt kesimlerinden oluşan Urquhart’ın destekçilerini küçümsüyor ve aynı zamanda ülkesinin davasının onlar için ikincil bir mesele olduğunu düşünüyordu. Hatta sadece ikincil bir mesele değil, ulaşmak istedikleri başka amaçlar için bu davayı kullandıklarından şüpheleniyordu.

Her ne kadar Polonya davasına destek kampanyası için ülkeyi dolaştığı dönemde onların bu “yakın ilgisinden” ve işçi sınıfının temsilcileriyle görüşmeler yapmış olmaktan dolayı ne kadar mutlu olduğunu belirtse de²⁴, Zamoyski en çok Wiggs Partisi’nin aristokrat politikacıları ve onların orta sınıftan varlıklı müttefikleri arasında kendini daha rahat hissediyordu. Bunlara rağmen Urquhart ve Zamoyski nispeten uyum içinde çalışabildiler ve toplumun tüm sınıfları arasında Polonya davası için yeniden ilgi ve sempati uyandırmayı başardılar.²⁵

Zamoyski de her zaman Çerkes meseleleriyle yakından ilgilendi. Hatta Prens Adam Czartoryski’nin 1858 yılında Albay

²² Urquhart’tan Zamoyski’ye, 27 Temmuz 1861, U.B., I.J.4.

²³ Binbaşı Roland’dan Urquhart’a, 9 Temmuz 1861, U.B., I.J.4. Cf. Jeneral Zamoyski, vi (1930), 390, 391.

²⁴ George Crawsbay’dan Bayan Urquhart’a, 27 Nisan 1862, U.B., I.J. 4.

²⁵ *Jeneral Zamoyski*, VI, 377-9; Robinson, *a.g.e.* s. 42, 43.

Wladyslaw Jordan'ı İstanbul'daki Hotel Lambert Ofisi'nde önemli bir makama atamasında büyük etkisi oldu. Jordan Küçük Asya'da operasyonlara katılmış deneyimli bir askeri ve bölgeyi yakından tanıyordu.²⁶ Bu sayede yeni makamında Hotel Lambert'in Çerkes politikasını ilerletmek için çok şey yapacaktı.

1861 baharında, Rusya'nın Çerkesleri kendi egemenliği altındaki topraklara yeniden iskan etme politikasına tepki gösteren Çerkes grupları - Şapsığ, Abzeh ve Ubıhlar arasında yakın bir ittifak kuruldu.

Bir diğer Çerkes grubu olan Natuhaylar bir yıl önce direnişlerini sonlandırmış, Abzehler ise Çar II. Aleksandr tarafından sunulan şartları kabul etme eğiliminde olmalarına rağmen Şapsığ ve Ubıhlar Soçi'de Büyük Milli Meclis'ini kurarak Çerkesya'da merkezi bir otorite oluşturmakta bir müddet için de olsa başarılı oldular.²⁷ Çerkes Milli Meclisi, Hotel Lambert ve İstanbul'daki Albay Jordan aracılığıyla Britanya Kraliçesi Viktorya ve Fransa İmparatoru III. Napolyon'a mücadelelerine yardım etmelerini isteyen rica mektupları gönderdi. Ancak 1856 ve 1857'de gönderdikleri mektuplarda olduğu gibi, Çerkesler bir kez daha Batılı güçler tarafından reddedildiler. Ret cevapları karşısında yılmayan Albay Jordan, bir sonraki yaz, o sırada Meclis'i temsilen İstanbul'da bulunan Çerkes ve Dağıstanlıların liderlerden ikisinin Batı Avrupa'ya gelerek ülkeleri için yardım talebinde bulunmaları için sponsor oldu. Bu görev için seçilen iki temsilci Hacı Haydar Hasan ve Kustaroğlu İsmail'di. Prens Adam'ın ikinci oğlu ve 1861'de babasının ölümünden sonra muhafazakâr Polonyalı göçmenlerin lideri olan Prens Wladyslaw Czartoryski,²⁸ Paris'te kaldığı kısa süre zarfında, halihazırda Rusya'yla yakınlaşmaya başlayan III. Napolyon'u etkilemeye çalışmanın işe yaramayacağını anladı ve

²⁶ Lewak, *a.g.e.* s. 148.

²⁷ Allen ve Muratoff, *a.g.e.* s. 108; Fadeev, *a.g.e.* s. 96.

²⁸ Prens Wladyslaw için bkz. *Polski Słownik Biograficzny*, iv (Cracow, 1938), 300-3. Bir zamanlar Çerkes kabile reislerinin yaşlı Prens Adam Czartoyksi'ye dilekçe gönderip, oğullarından birini kendilerine sultan olması için yollamasını talep ettikleri söylenir. Bkz V.I. Kel'siev, "Pol'skie agenty w Tsargrad", *Russkiy Vestnik*, lxii. 541.

Çerkes delegeleri ağustos ayının sonunda Londra'ya gönderdi.²⁹ Britanya hükümetinin geçmişte Çerkeslere yönelik olumsuz bakış açısını halk desteği ve toplumsal baskıyla değiştirmek amacıyla Urquhart ve Zamoyski, Çerkes temsilcileriyle birlikte açık hava mitingleri düzenlemeyi ve tanınmış siyasetçilerin katılacağı özel görüşmeler yapmayı planladılar.³⁰

Ancak Urquhart mevcut durumdan pek hoşnut değildi. Öncelikle Çerkes temsilcilerini davet eden o değildi ve bu onun büyük egosunu rahatsız ediyordu. İkincisi, Urquhart, ikelliğe duyduğu romantik hayranlık ve Batı medeniyetine duyduğu nefret yüzünden masum Çerkeslerin Batı gelenekleri ve davranış tarzıyla tanışarak bozulmalarından korkuyordu. Son olarak da Zamoyski'nin kabine üyelerine yakın olduğundan şüpheleniyor ve politikacıların sahte vaatlerle Çerkesleri kandırıp onları tatlı sözlerle başlarından savacaklarından kuşkulanıyordu. "Gelişiniz içimde büyük korkular uyandırıyor" diyerek karşıladığı Çerkes temsilcilerini şaşkınlık içinde bırakan Urquhart, onlara "kendi ayaklarınızın üzerinde durmalısınız. Eğer İngiliz Hükümeti'nden yardım beklerseniz, bu yalnızca hayal kırıklığına ve felakete yola açacaktır, çünkü bu yöndeki çabalarınız sizi Rusya için çalışan insanların kucağına itecektir" diyecekti. Ayrıca Urquhart, 1857'de Çerkesya'ya gitmiş olan ve Britanya gezisinde Çerkes temsilcilerin tercümanlığını yapan Polonyalı Albay Lapinski'nin onlar üzerindeki etkisini de kıskanıyordu. Sonunda, bir süre sonra da onu da Rus ajanı olmakla suçladı.³¹

²⁹ Widerszal, *a.g.e.*, s. 170, 194, 197. Urquhart'ın *Free Press*'inde (3 Eylül 1862) yazılanlara göre, ziyaret amaçları "Paris Anlaşması'nın yürürlüğe konmasını talep etmektir."

³⁰ Ancak Urquhart'ın ve Zamoyski gibi Polonyalıların Çerkesler gibi geri kalmış halkların sorununa bakış açısı oldukça farklıydı. Tartışma için bkz. John Buxton'dan Urquhart'a, 16 Aralık 1861, u.b., i.g. 24.

³¹ *The Expedition of the Chesapeake to Circassia* (Londra, 1864), s. 7, 9, 10. (Bu anonim kitapçıkta önceden *Free Press*'te yayınlanmış ve çoğu Urquhart'ın kaleminden çıkmış makaleler yeniden basıldı). Urquhart Lapinski'yle ilgili şüphelerini Çerkes delegelerin en azından birine, İsmail'e aşılmasını başardı. Bkz U.B., I.I. 9, Kasım 1862. Lapinski'nin 1863'te Baltık'a yaptığı trajikomik yolculuğu için the *Ward Jackson*, bu yolculuğu Bakunin

Bu iki Çerkes temsilcinin İngiltere'ye gelişi, daha doğrusu böyle bir Çerkes heyetinin ilk defa ülkeye gelişi, gerçekten de Britanya'da bir büyük bir ilgi yarattı. Ülkenin iç kesimlerini ve İskoçya da dahil kuzey bölgelerini gezdikleri seyahatleri boyunca tercümanları aracılığıyla birçok toplantıya katılarak geniş kitlelere hitap eden bu iki egzotik Çerkes gerçekten de büyük ilgi topluyordu. Dundee Advertiser gazetesi onları şu kelimelerle tasvir etmişti (24 Ekim 1862): “Bu iki lider göz alıcı adamlar. Heybetli duruşları, egzotik kıyafetleri, koyu renkli, vakur ve şahin gibi keskin gözleri, kartal ifadeli çehreleri ve ağırbaşlı görünümleri, onların ne kadar üstün nitelikli insanlar olduklarını gözler önüne seriyor.”

Rusya karşıtı ve Polonya yanlısı olarak tanınan radikal avukat Edmond Beales³² başkanlığında bir Çerkes Komitesi kuruldu. Bir yabancı olarak Britanya iç siyasetine karışmama konusunda her zaman dikkatli davranan Zamoyski ve adı birçok tartışmalı siyasi gelişmeyle anılan Urquhart bu komitede arka planda kaldılar. İlhamını nereden aldığı yeterince açık olan komitenin yayınlarının ve taleplerinin öne çıkması amacıyla arka planda kaldılar. Yapılan yayınlarda asıl amacın Paris Anlaşması'nda garanti altına alınan “Karadeniz boyunca Çerkesya ile ticaret” özgürlüğünü gerçek hayatta test etmek olduğu belirtiliyordu. Bunu da Rus kruvazörlerinden kaynaklanacak tehlikeli bir durum yaşamadan bu iki Çerkes temsilciyi İstanbul'dan kendi ülkelerine götürmek üzere bir Britanya yelkenlisi kiralayarak gerçekleştireceklerdi. Temsilciler Çerkesya sahillerinde Anapa, Sohum, Redutkale, Poti ve Aziz Nikola arasında bir yerde kıyıya çıkacaklardı; ki buralar Rusya'nın Çerkesya'nın iç bölgeleriyle gerçekleştirilecek ticari faaliyetlerin yapılmasını istediği yerlerdi.³³ Eğer Ruslar onlara dokunmadan hedeflerine ulaşmayı başarırlarsa, Rusya'nın bölge üzerindeki egemenlik iddialarının doğru olmadığı ispatlanmış olacaktı.

ve Polonyalı demokratlar birlikte organize etmişti. Bkz. E.H. Carr, *The Romantic Exiles* (Londra, 1933), bölüm xi.

³² Beales için bkz. D.N.B. ii (1908), 9.

³³ Rusya bu tür düzenlemeleri Paris Anlaşması'nın XII. maddesindeki hakkına dayandırıyordu. Britanya Hükümeti buna itiraz etti, ancak bunu bir prensip meselesi haline getirmek istemiyordu. Bkz. *Accounts and Papers* (47), lxxv (1863), 351-4, 360, 361.

Öte yandan, temsilciler yakalanır ve yelkenliye el konulursa sahipleri tazminat talebinde bulunurdu. Bu durumda Britanya Hükümeti ya ortaya çıkacak kamuoyu baskısıyla bu el koymayı bir korsanlık faaliyeti kabul edecek ve bunun sonucunda da umulan Rusya-Britanya çatışması gerçekleşecek, ya da durumu kabullenecek ve halkının önünde küçük düşmeyi göze alacaktı. İkinci ihtimal gerçekleşirse itibarı sarsılmış bu hükümetin kolayca devrileceği öngörülüyordu.³⁴

Bu da aslında, komitenin de kabul ettiği gibi, “Vixen olayının tekrarı” olurdu.³⁵ 1850’lerin sonlarında Britanya’da Çerkesya ile ticaret yapma arzusu artmıştı ve Vixen olayının yaşandığı 1830’lara göre ticaret hacmi çok daha büyümüştü. Britanya hükümeti Kırım Savaşı’ndan sonra da bölgenin ticari serbestliğinin korunmasıyla ilgileniyordu.³⁶ Buna bağlı olarak, benzer bir girişimden Çerkesler için faydalı bir durum yaratma şansı kesin olmasa da daha mümkün görünüyordu.

Vixen’in sahipleri George ve James Bell’in on altı yıl önce yaptığı gibi,³⁷ Çerkes Komitesi, Rusya’nın Çerkesya sahillerinde uyguladığı ablukanın yasadışı olduğunu kabul ettirmek için hükümetle yazışmalara başladı. Aralarında Urquhart’ın Dış İlişkiler Ofisi’nin üyelerinin de bulunduğu Çerkes Komitesi taraftarları ile hükümet arasında uzun süren bir mektup alışverişi yapıldı. 1862 Eylül başlarında başlayan bu yazışmalar ertesi yılın baharına kadar devam etti.³⁸

³⁴ [Urquhart], *The Secret of Russia in the Caspian and Euxine: or the Circassian War as affecting Poland, Georgia and Turkey*, Free Pres Supplements, no. 16 (Londra, 1863), s. 2, 4, 21, 22, 24, 25.

³⁵ *Ibid*, s. 22.

³⁶ *Accounts and Papers*, lxxv. 347-70. Ayrıca bkz. Widerszal, *a.g.e.* s. 171-3. 1856’daki barış müzakerelerinde Palmerston, aslında Çerkesya’nın bağımsız bir ülke olarak düşünülmesi gerektiğini savundu. Bkz. Temperley, *a.g.e.* s. 396.

³⁷ Gleason, *a.g.e.* s. 193.

³⁸ Bu mektuplaşma için, bkz Arşiv Dairesi, Dışişleri Bakanlığı Belgeleri (aşağıda F.O. olarak alıntılanmıştır), 65/621 ve 65/652. Ocak 1863’te *Visit of the Circassian Deputies to England* adlı kitapçıkta Çerkes Komitesi, birkaç ek maddeyle birlikte bunun küçük bir bölümünü yayınladı.

Bütün bu süre zarfında Lord Russell Çerkes temsilcilerin kraliçeye, İngiliz destekçilerinin de hükümete yazdıkları dilekçe ve mektuplar karşısında zaman zaman kaçamak davranmış, bazen de olumsuz yaklaşmıştı. Şöyle yazmıştı:

“Edirne Antlaşması'yla Türkiye Çerkesya kıyıları üzerindeki tüm haklarını Rusya'ya devretti. ... Fakat Kraliçe'nin hükümeti hiçbir zaman ne Türkiye'nin Çerkesya'nın tüm Karadeniz sahillerine sahip olduğunu kabul etmiş ne de Türkiye'nin bu topraklar üzerinde hak iddia etme hakkı olduğunu kabul etmişti. Ancak Britanya gemilerinin Çerkesya'nın doğu kıyılarında Rusya'nın uluslararası ticarete açtığı limanların arasında kalan bir yere yanaşma girişiminde bulunması, Rusya hükümetiyle sorun yaşanmasına ve bu teşebbüsün içinde yer alan kişilerin kayba uğramasına neden olacaktır.³⁹

Vixen ele geçirildiğinde Kraliçe'nin hukuk sözcüsü, devletler hukukunun Kraliyet Hükümeti'ne geminin iade edilmesini talep etme hakkı verdiği tavsiyesinde bulundu. Kraliyet Hükümeti şu anda devam eden çatışmalara müdahale etmiyor ve her iki tarafa da herhangi bir şekilde yardım etmeyi planlamıyordu.⁴⁰

Lord Russell Hazretleri, tarafların herhangi bir ticari girişimde bulunmasını sağlayacak ya da tarafları bu girişimden vazgeçecek şekilde etkileyecek bilgileri vermeyi reddetmeli ya da tarafların böyle bir girişimde bulunarak ticari kayba uğramaları veya

³⁹ Russell tarafından Lord Robert Montague'nün mektubu üzerine not alınmış, 2 Kasım 1862, F.O. 65/621. Cf. E. Hammond (Dışişleri Bakanlığı daimî müsteşarı)'dan T. W. Fenton (Urquhartçı)'a, 16 Ekim 1862: 'Lord Russell, Britanya gemilerinin Rusya'nın dış ticarete açtığı limanlar arasındaki Çerkesya'nın doğu kıyısının herhangi bir noktasına gitmeleri halinde Rus kruvazörlerinin müdahalesinden korunamayacakları görüşünde'. (*Visit of the Circassian Deputies to England*'dan alıntı s.7).

⁴⁰ Russell'dan Beales'a, 22 Ocak 1863, F.O. 65/652. 18 Kasım 1862'de Russell not etti: 'Rus Hükümeti ile Çerkes Kabileleri arasındaki düşmanlık sürüyor gibi görünüyor. H.M.G barışçıl bir ticareti kasteden Paris Anlaşması'nın hükümlerini savaş halinde uygulayamaz.' (F.O. 65/621). Cf. *Accounts and Papers*, lxxv. 349, 350, 360, 361, 368. Buradaki Urquhartçı tartışma, Çerkeslere savaşma hakkı kazandıran savaş halinin tanınmasıyla ilgiliydi.

engellerle karşılaşmaları halinde, Kraliyet Hükümeti'nin nasıl bir tavır alacağını önceden söylememelidir.”⁴¹

Bir yandan Britanya'nın Çerkes kabilelerinin yaşadığı alanlar üzerindeki Rus egemenliğini tanımayan resmi tutumunu sürdürerek net bir siyasi hareket tarzı benimsemeyen Lord Russell, aynı zamanda Vixen örneğinden sonra yapılacak her yeni girişimin aynı kaderi paylaşacağını açıkça belirtiyordu. Britanya hükümeti bu konuda Rusya'ya karşı öncekinden daha kararlı bir tavır sergilemeye hazırды.

Dışişleri Bakanlığı ve Danışma Meclisi ile daha önceki dönemlerde yapılan yazışmalara dayanarak Çerkes Komitesi, “Karadeniz'in doğu kıyılarındaki bağımsız Çerkes kabilelerine ait limanlarla ticari ilişkiler kurmayı önleyecek hiçbir yasal engel yoktur” iddiasında bulunabiliyordu.⁴² Böylece 1863 başında iki kişiden oluşan Çerkes heyeti, Beales'in heyetinden Çerkes kıyıları için donatılacak bir gemi sözü olarak İstanbul'a döndü.

Uzun zamandır beklenen Polonya ayaklanması 22 Ocak 1863'te Varşova'da patlak verdi ve uluslararası sistemin dönüşümü anlamında ciddi sonuçlara yol açtı. Sonraki birkaç ay boyunca Polonya konusu Avrupalı diplomatların ana gündemi oldu.⁴³ Polonya milliyetçileri arasında ülkenin sosyal sorunlarıyla ilgili anlaşmazlıklara ek olarak, isyancı hükümet tarafından yürütülecek dış politika konusunda da ciddi görüş ayrılığı vardı. Bir yanda yurtdışındaki Hotel Lambert'le iş birliği içinde çalışan muhafazakâr arazi sahipleri olan “Beyazlar” uluslararası alanda umutlarını İngiltere, Fransa ve hatta Avusturya'nın aktif müdahalesine bağlarken, diğer yanda çoğunlukla radikal orta sınıfları temsil eden

⁴¹ Hammond'dan Beales'a (Russell'in tasarısı), 22 Ocak 1863, F.O. 65/652.

⁴² Beales'dan Russell'a, 26 Aralık 1862, *Visit of the Circassian Deputies to England*, s.8. Ayrıca bkz *The Secret of Russia in the Caspian and Euxine*, s. 22.

⁴³ Ayaklanmaya karşı Britanya'nın tutumu için, bkz H. Wereszycki, 'Great Britain and the Polish Question in 1863', *giriş*, I. 78-108, *Anglia a Polska w latach 1860-1865* adlı kitabındaki ana içeriği burada özetler (Lviv, 1934). Ayrıca bkz W. E. Mosse, 'England and the Polish Insurrection of 1863', *giriş*, lxxi. 28-55.

ve liderleri ilk aylarda isyanı kontrol eden "Kırmızılar" Avrupa'nın devrimci hareketleriyle ittifak kurmayı amaçlıyordu.⁴⁴

"Beyazlar" ve Hotel Lambert açısından Çerkes meselesi temelde batılı güçlerin ve özellikle İngiltere'nin müdahalesini sağlamak için bir araçtı. Onlar için İngiltere'nin Rusya ile karşı karşıya gelmesinin en kolay yolu buydu, böylece Polonya'nın bağımsızlığını yeniden kazanması, Avrupa diplomatların gündemine girecekti. Lewak'a göre, "Avrupa'nın siyasi dönüşümü için bütün planın başlangıç noktası" olacaktı.⁴⁵ Ayaklanma başlamadan önce bile Britanya'daki akıl hocası Kont Zamoyski ile yakın temas halinde çalışan ve Hotel Lambert'in İstanbul'daki temsilcisi olan Wladyslaw Jordan, tüm enerjisini Kafkasya'ya düzenlenecek silahlı bir keşif gezisinin zeminini hazırlamaya harcamıştı.⁴⁶ 1862 yazında Kafkas liderlerinden oluşan bir heyetin

⁴⁴ İsyen sırasındaki Polonya diplomatik faaliyetleri için, bkz *Polska dzialalność dyplomatyczna w 1863-1864 r.: Zbiór dokumentów*, 'a giriş A. Lewak düzenlemiştir, i (Varşova, 1937) (aşağıda P.D.D. olarak alıntılanmıştır). Bu giriş ilk olarak *Przeгляд Współczesny*, xvi (Varşova, 1937), 18-40'de ayrı bir makale olarak yayınlandı. Kitap baskısının ardından belgeler, son savaş sırasında tahrip edilen Rapperswil Koleksiyonu'ndan ve Kraków'daki Czartoryski Müzesi'nden alınıp basılmıştır, Varşova'daki Ulusal Hükümetin talimatları, beyannameleri ve antlaşmaları ile Dışişleri Bakanlığı'nın Paris'teki diplomatik yurtdışı baştemsilcisi Prens Wladyslaw Czartoryski'yle yazışmalarını içerir. Ancak bu seride sadece bir cilt yayınlanmıştı ve Czartoryski Müzesi'nde geride kalan belgelere erişimim yoktu. Prens Wladyslaw'ın resmi ataması (sadece temmuz ayı için kamuya açılan), 15 Mayıs 1863'e tarihlenir. 29 Haziran'da Jordan, isyan Hükümeti'nin İstanbul'daki resmi temsilcisi oldu, ancak her yerde olduğu gibi burada da 'Kırmızılar'ın önceden atadığı ajanlar resmi statülerini koruyordu: karışıklık ve çatışmaların kaynağı olmak. Bkz P.D.D. s. 112, 113, 136, 137.

⁴⁵ Lewak, *Dzieje emigracji polskiej w Turcji*, s. 156. Cf Wereszycki, *Anglia a Polska*, s. 180.

⁴⁶ Eski bir arkadaşın yazdığına göre Jordan'ın amacı, Rusya'yı İngiltere ile nahoş bir durumun içine sokmaktı, hesaplarına göre 'İngiltere dağları işgal ederse . . . ve savaş başlatırsa' yenilmeyecekti. (Kel'siev, 'Ispoved'', *Arkhirv russkoy revolyutsii*, I. V. Gessen, xi (Berlin, 1923), 258.) Bu 'itiraf' ayrıca *Literaturnoe Nasledstvo*, xl/xli 253-470'da tekrar basıldı. Genç Rusların Jordan üzerinde bıraktıkları tuhaf etki için, Kel'siev, see Kel'siev,

İstanbul'a gelişiyle bağlantılı olarak Jordan, temsilcisi Teğmen Kozieradski'yi Çerkesya'ya önceden gönderdi. Kendisi ise İstanbul'da kalarak nüfuzlu Türklerden yardım sözü almaya çalıştı.⁴⁷

Bu sırada, Şubat 1863'te, Britanya'ya gidip dönen iki kişilik Çerkes heyetinin üyelerinden Hasan İstanbul'a döndükten hemen sonra Urquhart'a Britanya büyükelçisini [Palmerston'un yakın arkadaşı Bulwer] ve özel sekreterini gördüğünü ve onların girişimlerine olumlu baktıklarını bildirdi. Ayrıca sadrazam, dışişleri bakanı, ... başkomutan ve görüşmenin faydalı olacağına inandığı diğer birçok etkili kişiyi de ziyaret etmişti. Gönderilecek gemi vardığında ona ilişilmeyecekti [Türkler tarafından]. Bu girişimde kullanılmak üzere para toplamak için zengin bir Çerkes tüccarın başkanlığında on bir kişiden oluşan bir komisyon kurulmuştu.⁴⁸

Ancak Britanya'da para toplamak için açılan yardım kampanyası hayal kırıklığıyla sonuçlandı. Urquhart'ın kalesi olan Sheffield dışında neredeyse hiçbir yerden para gelmedi. Bu nedenle Urquhart, sadık dostu ve taraftarı Binbaşı Rolland'ı Polonyalılar ve Çerkesler adına yine Çerkesler için yapılacak olan

'İspoved'', s. 175, 251, 254, 258, 259; *Rusky Vestnik*, lxxi. 541-4; lxxxiii. 290-6, 299. Kel'siev Ekim 1862'de İstanbul'a, Alexander Herzen'in kişisel temsilcisi olarak geldi, Alexander Herzen Hôtel Lambert ile çoktan temas kurmuş, büyük Rus devrim lideriydi. Kel'siev'in deyişiyle görevi, '[Rusya İmparatorluğu içindeki] tüm hükümet karşıtı unsurları birleştirmek: tarikatçılar, Çerkesler, Polonyalılar vb.' Kendi hesaplamalarına göre saf Çerkes delegeler üzerinde üstünlük elde etmiş görünüyordu, delegeler batıdan döndükten hemen sonra Britanya yardımıyla ilgili sözleri resmi olmayan kaynaklardan aldıkları konusunda beyinlerine şüphe tohumları ekmişti. Kel'siev için, bkz *Rusky Biografichesky Slovar'*, viii (St. Petersburg, 1897), 609-11; Alexander Herzen, 'Byloe i Dumy', *Polnoe sobranie sochinenii i pisem*, M. K. Lemke, xiv (St. Petersburg, 1920), 400 ve devamı.

⁴⁷ Widerszal, *a.g.e.* s 197-200.

⁴⁸ Hasan'dan Urquhart'a, Konstantinopol, Şubat 1863 (çeviri), U.B., I.I. 9. Cf. Lewak, *a.g.e.* s. 162. Ancak Urquhart'ın vesayeti altındaki Çerkes'in, diplomasi dünyasıyla bu kadar yakın ilişki kurması Urquhart'ı kızdırdı. Bkz Urquhart'tan İstanbul'daki Çerkes Komisyonu'na [tarihsiz, muhtemelen 1863 Mart'ının başları], U.B., I.I.9.

bu girişimde kullanılmak üzere belli bir miktar paranın kimlerden nasıl toplanabileceğini araştırmak için mart ayında İstanbul'a gönderdi.

Binbaşı Rolland'ın anlattığına göre, Çerkeslerden bu gemiyi zararsız malzemelerle göndermek yerine cephane yükleyerek yola çıkarma teklifi geldi. Bu teklif kabul edilirse Çerkesler "Polonya'nın lehine Rusları oyalayacak birleşik bir saldırıyı ... gerçekleştirmeyi vaat ediyorlardı." Fikir Urquhart'tan çıkmamış olsa da, ki muhtemelen öyleydi, bu plan hem onun hem de Polonyalıların fikirleriyle tamamen uyuşuyordu. Bu yüzden Urquhart organizasyonun Britanya ayağından sorumlu olmayı seve seve kabul etti. Çerkes Komitesi'ne hiçbir şey söylenmedi, hazırlıklar gizli bir şekilde yürütüldü. En önemlisi, Britanya Hükümeti'nden de gizli tutuldu.⁴⁹ Basit ve yasal bir ticari operasyon olarak gösterilen sevkiyat için Çerkes Komitesi Sheffieldlı üreticilerden eşya, testere, eğe, keski, kesici alet çeşitleri ve hırdavat gibi iyi ve kullanışlı malzeme bağışında bulunmalarını isterken,⁵⁰ Urquhart ve destekçileri cephane sevkiyatı yapmayı planlıyordu.

Binbaşı Rolland görevini tamamladıktan sonra Çerkeslerden ve onların işbirliği içinde hareket ettikleri Dağıstanlı liderlerden "mektubunuzdaki [Urquhart'ın mektubu] talimatlar titizlikle uygulanacaktır" sözünü almış olarak nisan ayı sonlarında Britanya'ya döndü.⁵¹ Bunun üzerine Urquhart, Çerkes sahillerine sıradan mallar yerine silah ve mühimmat yüklü bir gemi göndermek için yeni ve daha iddialı bir planla faaliyetlerine devam etti.

⁴⁹ *The Expedition of the Chesapeake*, s.9-12.

⁵⁰ *Circassia* adlı bildiri, 26 Mart 1863 tarihli ve *Sheffield Daily Telegraph*, F.O. 65/652'da tekrar basıldı.

⁵¹ *The Expedition of the Chesapeake*, s. 12, 15. Urquhart, Çerkes liderler ile Dağıstanlılar arasındaki eylem birliğinin Polonyalıların etkisiyle değil, kendi sayesinde gerçekleştiğini iddia etti. Bir Ticaret gemisi veya silahlı bir gemi göndermenin yanı sıra, üçüncü bir alternatifin de tartışıldığı görülüyor: Çerkes bağımsızlığının bir göstergesi olarak Çerkes bayrağının dalgalandığı silahlı bir savaş gemisinin gönderilmesi. Bkz. Widerszal, *a.g.e.* s. 198.

Olayların böyle beklenmedik şekilde gelişmesinin sorumlusu büyük ölçüde Urquhart'tı. Kontes Zamoyska, Urquhart'ın eşine "Bu gemi işi kesinlikle sizin işiniz" diye yazmıştı.⁵² Urquhart artan masrafları karşılamak⁵³ için sadece ailesinin gümüşlerini satmakla kalmadı, daha fazla yardımda bulunmaları için varlıklı arkadaşları ve destekçileriyle de görüşmeler yaptı. Binbaşı Rolland ve iki kişi daha Urquhart'a beş yüzer pound verdiler.⁵⁴ Çerkesya'nın güçlenmesini sağlayacak bu planın Polonya'nın yararına olduğuna ikna olan Prens Wladsylaw Czartoryski ve Kont Zamoyski de, düzenlemeleri Urquhart'ın yapması şartıyla küçük miktarda bağışta bulundular. Hazırlıklar devam ederken, aralarında Urquhart'ı destekleyen fabrikatörlerin ve gemi sahiplerinin de yer aldığı ve birçok nüfuzlu destekçisinin olduğu Newcastle şehrinde *Chesapeak* adlı gemi satın alındı.⁵⁵

Bu arada Urquhartçılarla birlikte hareket eden Viscount Raynham, Avam Kamarası'nda Palmerston'a hükümetin Karadeniz sahilleri boyunca Çerkesya ile ticarete karşı tutumuna ilişkin bir soru sordu. Ancak başbakanın cevabı ticaretle ilgili olmadı.⁵⁶

Binbaşı Rolland'ın dönüşünden birkaç hafta sonra Urquhart, kendisinin kalıcı temsilcisi olarak İstanbul Boğazı bölgesinde görev yapması için İstanbul'a başka bir temsilci gönderdi. Seçilen kişi, Rutenya Doğu Katolik Kilisesi rahiplerinden birinin oğlu ve Türkiye'de birkaç yıl yaşamış olan Polonyalı ateşli yurtsever Konstany Lekawski idi. Lekawski'nin görevi aslında bu karışık

⁵² Kontes Zamoyska'dan Bayan Urquhart'a, 20 Temmuz 1863, U.B., I.J. 4.

⁵³ Widerszal, *a.g.e.* s. 199.

⁵⁴ Bayan Urquhart'tan Kontes Zamoyska'ya, 19 Temmuz 1863, U.B., I.J. 4.

⁵⁵ *The Expedition of the Chesapeak*, s. 12. Prince Wl. Czartoryski'ye göre, P.D.D. s. 367, seferin toplam masrafı 125,000 frank tuttu, bunun sadece 15,000'i Polonyalı kaynaklardan gelmişti. Bu son tutarın 'Britanya'yı teşvik etmek için hemen verildiğini' yazdı.

⁵⁶ *Hansard*, 3. ser. clxx, sütunlar 1773, 1774. Avam Kamarası'nda 17 Şubat 1863'te yapılan bir konuşmanın sonucunda, 'Karadeniz'in Doğu Kıyısındaki Ticaretle ilgili olarak Rus Hükümeti'nin düzenlediği hükümlere dair' 1856'dan beri yapılan yazışmalardan esaslar yayınlandı. (*Accounts and Papers* (47), lxxv, 349.)

hikâyenin en zor kısmıydı. Üstlendiği işin boyutlarının büyümesiyle Urquhart'ın, olayların merkezinde kendisinin isteklerini yerine getirecek ve işleri onun istediği gibi yönlendirecek birinin olmasını istemesi gayet anlaşılabilirdi. Fakat yine de bu görev için yapılan seçim ilginçti.

Lekawski'nin Urquhart'ın kesinlikle muhalifi olduğu Polonya Göçmenleri (Polish Emigration) adlı demokratik gruba siyaseten sempati duyduğu açıktı. Polonyalı demokratların asıl hedefi kendi davalarını Avrupa devrimiyle birleştirmek iken, Urquhart Şubat 1863'te "Polonya'yı Avrupa'nın devrimci hareketlerinden ayırmak için tüm imkanlar seferber edilmeli" diye yazmıştı. Hotel Lambert'teki Polonyalılar gibi Urquhart da Çerkesya'yı denizden ulaşılabilen Polonya olarak tanımlıyordu ve Polonya'nın özgürlüğünün anahtarı olarak görüyordu.⁵⁷ Polonyalı demokratlar, aslında Polonya davası için kullanılması gereken insan ve finans gücünün yanlış yere kullanıldığını düşündükleri için Çerkeslerle ilgili yapılan her türlü plana karşıydılar. Polonyalı demokratlar için Avusturya da en az Rusya ve Prusya kadar düşmanlarıyken, Urquhart'a ve muhafazakâr Polonyalılara göre Avusturya'nın desteğini kazanmak için her türlü çaba sarf edilmeliydi.⁵⁸

Ancak bu muammayı çözecek ipucu, Lekawski'nin genç Joseph Cowen'la son on iki yıldır süren yakın ilişkisinde yatıyordu. Newcastle'dan bir fabrikatörün oğlu olan Joseph Cowen, Urquhart'ın o yıllardaki ilginç politik arkadaşlıklarından biri olan Karl Marx'la dostluğu gibi, hem Lord Palmerston'a hem de Çarlık Rusya'sına karşı duyduğu büyük nefretinin sonucu olarak radikal bir pozisyon almıştı ve bu da Urquhart'la aralarında bir bağ oluşturmuştu.⁵⁹ Urquhart'ın yazışmalarından, Cowen'in

⁵⁷ Bkz *The Expedition of the Chesapeake*, s.10: 'Polonyalıların Çerkeslere gidecek yardımı kurtarmaktan başka yapacak hiçbirşeyleri yoktu, çünkü Çerkes bayrağının Karadeniz'de dalgalanması onların lehine bir dikkat dağıtıcı olacaktı.'

⁵⁸ *The Free Press*, 4 Mart, 1 Nisan 1863, Bkz *The Expedition of the Chesapeake*, s. 7.

⁵⁹ Makaleme bkz 'Joseph Cowen and the Polish Exiles', *Slavonic and East European Review*, xxxii. 52-69. Marx ve Urquhart için, bkz Wiktor

Çerkesya'ya silah gönderme planına ortak olduğu ve gerçekten de sevkiyat masraflarına cömertçe katkıda bulunduğu anlaşılıyor. Bu yüzden Urquhart'ın bu görev için Lekawski'yi görevlendirmesinin sebebi, hiç şüphesiz Cowen'in onu önermiş olmasıdır.⁶⁰

Lekawski İstanbul'a gitmek üzere 19 Mayıs'ta Londra'dan ayrıldı. Ayrılmadan hemen önce, bir önceki işverene şöyle yazdı: 'Karadeniz'de Polonya bayrağını dalgalandırmak istiyoruz. Sizinle bu proje hakkında gizli iletişim kuruyorum çünkü bize Alabama türü bir kaptan ve gemi tedarik eden ve Tyneside'in önde gelen gemi sahibi ve sanayicilerinden Mr Rogerson yardımınıza ihtiyaç duyabilir.⁶¹ İstanbul'a vardikten hemen sonra Lekawski, Çerkeslerle olan ilişkilerinde ona aracılık eden Albay Jordan ile ters düştü.⁶² Bu iki Polonyalı arasında çözülemeyen anlaşmazlıklar Çerkes projesinin başarısını etkileyecek ciddi sonuçlar doğuracaktı.

Buna ek olarak, Britanya'dan geleceğine söz verilen silah yüklü geminin gecikmesi, Çerkeslerin gözünde Urquhart ve arkadaşlarının prestijinin düşmesine neden oluyordu.⁶³ Bu durum ayrıca, Türkiye'de fraksiyonlar, anlaşmazlıklar ve kişisel rekabetlerle parçalanan Polonyalı göçmenler arasında da

Weintraub, 'Marx, Palmerston i sprawa polska', *Kultura* (Paris, 1950), no. 12/38, 51-69.

⁶⁰ Bayan Urquhart'tan Kontes Zamoyska'ya giden mektubun bu yorumlanışı doğru görünüyor, 19 Temmuz 1863, U.B., I.I. 4. Lekawski'nin İstanbul'da hala Cowen'in firmasıyla belirsiz bir bağlantısı var gibi gözüküyor (Lekawski'den Urquhart'a, 9 Temmuz 1863, U.B., I.J. 9).

⁶¹ Lekawski'den Cowen'a, 18 Mayıs 1863, Cowen Koleksiyonu, Newcastle-upon-Tyne Merkez Araştırma Kütüphanesi, A. 715. Lekawski'nin sefer hazırlıklarına ilk kez Mayıs'ın ilk yarısında dahil olduğu görülüyor, bkz A. 713, 714.

⁶² Lekawski'den Urquhart'a, 8 Haziran 1863, U.B., I.J. 9. 29 Ekim 1863'de Lekawski Cowen'a, Jordan ve Türkiye'deki diğer Hotel Lambert destekçileri ile birlikte 'Ya iş birliği yapmam ya da savaşmam gerekiyordu. İkinciyi tercih ettim. Bütün zamanımı savaşarak harcadım' yazdı. (Cowen Koleksiyonu, A. 717).

⁶³ Lekawski'den Urquhart'a, U.B., *a.g.e.*; Lekawski'den Cowen'a, 11 Haziran 1863, Cowen Koleksiyonu, A. 716. Widerszal, *a.g.e.* s. 203, bu dönemde bazı Çerkeslerin, Urquhart konusu açıldığında kendilerini suçladıklarını ifade eder. Ne yazık ki kendisi böyle bir rivayete izin vermez.

belirsizlikler yaratmaya başladı. Bu nedenle Urquhart, sevkiyat başlamadan önce o yıl üçüncü kez, meseleleri çözmek için İstanbul'a özel bir temsilcisini göndermeye karar verdi. Lekawski'nin seçiminde olduğu gibi bu göreve de yine ilginç bir kişiyi seçti: Binbaşı Poore.⁶⁴ Hafif süvari subayı olarak bulunduğu Hindistan'daki yaşamla ilgili deneyim sahibi olmasına rağmen Poore, İstanbul'da kendini boyunu aşan Türk ve Polonyalı entrikalarının içinde buldu. Herhangi bir art niyeti olmadan, kendini dürüstçe Urquhart'ın fikirlerine ve çıkarlarına adanmıştı. Ancak planlanan Çerkes projesi etrafında dönen doğu entrikalarını çözmekten acizdi.

Binbaşı Poore İstanbul'a 16 Haziran'da ulaştı. Urquhart'a yazdığına göre, "onda olumlu bir izlenim bırakan" Jordan ile hemen temas kurdu. Jordan ise Urquhart'a Lekawski'nin davranışlarından yakınıyor⁶⁵ ve konuyla ilgili daha derin bilgisi olan birinin —

⁶⁴ Bkz M. C. Bishop, *Memoir of Mrs. Urquhart* (Londra, 1897), s. 189.

⁶⁵ Jordan'ın Lekawski'yi suçladığı şeyler arasında Franciszek Sokulski ve Zygmunt Milkowski (Polonya edebiyatında T. T. Jez mahlasıyla ünlü) adlı iki eski arkadaşıyla yakın ilişkide olması da vardı. Bu kişiler Polonya Demokratik Topluluğu'nun Türkiye'deki temsilcileri ve Jordan ile Hotel Lambert'in can düşmanlarıydı. Tamamen kendi inisiyatifıyla hareket eden Lekawski, bu arkadaşların Çerkesya'ya sevk edilen bazı tüfekleri ve Britanya'dan getirilip İstanbul'daki hükümet cephaneliğinde geçici olarak saklanan tüfeklerin bir kısmını çıkarmalarına ve bunları Polonyalı Demokratların başlatmayı planladığı, Tuna prensliklerinden Rusya'ya karşı yapılacak seferde kullanılmak üzere Tulça'ya nakletmelerine izni vermişti. (Temmuz 1863 sözde Moldavya seferi için, bkz Lewak, *a.g.e.* s. 166-73). Daha sonra Lekawski bu hareketini "Çerkesler o küçük silahları istemiyor" iddiasıyla hafifletmeye çalıştı. Çerkesler buna itiraz ederken, Lekawski'nin bu tutumu doğal olarak Jordan'ı da öfkelenirdi. Bkz. Binbaşı Poore'dan Bayan Urquhart'a, 3 Temmuz 1863, U.B., I.J. 9; *Wydaawnictwo materyalów do historyi powstania 1863-1864*, v (Lviv, 1894), 246; Jez-Milkowski, *Od kolebki przez z ycia: Wspomnienia*, ed. A. Lewak, iii (Kraków, 1937), 48; F. Sokulski, *W kraju i nad Bosforem (1830-1881): Fragmenty zycia i listy, düzenleyen Marian Tyrowicz* (Wrocław, 1951), s. 96. Lekawski'nin yaptığını öğrenince Binbaşı Poore'un yorumu 'İyi bir plan gibi durmuyor' oldu, Prens W. Czartoryski ise Varşova'daki Polonya Ulusal Hükümeti'ne gönderdiği telgrafta bu olayı çok daha sert bir dille kınadı, 14 Temmuz 1863, *P.D.D.* s. 296.

Urquhart'ın önceki temsilcisi Binbaşı Rolland gibi— gelmesi gerektiğini savunuyordu. Çünkü ancak böyle biri Çerkes liderleri arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesinde etkin rol oynayabilirdi. O an için en önemli konu bu güç birliğini sağlamaktı.⁶⁶

Ancak bu sevkiyatı örgütleyenlerin arasında olmayan şey tam da güç birliği idi. Kısmen Lekawski'nin raporlarının etkisiyle, ama daha çok da işlerin kontrolünü elinde tutma konusunda tehlikeli bir rakip olabileceğini gördüğü için Urquhart Jordan'ın ciddi anlamda kuşku duymaya başladı. Uluslararası siyaset konusunda birbirlerinden tamamen farklı bakış açılarına sahip olmalarının dışında, Urquhart ve Jordan'ın anlaşmazlıklarının temelinde üç sebep vardı. İlk olarak, bu ikilinin arasında Çerkesler üzerinde etki kurma mücadelesi vardı.⁶⁷ İkinci olarak ise Urquhart'ın temsilcisi Lekawski'nin sürekli yinelediği, Jordan'ın Urquhart'ın büyük parasal kaynakları kontrol etmesine duyduğu kızgınlık geliyordu.⁶⁸ Son olarak, ikisi de diğerinin rakip taraflarla kurduğu ilişkileri onaylamıyordu. Lekawski'nin Çerkeslere gönderilecek silahların bir kısmını Polonyalı demokratlara göndermesi de, Urquhart'ın Türk yanlısı Michal Czajkowski (Sadık Paşa) ile yaptığı görüşmeler de Jordan'ı rahatsız ediyordu. Çünkü Michal Czajkowski (Sadık Paşa), İstanbul'daki Polonya temsilcisi pozisyonunda onu selefiydi ve Kırım Savaşı'ndan beri birbirlerine rakiptiler.⁶⁹

Diğer yandan Urquhart, haksız şekilde bir Rus ajanı olduğunu düşündüğü Muhammed Emin adlı Çerkes liderini desteklediği için

⁶⁶ Poore'dan Bayan Urquhart'a, 18 Haziran 1863, U.B., I.J. 9.

⁶⁷ Poore'dan Bayan Urquhart'a, 2 Temmuz 1863, U.B., I.J. 9; Widerszal, *a.g.e.* s. 203.

⁶⁸ Lekawski'den Urquhart'a, 9 Temmuz 1863, U.B., I.J. 9. *Bkz.* Wl. Czartoryski'den Polonya Ulusal Hükümeti'ne (telgraf), 14 Temmuz 1863, *P.D.D.* s. 296.

⁶⁹ Widerszal, *a.g.e.* s. 204, Poore, Czajkowski ile uzun bir sohbetten sonra Urquhart'a "Onda gördüğüm şeyler hoşuma gitti" diye yazdı, 3 Temmuz 1863, U.B., I.J. 9. Czajkowski için, bkz. *Polski Słownik Biograficzny*, iv. 155-9; Çerkeslerle kurduğu yakın ilişkiler için, ayrıca bkz. Kel'siev, *Russky Vestnik*, lxxxi. 538-41. Bu dönemde Czajkowski Polonyalılar, Ukraynalılar ve Don Kazakları'nın Kafkasya halklarıyla büyük bir ittifak kurmasından yanaydı.

Jordan'a kızılıyordu.⁷⁰ Bütün bunlara rağmen, büyük uğraşların sonunda Binbaşı Poore, Urquhart'ı temsilen sultanın saray hekimi J.M. Millingen⁷¹ ve İstanbul'a haziran ayında gelmiş olan Prens Witold Czartoryski'nin⁷² katılımıyla 22 Temmuz'da gerçekleşen toplantıda, eylem planı üzerinde hemfikir olunan Çerkes projesiyle ilgili konular masaya yatırıldı ve konu Polonyalı ekip lehine çözüme kavuşturuldu. Verilen karar şuydu: Silahlar ... sadece belli bir grup için değil ortak menfaat için kullanılacaktı. Bunu sağlayabilmek için bütün temsilciler silahlarla beraber seyahat etmeliydi. Güçlü bir devletin kurulması büyük önem taşıyordu ve yine bunun için bir Polonyalı ve bir İngiliz de Çerkeslerin birliğinin devamlılığının sağlamak ve amaç birliğini onlara kabul ettirmek için onlarla birlikte gitmeliydi.⁷³

Ancak İstanbul'da varılan bu uzlaşmanın bozulması uzun sürmedi. Kont Zamoyski Londra'dayken Prens Witold'dan şifreli bir mektup aldı: "Bulwer her şeyi biliyor." Mektubun içeriğini konttan öğrenen Urquhart öfkeden çığına döndü. Palmerston'la yakın

⁷⁰ Muhammed Emin için, bkz *Kavkazsky Kalendar'*, xvi (1861), 86 (Allen and Muratoff'da alıntılanmıştır, *ag.e.* s. 68) Kendisi Çeçen'di ve Şamil'in temsilcisi olarak (*naibi*), 1850'lerde Çerkes kabileleri arasında belirli bir düzen oluşturdu ve merkezi hükümet anlayışını getirmeyi başardı. Ayrıca bkz Widerszal, *a.g.e.* s. 112, 113, 204, 213. (*a.g.e. The Expedition of the Chesapeak*, s. 11-14.) Çerkes toplumunun yarı feodal, yarı ataerkil yapısı Muhammed Emin'in Müridist teokratik demokrasisine pek uymadığından Jordan, Çerkesler arasında bir iç savaş çıkabileceğinden korktu, bu yüzden, muhtemelen Çerkes liderlerin en yeteneklisi ve Rusların en çok korktuklarından biri olmasına rağmen onun hizmetlerinden faydalanmadı.

⁷¹ Millingen için, bkz *D.N.B.* xiii (1909), 439, 440. Urquhart Millingen'a çok güveniyordu. Millingen özellikle önde gelen Türklerin desteğini kazanmada etkili oldu.

⁷² Prens Witold için, bkz *P.S.B.* iv. 229, 230. Babası Polonyalı muhafazakarların liderliğinde Wladyslaw'ın varis olmasını istedi. Witold, Prens Wladyslaw'dan büyük olmasına rağmen, bu isteği sadakatle kabul etti. Zeki fakat güçlü bir iradesi olmayan Prens Witold, Jordan'ın güçlü kişiliğinin etkisi altındaydı. Ayrıca Porte'deki Britanya büyükelçisi Henry Bulwer ile de dostane ilişkiler içindeydi.

⁷³ Poore'dan Bayan Urquhart'a, 22 Temmuz 1863, U.B., I.J. 9.

ilişkisinden dolayı Bulwer'dan nefret ediyordu ve ayrıca bu bilginin sızması nedeniyle Britanya'dan yola çıkan geminin İstanbul'da durdurulacağından korkuyordu.

Bu sevkiyatı Britanya ve Fransa büyükelçiliklerinden saklayacağına dair arkadaşı Rolland'a yemin etmiş birinin bunu yapmasının "ihamet" olarak görüyordu. Başta Urquhart'ın telaşını paylaşan Zamoyski ise daha sonra Jordan'ın Prens Witold ile sadece Çerkesya için yıllardır yaptıkları şeyleri, oraya adam, silah ve para göndermeleri ve Türk hükümetinden ve yabancı elçiliklerden almaya çalıştıkları yardımlar hakkında konuşmuş olabileceğini düşündü. Zamoyski hemen Jordan'a bir mektup yazarak Çerkesya seferi konusunda Urquhart'la zıt düşmemesi gerektiğini söyledi. Ancak Urquhart nihai kararı Prens Wladyslaw'ın vereceği konusunda uyarıldı. Prens Wladyslaw, Urquhart'ın temsilcisi Lekawski'nin Jordan'ın emri altına girmesini istemişti.

Fakat Urquhart'ın Jordan'a öfkesi kolay kolay yatışmadı.⁷⁴ Kısa süre içinde Urquhart ile Jordan'ın arası tamamen bozuldu. Urquhart ona "Henry Bulwer'in ajanı", "Bulwer'in casusu" diyordu. Urquhart'ın Jordan'ı gizli sevkiyatı basına açıklamakla suçlaması ise ikisi arasındaki gerginliği daha da arttırdı. Urquhart önce geminin durdurulması için İstanbul'a telgraf çekmek istedi, ancak sevkiyatın diğer destekçileri tarafından engellendi. Bunun üzerine Urquhart, bu projede yer almaya devam etmek için birdenbire anlamsız taleplerde bulunmaya başladı: "Bu seferde hiçbir Polonyalı yer almamalı", "Albay Jordan İstanbul'dan gönderilmeli ve onun bulunduğu Polonya baş temsilcisi makamı boş kalmalı." "Ben artık geminin Çerkesya'ya ulaşmamasından değil, tam tersine varmasından korkuyorum. Zira yaptığınız bu hareketle sizin bunu bir Rus projesine dönüştürmüş olmanızdan korkuyorum."⁷⁵ Jordan'a hâlâ güvenen Prens Wladyslaw Czartoryski ile ilişkileri de

⁷⁴ Bayan Urquhart'tan Binbaşı Poore'a, 19 Temmuz 1863; Bayan Urquhart'tan Kontes Zamoyska'ya, 19 ve 20 Temmuz 1863; Kontes Zamoyska'dan Bayan Urquhart'a, 20 Temmuz 1863, U.B., I.J. 9.

Dışişleri Bakanlığı belgelerinde herhangi bir referansın bulunmaması, Jordan'ın, detayları Urquhart ve Zamoyski'nin sandığından daha az bildiğine dair Zamoyski'nin açıklamasını doğruluyor gibi görünüyor.

⁷⁵ *The Expedition of the Chesapeake*, s. 7-14.

gittikçe kötüleşti.⁷⁶ Bu olaylardan sonra sevkiyatla bütün bağı kopardı.

Urquhart, Jordan ve Hotel Lambert ile uzaktan tartışmaya, Zamoyski de onları barıştırmaya çalışırken,⁷⁷ haziran ayı sonunda Newcastle'dan ayrılan *Chesapeak* altı top, çok sayıda mermi ve mühimmattan oluşan kargosuyla Lizbon, Cebelitarık, Cezayir, Malta ve Yunanistan üzerinden yavaş yavaş ilerleyerek iki ayın sonunda, ağustosta İstanbul'a vardı.⁷⁸

Sevkiyat planı bir kez daha değişikliğe uğrayacaktı. O zamana kadar İngiliz destekçilerin elinde olan inisiyatif şimdi Hotel Lambert'in Polonyalılarına geçmişti. Urquhart'ın planladığı gibi İstanbul'a ulaştığında *Chesapeak*'e yalnızca Çerkeslere gidecek ek silah ve mühimmat yüklemek yerine Jordan ve Prens Witold başka bir organizasyon yaptılar. Çerkesya'ya vardıklarında Çerkeslerin elindeki Polonyalı esirlerden ve gelecekte Rus ordusundan kaçacak firarilerden oluşacak bir Polonya birliği kurmakla görevlendirdikleri Polonyalı silahlı bir keşif grubunu gemiye bindireceklerdi.⁷⁹ Kırım Savaşı sırasında Türk topraklarında bir Kazak alayı kurmakla görevlendirilen, Jordan'ın himayesindeki Albay Klemens

⁷⁶ Poore'dan Mrs. Urquhart'a, 11 Ağustos 1863; Poore'dan Urquhart'a, 14 Ağustos 1863, U.B.,I.J.9.

⁷⁷ Jan Mohl'dan Zamoyski'ye, 21 Ağustos 1863, *Jeneral Zamoyski*, vi. 446.

⁷⁸ Stevens (Trabzon'daki Britanya Konsülü)'dan Russell'a, 7 Eylül 1863, F.O. 78/1775; Stevens'dan Bulwer'a, 25 Eylül 1863, no. 13, F.O. 195/762; Wl. Czartoryski'den Polonya Ulusal Hükümeti'ne, 7 Ekim 1863, *P.D.D.* s. 367, Liverpool, kalkış limanı olarak adlandırılır. Ancak geminin belgelerini gören Stevens'in doğruluk payı daha yüksektir.

Ignacy Plichta'dan Polonya Ulusal Hükümeti'ne, 27 Ekim 1863, *P.D.D.* s. 372, geminin gecikme sebebinin, 'Britanya kaptanın tembelliği' olduğunu ifade eder. Görünüşe göre Kaptan Campbell bir ayyaştı. (Lekawski'den Cowen'a, 29 Ekim 1863, Cowen Koleksiyonu, A. 717).

⁷⁹ Wl. Czartoryski'den Polonya Ulusal Hükümeti'ne, 7 Ekim 1863, *P.D.D.* s. 368. *Karşılaştırınız.* Sokulski, *a.g.e.* s. 116; Lekawski'den Cowen'a, 29 Ekim 1863, Cowen Koleksiyonu A. 717. Rusya'nın Kafkasya ordularının 35-40.000 kadar adamının, 1772 öncesi Polonya sınırları içerisinde yetiştirildiği görülüyor. Bkz Kel'siev, 'Ispoved', s. 261; Stevens'dan Russell'a, 10 Ekim 1863, no. 29, F.O. 78/1775.

Przewlocki bu seferin başına getirildi. 31 Ağustos'ta on yedi adamdan oluşan bir grup — Przewlocki ve altı Polonyalı, iki Fransız subay, dört Türk ve dört Çerkes— *Chesapeak*'e bindi. Kurulacak Polonya Birliği için Prens Witold'un parasını kendi cebinden ödediği 150 kişilik tam teçhizat, üniforma ve silahla birlikte gemi Çerkesya kıyılarına yelken açtı.⁸⁰

Sevkiyat hazırlıkları Türkiye'deki Polonyalı göçmenler arasında iyi biliniyordu. Batılı güçlerin desteği olmadan Rusya'yla açık bir ihtilaf yaşamak istemeyen Türkler, Polonyalıların ve Çerkeslerin bu faaliyetlerine göz yumdu.⁸¹

Hazırlıklarla ilgili haberler kısa sürede, Çerkes kıyılarındaki deniz devriyelerini her biri altı toplu on iki korvetle güçlendiren Ruslara da ulaştı.⁸² Bu yüzden hala Britanya bayrağı asılı olan *Chesapeak*'i izlemeye aldılar. Böylece gemi 5 Eylül'de Trabzon'a vardı.⁸³ Polonyalılar buraya kendi temsilcilerini yerleştirmişti. Ajan

⁸⁰ *P.D.D. önceden a.g.e.* Przewlocki, sefere çıkmadan birkaç hafta önce keşfin geçici lideri olarak atandı,

Bkz Wl. Czartoryski'den Polonya Ulusal Hükümeti'ne (telgraf), 13 Ağustos 1863, *P.D.D.* s. 334. Gemi İstanbul'dan Galati'ye gitmek üzere geçti, ancak onun yerine, Rus işgüderi Novikov'un yakındığı üzere birden Trabzon'a gitti. (Bulwer'dan Stevens'a, 18 Eylül 1863, no. 3, F.O 78/1738).

⁸¹ Bulwer'ın Russell'a gönderdiği mektuplara göre, Russell Belgeleri, Devlet Arşivleri Ofisi, 30/22.92 (Widerszal ile ilgili bölümde alıntılanmıştır, *a.g.e.* s. 208, 209): 'Çerkesya'nın sıkıntısını azaltma fikri iyi bir yönlendirici olabilirdi [diğer bir deyişle eğer Rusya'ya karşı savaş patlak verirse Türkiye'ye gitmek için] ve ülke içinden bahsederek Çerkes karısı olan her Türk, [Çerkesya'da] çok uzun süredir devam eden çatışmalara katılarak hane konforunda kayda değer bir kazanç elde edecekti. (23 Temmuz 1863). '[Türkiye] Kabinesi bölünmüş durumda; bir kısmı tarafsız- ama Çerkesya'yı teslim etmenin cazibesine eninde sonunda direnmeyi bırakacaklardır. . . . Bu savaşın sonucunda Polonya ve Çerkesya'nın bağımsız olacağından biraz şüpheliyim, ancak Fransa'nın büyümesine karşı alınacak önlemler vardır.' (6 Ağustos 1863), Karşılaştırınız. Prens Witold Czartoryski'den Prens Wl. Czartoryski'ye, 17 Eylül 1863, *Wydawnictwo materyalów do historii powstania 1863-1864*, v. 323. Ayrıca bkz Lekawski'den Cowen'a, 11 Haziran 1863, Cowen Koleksiyonu, A. 716.

⁸² Lekawski'den Cowen'a, 29 Ekim 1863, Cowen Koleksiyonu, A. 717.

⁸³ Stevens'dan Russell'a (gizli), 6 Eylül 1863, FO. 78/1775.

Podhajski'nin görevi Çerkeslerin ihtiyaç duyduğu malzemeleri temin etmektir. Ayrıca burada Çerkes destekçisi Türklerin Çerkesya'ya yollanmak üzere kurdukları bir barut deposu da vardı.⁸⁴ *Chesapeak*'in gelişini önceden haber alan Rus konsolos Moşnin, hemen Britanya konsolosu Stevens'dan, Rusya'nın olduğu kadar İngiltere'nin de menfaatlerine zarar verecek bu ticareti engelleme (pour empêcher un commerce interlope aussi nuisible aux intérêt de l'Angleterre qu'a ceux de la Russie) konusunda yardım istedi. Bu girişime oldukça sıcak bakıyor gibi görünen Stevens ise, geminin konsoloslukla hiç bağlantı kurmadan Trabzon'dan ayrıldığı gerekçesiyle yardım talebini reddedebildi.⁸⁵

⁸⁴ Widerszal, *a.g.e.* s. 205; Poore'dan Bayan Urquhart'a, 26 Temmuz 1863, U.B., I.J. 9.

⁸⁵ Machenine'den Stevens'a ve Stevens'dan Machenine'e (kopyaları), 5 Eylül 1863, F.O. 78/1775. Yakın gelecekte benzer bir durumun ortaya çıkması olası olduğundan Stevens, 10 Eylül'de, no. 9, F.O. 195/762, Bulwer'a, böyle bir durumda nasıl bir tutum sergilemesi gerektiğini sormak için yazdı. Rus işgüder Novikov'dan Stevens'ın yönetimine dair şikayetler almış Bulwer, Stevens'ın *Chesapeak* ile ilgili eylemini onayladığı halde şöyle yanıtladı: 'Bir Britanya Gemisinin aranması veya gerekirse [yani Türk makamlarının resmi talebi üzerine] alıkonulmasını reddetmeyi savunmamalıyız, çünkü bu reddimiz Türk İmparatorluğunun, Osmanlı Makamları tarafında herhangi bir sorunu veya (onlara karşı başkalarıyla) suç ortaklığı olmayan bir komşu devletle ciddi tartışmalara girmesine yol açabilir'. (Bulwer'dan Russell'a, 18 Eylül 1863, no. 421; Bulwer'dan Stevens'a (kopya) 18 Eylül 1863, no. 3, F.O. 78/1738.) Ancak Stevens'ın böyle bir politika hakkındaki belli tereddütleri devam etti. Şöyle yazdı: 'Ben ne yerel otoritelerin ne de herhangi bir başkasının, başka bir ülkenin içinden transit geçen bir geminin yüküne müdahale etme ve Rusları kendi sularını izlemeye bırakarak Türkiye topraklarına hiçbir şeyin inmediğinden emin olmak için gemiye nöbetçi yerleştirme hakkına sahip olmadığını düşünüyorum.' (Stevens'dan E. M. Erskine'e, İstanbul'daki işgüder, 10 Ekim 1863, F.O. 195/762.) Daha sonra Dışişleri Bakanı, Steven'ın *Chesapeak* üzerindeki yönlendirmesini ve Bulwer'ın talimatlarını onayladı ve ekledi: 'Arzu edilen budur, ancak . . . bölgesel otorite tarafından Stevens'dan yardım istenecek istisnai durumlarda bile çok dikkatli ve sağduyulu davranılmalıdır.' (Russell'dan Bulwer'a, 14 Ekim 1863, no. 457, F.O. 195/748.) Dışişleri Bakanlığı'nın Stevens'ın Russell'a mektubu hakkındaki yorumu; ancak bir Britanya gemisi 'Çerkeslere savaş

Ancak iki gün sonra, 7 Eylül'de *Chesapeak* geri döndü. O zaman Stevens, Polonyalılarla bağlantısını keserek Rus takibinden kurtulmak istediği anlaşılan Kaptan Campbell'e bu işin içinde yer alarak kendini tehlikeye attığına dair dostça bir tavsiyede bulundu.⁸⁶ Bu sırada Türk yetkilileri silahlara el koymaları için ikna etmeye çalışan Rus konsolos başarılı olamadı. Stevens'ın bir sonraki gün şunları yazıyordu: "*Chesapeak*'in Trabzon'un doğusundan beş mil açıktaki Koveta Körfezi'nde demirlediği görülmüştür. Öğrendiğime göre burada üç top ve birkaç top arabası ile diğer ekipmanları kıyıdaki bir mavnaya boşaltmıştır ve bu mavnayı orada limana dönmeyi beklemek üzere altı ila sekiz mil açığa göndermiştir."⁸⁷

Britanya konsolosunun dostane tarafsızlığı, Fransız konsolosu ve Türk yetkililerin göz yummaları sayesinde Polonyalılar, Kaptan Campbell'in ürkekliğine rağmen Çerkesya'ya doğru yollarına engelsiz bir şekilde devam edebildiler. Grup Rus devriyelerinden yakasını kurtararak ayın ortalarında Çerkes kıyısı Vardan'a bir kez daha ulaşmayı başardı. Burada Ubih kabilesinin üyeleriyle buluştular. Bunca zamandır açlık ve moral çöküntüyle boğuşan Ubihlar büyük bir ordunun gelmesini bekliyorlardı. Ancak gelen yardımın ne kadar az olduğunu görünce büyük bir hayal kırıklığı yaşadılar.⁸⁸

Bu sırada Prens Witold, Fransa'daki yarı resmi bir kaynaktan kaydedeğer bir finansal destek bularak Çerkeslerle ilgili planlarını daha da ileriye götürme isteğiyle ve '*Chesapeak*'in yaptığı işin benzerinde kullanmak amacıyla *Samson* adlı buharlı bir Britanya

mühimmatı taşıdıysa, Rusya ona açık denizlerde el koyabilir', oldu, 10 Eylül 1863, F.O. 78/1775. 1864-63'te 'Çerkesya kıyısında ticaret' konusuna yönelik Britanya'nın tutumu için, bkz F.O. 65/654, 97/344, 97/350.

⁸⁶ Stevens'dan Russell'a (gizli), 7 Eylül 1863, FO. 78/1775.

⁸⁷ Stevens'dan Russell'a (gizli), 10 Eylül 1863, FO. 78/1775. Stevens'ın 7 Eylül tarihli mektubundan, *Chesapeak* kargolarının bir kısmının 5 Eylül'de mavnaya aktarılmış olduğu görülüyor. Bu mavna Polonyalılar tarafından satın alınmıştı.

⁸⁸ Stevens'dan Russell'a, 25 Eylül 1863, FO. 78/1775. Grubun İstanbul'dan Çerkesya'ya yolculuğu için, ayrıca bkz, *a.g.e.* s. 163, 164, 176-9.

şilebi satın aldı. Maceracı bir Fransız olan Kaptan Mangan, Prens Wladyslaw Czartoryski tarafından Çerkesya ile iletişimi örgütlemeye yardımcı olması için İstanbul'a gönderildi. Bulwer'ın ifadesine göre prens, gemiye 'bedelinin neredeyse iki katını' ödemişti.⁸⁹

Kaptan Campbell'in Trabzon'dan İstanbul'a döndüğü haberinin alınması üzerine *Samson* Trabzon'a doğru yelken açtı ve 25 Eylül'de oraya ulaştı.⁹⁰ Ancak mürettebat Przewlocki'nin ekibinin Çerkesya kıyısına güvenle ulaştığını öğrenince *Samson* İstanbul'a geri döndü.

Hotel Lambert'a göre, Karadeniz'de ele geçirilecek Rus gemilerinden oluşturulacak bir Polonya deniz filosunun ilk gemisi *Samson* olabilirdi. Fakat başlangıç için en az 300.000 frank gerekiyordu.⁹¹ Bunun yakın zamanda bulunamayacağı açıktı. Polonya'daki isyancı hükümet, denk olmayan güçlerin karşılaştığı bu savaşı sürdürmeye çalışmaktan yorgun düşmüştü. Birkaç hafta içinde III. Napolyon, Fransa'nın bağımsız bir Polonya kurulmasıyla

⁸⁹ Bulwer'dan Russell'a, 18 Eylül 1863, no. 421, FO. 78/1738; WI. Czartoryski'den Polonya Ulusal Hükümeti'ne, 7 Ekim 1863, no. 421, F.O. 78/1738; WI. Czartoryski'den Polonya Ulusal Hükümeti'ne, 7 Ekim 1863, P.D.D. s. 368; Plichta'dan Ulusal Hükümet'e, 27 Ekim 1863, P.D.D. s. 372. Ayrıca bkz Widerszal, *a.g.e.* s. 206, 210. Gemiye toplamda 50,000 frank ödendi. Polonyalıların Çerkeslerle ilgili planlarına (bkz Widerszal, *a.g.e.* s. 208, 209; Lewak, *a.g.e.* s. 177) Fransızların böylesine cömert bir fon sağlamasının sebebi 3. Napolyon'un planıyla Polonyalıların planının uyuşmasıdır. Napolyon bölgenin Türkiye'den Avusturya'ya geçmesini ve Türkiye'nin, Galiçya'nın da içinde olduğu bir Polonya Devleti'nin kurulması karşılığında Rusya'nın Kafkasya'daki zararını tazmin etmesini istiyordu. Ancak plan İngiltere, Prusya ve Avusturya'nın yanı sıra en çok endişe duyulan Türkler ve Güney Slavların muhalefeti nedeniyle düşürülmek zorunda kaldı. Palmerston'un 1854'te sunduğu benzer bir plan için, bkz A. J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918* (Oxford, 1953, s. 67.)

⁹⁰ P.D.D. s. 368; Stevens'dan Russell'a, 26 Eylül 1863, no. 25, F.O. 78/1775. South Shields'dan çıkan *Samson*, F. W. Cumming tarafından komuta edildi. Trabzon'daki Britanya Konsolosu '*Samson*'un da *Chesapeak* gibi Polonya'nın hizmetinde çalıştığına inanmak için fazlasıyla sebebim var' dedi.

⁹¹ P.D.D. s. 368, 369, 373.

artık ilgilenmediğini açıkça söyleyecekti. Trabzon olayından sonra Rusya ile sorun yaşanabileceğinden tedirgin olan Türkler tarafsızlık politikalarını terk edemediler. Britanya'dan gelen bireysel destekler de, Urquhart ve Hotel Lambert arasındaki tartışmalar yüzünden büyük oranda kesildi.⁹² Hatta büyük umutların bağlandığı Kaptan Magnan bile başarılı olamadı, yalnızca Polonyalılara gereksiz masraf çıkarma ve onları nahoş durumlara sokma konusunda başarı gösterdi. Son olarak Prens Witold'un sağlık nedeniyle, Jordan'ın ise Türkiye'deki Polonyalı göçmenlerle arasındaki şiddetli kavgaların artması üzerine Türkiye'den ayrılması (Kasım 1863'te yerine Çerkes meselesiyle ilgilenmeyen Oksza-Orzechowski atandı), Çerkesya planlarını en yakından takip eden iki kişinin bu işten elini çekmesi demekti. Fransa, İngiltere veya Avusturya'dan herhangi bir müdahale geleceğine dair umudunu kaybeden isyancı Polonya Hükümeti, yıl sonuna doğru Hotel Lambert'in baştan beri savunduğu yol haritasını değiştirdi ve Polonyalı demokratların savunduğu Macar ve İtalyan devrimcileriyle ittifak kurma politikasına yöneldi. Bu ittifaklar Mart ve Haziran 1864'te sağlandı. Hotel Lambert'in yurtdışındaki diplomatik hareket alanı ve etkisi azalmaya başladı ve böylece Çerkesya projeleri geri planda kalmaya başladı.

Buna rağmen, *Samson* satıldıktan sonra Hotel Lambert, Britanya'da yeniden bir gemi alma girişiminde bulundu. Ancak bu girişim bir fiyaskoyla sonuçlandı. Doğuya doğru yol alan bu gemiye, Rus konsolosluğunun talebi üzerine İspanyol yetkililer Şubat 1864'te el koydular.⁹³ Hotel Lambert'in Kafkasya üzerinden Polonya'nın bağımsızlığını kazanma hayalleri yerle bir oldu.

Bir ay sonra Przewlocki'nin götürdüğü keşif grubu, altı ay Çerkesya'da bekledikten sonra ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. Çerkesler arasındaki salgın hastalıklar ve kıtlık, Türkiye'nin ve Batı'nın vaat ettiği yardımlar konusunda tekrar tekrar hayal kırıklığı yaşayan Çerkeslerin şüphelerini giderek artıran takviye ve teçhizatların azlığı, Jordan ve Hotel Lambert'in büyük ölçüde bel bağladığı Polonyalı esirlerin ve firarilerin beklenenden çok daha az

⁹² Karşılaştırınız. *The Free Press*, 3 Şubat 1864.

⁹³ *Slavonic and East European Review* adlı makaleme bkz, a.g.e. s. 65-7. Gemiye çeşitli isimler verildi, *Princesse*, *Kościuszko*, and *Kiliński* gibi.

sayıda olması gibi olayların tümü keşif grubunun başarısız olmasına neden oldu. Bu silahlı keşif ekibi Rus hareketinin sonucunu değiştirmek için birkaç ay geç kalmıştı.

Ağustos 1863'te Abzehlerin Ruslarla anlaşmaya varmasından sonra direnişin tüm yükü Şapsığ ve Ubıhların üstüne kaldı. Buna rağmen kasım ayında Çerkeslerle birlikte Polonyalılar Rusları mağlup ettiler. Ancak Çerkeslerin İstanbul'dan kış boyunca bekledikleri takviye gelmedi. Bu yüzden 1864 ilkbaharında Polonyalılar Rusların elinden kurtulup ülkeden kaçmayı başarırken, hala Rus hakimiyetine girmemiş olan Çerkesler de sonunda teslim oldular.⁹⁴ 21 Mayıs 1864'te Rusların Çerkeslerin son kalesi olan Kbaada'yı ele geçirmesi Kafkas Savaşları'nın sonu olarak kabul edildi.⁹⁵

Çerkesya'nın düşüşü, bölgedeki kabilelerin direnişi bırakması ve ardından bağımsızlıklarını kaybetmeleri, onbinlerce insanın kendi dağlarından sürülmesiyle sonuçlandı. Başka bölgelere yerleştirilme teşebbüsleri yüzünden çaresiz kalan özgürlüğüne düşkün Çerkesler, Rus hâkimiyeti altında yaşamaktansa büyük kitleler halinde Türkiye'ye göç etmeyi tercih ettiler. 1860 ve 1870'lerde toplam 400.000 Çerkesin Türkiye'ye göç ettiği tahmin edilmektedir. Ülke tamamen boşaldı ve Dağlıların hayatı darmadağın oldu.⁹⁶ Henüz ulusal devletlerini kuramadan Çerkesler

⁹⁴ Widerszal, *a.g.e.* s. 214-18; Lewak, *a.g.e.* s. 176-81. *Karşılaştırımız*. Kel'siev, *Rusky Vestnik*, lxxiv. 152. İstanbul'daki Polonya Ofisi ile İsyancı Hükümeti'nin Rutenya Bölgeleri Bölümü arasında çıkan ihtilaf için (*Wydział Wykonawczy Ziem Ruskich*), ikisi de Przewlocki'nin Kafkasya seferinde yetkili otoritenin kendisi olduğunu iddia ediyordu, bkz *P.D.D.* s. 180, 378.

⁹⁵ *Bol'shaya Sovetskaya Entsiklopediya*, xix (1953), 270.

⁹⁶ M. N. Pokrovsky, *Diplomatiya i voiny tsarskoy Rossii v XIX stoletii* (Moskova, 1923), s. 229; *Istoriya SSSR*, düzenleyen M. V. Nichkina, ii (Moskova, 1949), 281. Çerkeslerin küçük bir bölümü Kuban kenarına yerleşmeyi seçti. Fadeev' göre, *a.g.e.* s. 96, Britanya, Çerkesleri 'gelecekte Rusya'yla yaşanacak mücadelede kullanmak' için onları göçe teşvik ediyordu. Mültecilerin kaderindeki Britanya menfaatleri için, bkz *The Times*, 27 Mayıs ve 8 Temmuz 1864; *Hansard*, 3. ser. clxxv, toplanmış 1047; clxxvi, sütunlar. 2081, 2082; *Free Press*, 1 Haziran 1864; Widerszal, *a.g.e.* s. 174.

bir ulus olarak dağıldılar ve bu yüzden Çerkesya'nın uluslararası siyasette bir unsur olarak önemi geçmişte kaldı.⁹⁷

Çerkes direnişinin Batı'daki kahramanları, bir yanda Urquhart ve onun düşünce okulu, diğer yanda Hotel Lambert'in Polonyalıları Çerkeslerin Rusya'nın İran ve Hindistan'a doğru ilerlemesinin önünde son bariyer olduğu düşüncesini yaymaya çalıştılar. Bunun yanı sıra, Çerkesler emperyalist saldırıya karşı kendi özgürlükleri için mücadele eden özgürlük tutkunu bir halktı. Son olarak Çerkeslerin mücadelesinin, Rusya'ya hala aktif olarak direnen diğer tek halk olan Polonyalıları ile güç birliği yapmaları için eşsiz bir fırsat yarattığı düşünülüyordu.

Bununla birlikte bu iddialara ciddi itirazlar da getirilebilirdi. Çerkeslerle ilgili gerçeklikten uzak, hayalci planlar yapan Urquhartçılar onların mücadelesinin Rusya'nın Hindistan'a ilerlemesi önünde engel oluşturmadaki önemini abartıyorlardı. Anti-emperyalistler de İngiltere ve Fransa'nın, Afrika ve Asya'yla ilgili sömürge politikalarının, etik açıdan en az Rusya'nın vahşi Çerkes kabilelerini boyunduruğu altına almak için kullandığı yöntemler kadar yanlış olduğunu savunmaktadır. Son olarak Polonyalı demokratlar, Hotel Lambert'in çok önem verdiği Çerkesya seferleri için Polonya'daki mücadelede kullanılacak kaynakların gereksiz yere harcandığını ve bu seferlerin harcanan emek ölçüsünde getirisi olmadığı düşünüyorlardı. Polonyalıların, Kafkasya'daki Rus birliklerinden toplu firarlar olacağı beklentisi de gerçekleşmedi.

Britanya cephesinde ise Çerkes direnişi süresince Çerkeslere batıdan yardım götürme girişiminde hükümetin müdahalesi yoktu. Girişim hem başlangıçta hem de uygulama aşamasında tamam kişisel teşebbüslerle desteklenmişti. Sheffield ve Newcastle gibi sanayi merkezlerindeki varlıklı kişiler bu konuda Urquhart ve benzeri kişilere para yardımı yapıyordu. Şüphesiz ki Britanya'dan maddi yardım geleceği umudu Çerkeslerin direnişe devam etmelerinde önemli rol oynadı. Ancak gerçekte Batı'dan devlet

⁹⁷ Çerkesler, 1877 Rus-Türk savaşında küçük bir rol oynadı. Ancak göç ve yerleşmenin sonucunda, sonradan Dağıstan ile Çeçenistan'da olacağı gibi isyanların meydana gelmesi mümkün değildi. Bkz Allen and Muratoff, *a.g.e. birçok yerde*.

desteği olmadan şahısların çabalarıyla gelen yardım yetersizdi ve geç ulaşıyordu. Savaşan kabileler Britanya Hükümeti'nden hiçbir şekilde yardım almadılar. Türkler ise sadece dostça bir tarafsızlığı sürdürebildi, çünkü Rusya korkusu kendi topraklarında Çerkeslerin ve Polonyalı göçmenlerin faaliyetlerini görmezlikten gelmekten fazlasını yapmalarını engelliyordu. Aynı şekilde III. Napolyon ve Drouyn de Lhuys, Çerkesya'ya yapılan sefer ve çıkartmalara Palmerston ve Russell'dan daha olumlu bakmalarına rağmen, kendilerini bağlayıcı taahhütlerde bulunmaya hazır değillerdi.

Britanya Hükümeti aslında Rusya ile ilişkilerinde sorun yaratabileceği için Çerkes mücadelesini yeniden diriltecek girişimlere onay vermedi. Rusya'nın Çerkesya—orada yaşanan olaylar tamamıyla hoş karşılanmasa da— üzerindeki hak iddialarını tanımaktan kaçınırken, Avrupa'daki mevcut koşullarda barışçıl bir ortam oluşmadıkça veya Avrupa çapında bir savaş olmadıkça bu meselede Urquhart ve takipçileri gibi aktif bir rol üstlenmek istemedi. Rusya'ya karşı mücadelelerinin son yıllarında Çerkeslere sağlanan destek ve teşvik, Urquhart ve Britanya'daki takipçileri, Hotel Lambert Polonyalıları ve Çerkes delegeler arasındaki iş birliğinin bir sonucuydu. Kişisel diplomasi denebilecek girişimlerin sonucu tam olarak böyle oldu.

Bu makale yazıldıktan hemen sonra, Rusya'da bu konularda yeni bir revizyon yaşandığı görüldü ve Sovyet tarihçilerin 1950'den önce buldukları konuma geri döndü. A.M. Pikman 19. yüzyılda Kafkas halklarının tarihini irdelerken, son yıllarda böyle mevzularda Marksist-Leninist anlayıştan uzaklaşıldığını yazar ('O borb'e kavkazskikh gortsev s tsarskimi kolonizatorami', Voprosy Istorii, 1956, no. 3, 75-84). Marx ve Engels bu konuda, bu yazarlara taban tabana zıt görüşlere sahiptiler. Çarlık Rusyası'nı eleştiren Marx, Kafkas dağlılarının mücadelesini destekledi. Britanya ve Türk hükümetlerine, onların adına müdahale ettikleri için değil, tam tersine, bunu yeterince etkili bir şekilde yapmadıkları için saldırdı. Marx ve Engels Dağlılar ile İngiltere ve Türkiye arasındaki bağlantıların gayet farkındaydı. Ancak onları bundan dolayı hiçbir zaman suçlamadılar. Hem kendi özgürlüğü için savaşan küçük bir

halk neden alabileceği bir yardımı reddetsin ki? İngiltere ve Türkiye'nin gerçekte yaptıkları yardımlar, yapmayı söylediklerinden çok daha azdı. Şamil önderliğinde müridizmin gerici ve yabancı kaynaklılığı tezini hala sürdüren A.V. Fadeyev'in yakın tarihli bir makalesini eleştiren Pikman, böyle toplu bir suçlamayı "gerçeğin tam tersi" olarak nitelendiriyor. "Böyle bir iddia, emperyalist bir bakış açısının (velikoderzhavnye ustanovki) ifadesidir ve halklar arasındaki dostluğun güçlendirilmesinde hiçbir faydası olmaz. Kafkas Dağlılarının [bağımsızlık] hareketi tarihini tahrif etmeyi bırakalım." Makalenin sonuna eklenen editör notu, Kafkas halklarının Rus İmparatorluğu'na dahil edilmesinin yararlı sonuçlarını savunurken, son dönemde ortaya çıkan ve Çarlığa karşı mücadelelerine gerici bir karakter yükleyen görüşleri yanlış oldukları için kınıyor ve tüm bu meselenin derginin gelecek sayılarında daha geniş şekilde incelenmesine çağrıda bulunuyor.

Batalpaşa Uyezdi'nde Köy Adları, Nüfus ve Etnik Yapı*

Yevgeni Felitsın
Çev. Murat Topçu-Papşu

Sıra No	Kuban Oblastı Yerleşim Yerleri Liste No	Köylerin Adı ve Etnik Yapısı	Hane	Nüfus	
				Erkek	Kadın
		Batalpaşa Uyezdi**			
1	5391	Hurzuk			
		Karaçay	705	2160	1961
		Çegemli	7	12	17
		Kabertay	5	10	9
		Svan	5	16	10
		Çeçen	2	2	4
			724	2200	2001
2	5392	Uçkulan			
		Karaçay	615	2299	2108
		Kumuk	1	2	1
		Nogay- Tohtamış	1	1	2
		Çegoş (?)***	1	1	1
			618	2303	2112

* Kuban Oblastı İstatistik Komitesi üyesi Yevgeni D. Felitsın tarafından hazırlanan, "1882 Yılı Bilgilerine Göre Kuban Oblastı Yerleşim Yerleri Listesi" ("Spiski naselennih mest Kubanskoy oblasti. Po svedeniyam 1882 g."). *Sbornik Svedeniy o Kavkaze*, T.8, Tiflis, 1885, s. 57-65.

(Received/Gönderim: 20.11.2020; Accepted/Kabul: 29.11.2020)

** Batalpaşa Uyezdi bugünkü Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti ile Stavropol Krayı'nın Koçubey, Krasnodar Krayı'nın Otradnenski ve Uspenski rayonlarının bir kısım toprakları üzerinde Kuban Oblastı'na bağlı bir idari bölge olarak 1869 yılında kurulmuştu. (ç.n.)

*** Yanlarına soru işareti konmuş kabile isimlerinin doğruluğu bize şüpheli görünüyor. Onların yanlış yazılmış olduğunu düşünerek, doğrulama ve düzeltme imkanı da olmadığından, bilgilerimizden yararlanmak isteyenleri yanlışla düşürmemek için yanlarına soru işareti koyduk. Y.F.

Belgeler

Sıra No	Kuban Oblastı Yerleşim Yerleri Liste No	Köylerin Adı ve Etnik Yapısı	Hane	Nüfus	
				Erkek	Kadın
3	5393	Daut Karaçay	83	333	313
4	5394	Cazlık Karaçay Haçırı (?)	115	467	444
			1	8	7
			116	475	451
5	5395	Mara Karaçay Tapanta-Lou Kumuk Nogay- Tohtamış Nogay-Kanlı Ebzey(li) (?) Kırım Tatarı Cakran(lı) (?) Kabertay Abbezzah Şapsug Medozüy Kizilbek Tapanta-Kiaç Çeçen Türk	168	505	476
			6	20	15
			2	7	3
			3	11	7
			1	1	3
			5	17	15
			3	8	6
			4	13	12
			4	4	10
			2	6	6
			1	3	2
			1	3	4
			1	1	1
			1	2	-
1	4	2			
1	5	5			
		204	610	567	
6	5396	Kart Curt Karaçay Kabertay Abbezzah Tapanta-Lou Kumuk Absua-Abhaz Kazan Tatarı Tapanta- Bashağ	556	1918	1898
			3	11	7
			2	3	5
			1	6	8
			4	13	13
			1	4	2
			2	4	11
			3	4	6

Sıra No	Kuban Oblastı Yerleşim Yerleri Liste No	Köylerin Adı ve Etnik Yapısı	Hane	Nüfus	
				Erkek	Kadın
		Holomlu (?) (Hulamalı)	2	2	4
			574	1965	1954
7	5397	Taşkupır (Kamennomostski) Karaçay Kabertay Kumuk	92 13 1 106	247 30 3 280	203 30 3 236
8	5398	Humara Kabertay Tapanta-Lou Besleney	21 12 5 38	82 32 21 135	78 35 20 133
9	5409	Ceganas Yahudi Yerleşimi Dağ Yahudisi	32	124	112
10	5551	Karamurzay (Karamurzinski) Nogay-Navruz Besleney Nogay- Tahtamış Nogay-Mansur Nogay- Karamurza Nogay-Kipçak Abbezzah Kemguy Kabertay	70 58 2 15 13 32 14 7 2 213	234 184 5 52 32 85 34 17 5 648	198 178 3 45 31 89 24 28 3 599
11	5578	Kurgokoay (Kurgokovski) Besleney Kemguy Yegerukoy Mahoş Abbezzah Şapsug Brakkiy	161 3 2 3 6 2 1	510 16 9 10 27 5 3	486 10 4 6 18 2 3

Sıra No	Kuban Oblastı Yerleşim Yerleri Liste No	Köylerin Adı ve Etnik Yapısı	Hane	Nüfus	
				Erkek	Kadın
		Şegeray Tam Kipçak	4 5 2 189	16 25 7 628	13 17 3 562
12	5609	Kanokoay (Kanokovski) Besleney Abbezzah Kabertay	143 9 1 153	584 30 1 615	540 21 1 562
13	5626	Aşhoşehuj (Volniy) Abbezzah Yegerukoy Kabertay Mahoş Besleney Kemguy Mamheg Şapsug Brakkiy	122 29 26 18 6 4 7 4 6 222	292 90 78 56 16 12 19 7 20 590	291 99 68 59 11 11 16 10 18 583
14	5639	Kubino-Lokt (Loovsko-Kubanski) Tapanta- Bashağ	138	527	473
15	5640	Darukokt (Dudarukovski) Tapanta- Daruko	204	694	618
16	5647 5648	Urakov Nogay- Tohtamiş Nogay-Mansur Nogay- Karamurza Nogay-Navruz Nogay-Kipçak	61 41 6 1 6	238 139 21 5 19	217 117 17 4 19

Sıra No	Kuban Oblastı Yerleşim Yerleri Liste No	Köylerin Adı ve Etnik Yapısı	Hane	Nüfus	
				Erkek	Kadın
		Kumuk Besleney Kemguy Karaçay Abbezzah Kabertay	9 5 4 3 2 2	24 18 20 20 5 14	25 15 14 16 9 12
			140	523	465
17	5683	Gum-Lokt (Kumsko-Abazinski) Tapanta- Bashağ Tapanta-Kiaç Tapanta-Kliç Kabertay Besleney Abbezzah Brakkiy Karaçay Nogay-Mansur	150 2 1 2 1 4 1 4 3	581 9 2 7 2 8 2 9 6	508 6 3 6 2 9 2 9 6
			168	626	551
18	5708	Tiberdi (Tiberdinski) Karaçay Kabertay Medozüy Tapanta- Bashağ Kumuk	162 2 7 1 3	641 7 23 4 16	575 7 19 2 9
			175	691	612
19	5719	Sentı Yerleşimi Karaçay	72	264	242
20	5745	Hagundukoay (Hohandukovski) Kabertay Besleney Abbezzah Medozüy Tapanta- Bashağ	132 10 5 1 4	591 36 13 2 13	525 38 13 1 20

Sıra No	Kuban Oblastı Yerleşim Yerleri Liste No	Köylerin Adı ve Etnik Yapısı	Hane	Nüfus	
				Erkek	Kadın
			152	655	597
21	5749	Alyaskirovski Yerleşimi			
		Kabertay	53	218	191
		Besleney	2	6	8
		Abbezzah	5	8	15
		Şapsug	1	1	-
		Bzedugh- Hhamesşi	1	7	4
		Karaçay	1	3	1
			63	243	219
22	5753	İncik-Lokt (Loovsko-Zelençukski)			
		Tapanta-Lou	81	263	280
		Missılpara- Başelbay	11	40	34
		Kabertay	2	5	5
		Besleney	4	15	15
		Abbezzah	3	9	11
		Brakkiy	1	9	3
		Şegeray	2	8	3
		Tam	2	10	3
		Kizilbek	1	5	5
		Tapanta- Biberd	1	4	3
		Tapanta- Daruko	2	5	5
			110	373	367
23	5754	Biberkt (Biberdovski)			
		Tapanta- Bashağ	98	373	362
		Kabertay	12	48	50
		Besleney	1	5	3
		Abbezzah	2	8	5
		Kizilbek	1	7	4
		Missılpara- Başelbay	5	21	28
			119	462	452

Sıra No	Kuban Oblastı Yerleşim Yerleri Liste No	Köylerin Adı ve Etnik Yapısı	Hane	Nüfus	
				Erkek	Kadın
24	5755	Hatavjukoy (Atajukinski)			
		Kabertay	113	404	422
		Besleney	21	89	57
		Abbezzah	12	36	31
		Karaçay	10	33	40
		Tapanta- Bashağ	6	26	21
		Tapanta-Lou	4	15	9
		Medozüy	3	9	8
		Brakkiy	1	6	5
		Şegeray	2	8	8
		Tapanta- Daruko (Dudaruko)	1	2	3
		Hatukay	1	5	3
		Kumuk	2	5	2
		Nogay- Tohtamiş	1	3	3
			177	641	612
25	5756	Bataşevski Yerleşimi			
		Kabertay	31	138	111
		Abbezzah	2	3	6
		Tapanta- Bashağ	1	6	4
		Tapanta-Klıç	1	2	5
			35	149	126
26	5758	Klıçkt (Klıçevski)			
		Kabertay	29	133	121
		Missılpara- Başelbay	11	31	28
		Tapanta-Klıç	13	46	40
		Tapanta-Lou	13	61	36
		Tapanta- Cantemir	7	22	23
		Besleney	4	17	15
		Kemguy	2	8	8

Sıra No	Kuban Oblastı Yerleşim Yerleri Liste No	Köylerin Adı ve Etnik Yapısı	Hane	Nüfus	
				Erkek	Kadın
		Abbezzah	6	17	14
		Kizilbek	1	2	4
		Tapanta- Bashağ	4	25	12
		Tapanta- Biberd	1	4	5
		Nogay-Mansur	1	3	3
			92	369	309
27	5759	Eşbokovski Yerleşimi			
		Missılpara- Başelbay	23	68	77
		Kabertay	1	3	3
		Besleney	3	10	14
		Abbezzah	2	5	6
		Ubıh	1	3	-
		Medozüy	2	4	3
		Şegeray	1	2	3
		Tapanta- Bashağ	1	3	5
		Tapanta-Kiaç	5	19	11
		Kırım Tatarı	3	16	10
			42	133	132
28	5763	Tahtamış (Tahtamışevski)			
		Nogay- Tohtamış	243	804	741
		Kumuk	11	36	36
		Kabertay	8	36	28
		Besleney	4	9	14
		Kemguy	1	7	3
		Hatukoy	1	2	2
		Brakkiy	1	3	3
		Şegeray	1	3	2
		Tapanta- Bashağ	4	11	9
			274	911	838

Sıra No	Kuban Oblastı Yerleşim Yerleri Liste No	Köylerin Adı ve Etnik Yapısı	Hane	Nüfus	
				Erkek	Kadın
29	5764	Baltinski Yerleşimi			
		Nogay-Tohtamış	46	157	150
		Kabertay	3	4	7
		Abbezzah	1	2	2
		Tapanta-Bashağ	2	6	8
			52	169	167
30	5770	Mansurov			
		Nogay-Mansur	94	374	332
		Kabertay	3	11	9
		Kemguy	3	10	11
		Tapanta-Bashağ	2	10	10
		Hiva(lı)	3	10	9
			105	415	371
31	5771	Şabazovski Yerleşimi			
		Nogay-Mansur	55	248	205
		Karaçay	12	50	39
		Kabertay	3	13	6
		Besleney	2	4	2
		Bzedugh-Hamesşi	1	3	2
		Tapanta-Biberd	3	13	10
		Şamhallı	4	14	12
		Balkar	2	13	9
					82
32	5773	Kassay-Habl (Kassayevski)			
		Kabertay	113	471	414
		Besleney	7	28	25
		Abbezzah	3	10	8
		Kızılбек	5	27	19
		Tapanta-Bashağ	5	17	18
					133

Belgeler

Sıra No	Kuban Oblastı Yerleşim Yerleri Liste No	Köylerin Adı ve Etnik Yapısı	Hane	Nüfus	
				Erkek	Kadın
33	5782	Thazartukoay (Tazartukovski)			
		Besleney	127	489	460
		Kabertay	14	60	45
		Abbezzah	32	92	96
		Şapsug	1	1	4
		Bzedugh-	1	5	3
		Hamesşi			
		Şegeray	1	6	6
Tapanta-	1	5	2		
Daruko					
			177	658	616
34	5783	Bereslanovski			
		Yerleşimi			
		Kabertay	37	169	145
		Abbezzah	3	4	4
			40	173	149
35	5784	Doohçukoay			
		(Dokşukovski)			
		Besleney	70	257	207
		Kabertay	2	3	2
		Mahoş	1	5	3
		Abbezzah	8	20	22
		Şapsug	2	2	1
		Şegeray	1	4	3
Tapanta-	1	3	2		
Bashağ					
			85	294	240
36	5785	Kuvı (Kuvinski)			
		Medozüy	61	198	193
		Tam	56	210	206
		Kızılbec	57	119	112
		Brakkiy	1	4	3
		Şegeray	14	48	31
		Missılpara-	8	29	24
Başelbay					

Sıra No	Kuban Oblastı Yerleşim Yerleri Liste No	Köylerin Adı ve Etnik Yapısı	Hane	Nüfus	
				Erkek	Kadın
		Tapanta- Bashağ Tapanta-Klıç	1 2 200	8 5 621	9 9 587
37	5786	Abata-Habl Kabertay Besleney Kemguy Hatukay Abbezzah Şapsug Medozüy Tapanta- Bashağ Kumuk	29 17 3 1 4 6 1 6 1 68	190 63 17 8 14 31 4 31 4 362	166 80 15 11 15 20 5 18 5 335
38	5790	Çaggiriyya (Şahgireyevski) Şegeray Kızılбек Kabertay Brakkiy Bağ	59 21 1 6 1 88	286 75 2 27 5 395	244 79 1 17 6 347
39	5853	Uarp (Urupski) Abbezzah Kemguy Şapsug Kabertay Besleney Hatukay Yegerukay Mamheğ Bzedugh- Hamesşi Bzedugh- Çeçenay	114 47 36 13 2 23 13 2 4 21	294 175 83 37 7 94 33 7 12 60	295 166 88 41 8 78 35 6 16 49

Sıra No	Kuban Oblastı Yerleşim Yerleri Liste No	Köylerin Adı ve Etnik Yapısı	Hane	Nüfus	
				Erkek	Kadın
		Ubıh	1	4	4
		Brakkiy	5	14	14
		Tapanta- Biberd	2	12	7
		Tapanta-Kiaç	1	7	7
		Kavmi belirsiz	2	7	4
			286	846	818
40	-	Cegutinski			
		Karaçay	207	660	619
		Kabertay	13	38	28
		Besleney	3	9	11
		Abbezzah	4	12	6
		Şapsug	1	1	4
		Hakuç	4	21	10
		Nodkuac-	2	6	2
		Çebsin			
		Medozüy	15	50	38
		Kızılбек	9	26	32
		Kumuk	8	18	19
		Nogay-	3	13	9
		Tohtamış			
		Tapanta-Lou	5	11	16
		Nogay-Kıpçak	1	2	3
		Kavmi belirsiz	7	15	17
			282	882	814
		Batalpaşa Uyezdi'nde Toplam	6831	23893	22011

Çerkes Efsanesi Çerkeslerin Kafkasya'nın Dağlı Halkıyla Tanışması*

M.Yermolenko

Çev. Murat Topçu-Papşu

Kafkasya'nın nüfusu henüz seyrekken, karlı dağların eteklerinde kurulmuş köylerin halkı Kafkasların erişilmez karlı dağlarında kimsenin yaşamadığını sanıyordu. Herkes insan yaşamının sadece dağların eteğindeki bu köylerde olduğunu, daha yukarıda sadece vahşi hayvanların ve kuşların yaşadığını düşünüyordu.

Bir gün, dağlardan çağlayarak akan ırmağın kayalık kenarında kurulmuş Janhotey köyü halkı suyun bulanık dalgalarının yukarıdan koyun yünü parçaları getirdiğini gördüler. Herkes şaşırıldı: "Orada, dağlarda insan yoksa evcil koyun da olmamalıydı, bu koyun yünü nereden geliyordu?"

Bu önemli haber hemen bütün köylere yayıldı, konuşuldu, tartışıldı, sonunda prensin kulağına gitti. Prens yün parçaları hakkındaki haberi duyunca, yukarıda, erişilmez dağlarda mutlaka insanlar yaşıyor olmalı, derede yün yıkıyorlar ve ırmağın dalgaları ellerinden kaçan yün parçalarını sürükleyip getiriyor, diye düşündü. Prens bundan emin olmak için iki genç yiğide görev verdi ve onları yaşayan olup olmadığını öğrenmek üzere dağlara gönderdi. Yiğitler birkaç gün yol aldılar ve dönerek prense, şaşkınlık içinde dağların kayalıkları içinde köyler ve köylerde yaşayan insanlar gördüklerini anlattılar. Prens hemen en yaman yiğitlerden bir atlı alayını, o yabancı dağlılardan birkaçını yakalayıp getirmeleri emriyle yine dağlara gönderdi. Gönderilenler gittiler ve birkaç gün sonra iki yeni yetme dağlı çocukla prensin huzuruna geldiler.

Bütün Janhotey köylüleri o zamana kadar hiç görmedikleri yabancı dağlıları görmek için toplandı. Uzun süre izlediler, tartıştılar, esirlerle konuşmaya çalıştılar. Ama onlar Çerkesçe konuşmuyordu. Herkesin merakı yatışınca prens onları yanında alıkoydu, bakılmalarını ve Çerkesçe öğretilmesini emretti.

Esirler prensin yanında birkaç yıl kaldılar, Çerkeslerin dilini ve yaşam tarzını öğrendiler. Buna karşılık onlar da kendi köylerindeki yaşamı anlattılar. Hemen hemen yabancı bir halde, yaşamlarını sadece koyundan ve sığırdan sağlayarak varlıklarını sürdürüyorlardı.

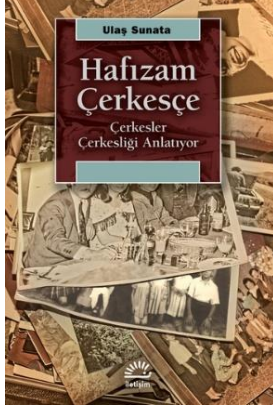
* Kabardinskiye legendı i skazki (Kabardey Efsaneleri ve Masalları), Stavropol, 1915.

Dağ köyünün halkı dağlardan hiç çıkmamıştı ve dışarıda yaşam olduğunu, dağlarda kendilerinden başka insanların yaşadığını bilmiyordu.

Esirler gençlik çağına gelince Janhot prensi, buradaki yaşamı köylülerine anlatmalarını söyleyerek onları serbest bıraktı. Ayrıca dağlıların onlardan korkmamasını, Çerkeslerle tanışmalarını ve ilişki kurmalarını söyledi.

Bir süre sonra erişilmez dağların halkı Janhoteylileri, Janhoteyliler de dağlıları ziyaret etmeye başladılar. Onlarla, yaşantılarıyla tanışmaya başladılar. Daha sonra evlilikler yoluyla hısımlık ve akrabalık bağları kuruldu. Bu şekilde dağlılar, şimdi hala farklı diller konuşuyor olsalar da Çerkeslerle yakınlaşıp dost oldular.

Kitap İncelemesi

Hafızam Çerkesçe

Ulaş Sunata

İletişim Yayınları.

2020, 343 s.

ISBN 13: 978-975-05-2955-9

Jade Cemre Erciyes*

Ulaş Sunata'nın 2014 -2015 yıllarında yürütücüsü olduğu TÜBİTAK SOBAG tarafından desteklenmiş olan 113K833 no'lu "Türkiye'deki Diasporalar: Kuzey-Batı Kafkasya Halkları Örneği" projesi kapsamında yaptığı sözlü tarih çalışmasının kitabı zamanın politik süreçleri içinde arada kaynamasın diye beklediği 5 yılın sonunda Ekim 2020'de raflardaki yerini aldı.

Kitap, çok kimlikli saha ekibine, Çerkes sivil toplumuna ve Çerkes akademisine teşekkür metni ile başlıyor. Ardından yer alan önsöz kitabı "bir üstanlatı olarak oluşturulan milli tarihte bir Öteki olarak sunulan Çerkesler bağlamı yapısöküme uğratan bir deneme olarak değerlendirilebilir" olarak tanımlıyor. Kafkasya Çalışmaları – Sosyal Bilimler Dergisi'nin de içinde olduğu bir kısım yayın, program ve girişimin Çerkes çalışmaları alanına katkılarına da değindiği bu bölümde yazar Ulaş Sunata kitabının amacını

* Jade Cemre Erciyes, Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü; Kafkasya Çalışmaları editörü.

mevcut çalışmalara “yeni ve kapsamlı bir örnek olarak hep sözü edilen Çerkeslerin *söz sahibi* olarak yer bulduğu ve kendinden olmayana doğru – *bir bilmeyene anlatır gibi* – *kendini* – erkesliği – anlattığı bir çalışma sunmak” isteği olarak tanımlıyor.

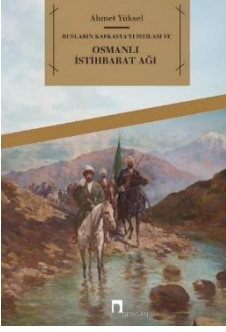
Kavramsal çerçevede etnisite yerine diaspora kavramının neden erkes diasporasını tanımlamaya daha uygun olduğunu tartıştıktan sonra her Kuzey Kafkas halkları araştırmacısı gibi “kim bu Çerkesler” sorusunun birçok farklı tanımını tartışıyor.

Kitabın adını, sözlü tarih anlatılarını dinlerken hissettiği duyguyu kapsadığı için seçmesi ise nitel araştırma deseninin araştırmacıyı araştırdığı konudan tamamen bağımsız bir “diş aktör” olarak görmeyen ve araştırdığı konuyla duygusal bir bağ kurmasını kabul eden araştırma öznelliği yaklaşımına iyi bir rnek. Zaten, 9 Mayıs 2015 yılında Bahçeşehir niversitesi’nde Prof. Dr. Ferhunde zbay anısına düzenlenen I. Çerkes Diasporası Konferansı’nda da Doç. Dr. Ulaş Sunata araştırma sürecinde Çerkeslerle kurduğu bağlar ve o öznelliğin sağladığı zenginleştirici bakış açısına dair ifadeleriyle ve bu çalışmasıyla Türkiye sosyal bilim alanında “araştırmacının konumu” tartışmalarında kıymetli ve artik dikkate alınması gereken bir örnek olarak yer alacaktır.

Kitabın bulgular kısmı ise sözlü tarih görüşmelerinden farklı yaş, cinsiyet, şehir ve kökenden 30 farklı kişinin anlatılarından oluşuyor. Bu alışmaları derleyenler Bahar Ayça Okçuoğlu, Nazlı Hazar, Narod Avcı ve Ulaş Sunata bölüme “DİNLİYORUZ” adını vererek aslında önsözde sunulan amaca uygun bir başlık seçmişler. Kitapta yer alan bu 30 sözlü tarih ve odaklandıkları konular araştırmacılara çok kıymetli bir kaynak olarak tümüyle “anlatıcının ağzından” sunuluyor.

Kitabın son bölümünde Ulaş Sunata’nın KAFDAV dll Diasporanın Sosyokültürel Hafızası Olarak Çerkes Köyü makalesi ve Bahar Ayça Okçuoğlu’nun Türkiye’de erkes Diasporası: Kimlik İnşası ve Referansları başlıklı makalesi yer alıyor.

Kitap Tanıtımı

Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Osmanlı İstihbarat Ağı

Ahmet Yüksel

Dergah Yayınları.

2014, 317 s.

ISBN 9789789955398

Geniş bir coğrafyaya yayılan her büyük devletin, hükmü altındaki yerlerden haberdar olmak isteği belki de en başından beri yöneticilerin zihnini meşgul etmiştir. Fakat bugün anladığımız manada bir coğrafya veya olaya bağlı olarak istihbarat toplamak son yüzyıllarda iyice kesifleşti denebilir.

Bu eser, Osmanlı İmparatorluğu için 18. yüzyılın ortalarından itibaren Kafkasya meselesi özelinde İmparatorluk merkezinin, uzağı kendisine “yakın” kılma çabasına eğiliyor.

Çalışma boyunca, Kafkasya’da Rus istilas yaşanırken İstanbul’daki yöneticiler gelişmelerden ne kadar haberdardır? Nasıl bir istihbarat ağı oluşturulmuştur? Haber ve bilgi kaynakları nelerdir? Yürütülen istihbarat faaliyetleri neticesinde ne tür bilgilere ulaşılmıştır? Ulaşılan bilgiler netice-sinde nasıl tedbirler alınmıştır? gibi sorulara cevap aranmıştır.

Образы, сюжеты, художественные направления в изобразительном искусстве: Региональный аспект

A.N. Sokolova, F.H. Suleymanova, L.A.

Huako, J.H. Kuek

Doğu Müzesi Kafkasya Bölümü

2020, 240 s.

ISBN 978-5-91692-728-3

23 yazardan 24 eserin yer aldığı bir derleme kitap olan “Güzel Sanatlarda İmgeler, Søjeler, Sanat Akımları: Bölgesel Bakış” Adıgey, Kuzey Kafkasya ve Türkiye’deki Çerkes diasporasından sanatçılarla ilgili Rusya’dan ve Türkiye’den akademisyenlerin eserlerini bir araya getiriyor. Koleksiyon Kafkasya ve Türkiye’den ressamların eserlerine yansıyan ana öğeler, anlatılar ve olaylar, imgeler ve fikirlerin analizlerini bir araya getiriyor.

Kitap 2020 yılında başlayan “Türkiye ve Rusya'daki Çerkeslerin Kültürel Yayılımı: Sanat Tarihi ve Sosyo-Kültürel Analiz” adlı uzun soluklu bir projenin ilk yayın çıktılarında biri. 26-28 Mart 2020 tarihinde Maykop’ta düzenlenen olan “20-21.nci yüzyılın dönümünde Güzel Sanatlarda Artistik Stiller ve Yönler (Bölgesel Durum)” adlı bir konferansta sunulan çalışmaların yayınlarından oluşuyor. Kitaba eserleriyle katılan araştırmacılarından bazıları: İvan Apollonov, Yulya Biç, Polina Balkova, Elena Malışeva, Svetlana Şalahova, Jade Cemre Erciyes, Elçin Başol, Dijin Çurey, ve Ahmet Özel.

Der Nordkaukasus Unter Russischer Herrschaft: Geschichte Einer Vielvolkerregion Zwischen Rebellion Und Anpassung (Beitrage Zur Geschichte Osteuropas) (German Edition)

Jeronim Perovic

Bohlau Verlag; Aufl. ed. edition.

2015, 544 s.

ISBN 3412224820

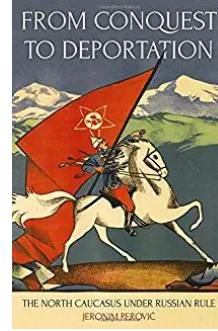
From Conquest to Deportation: The North Caucasus under Russian Rule

Jeronim Perovic

Oxford University Press.

2018, 544 s.

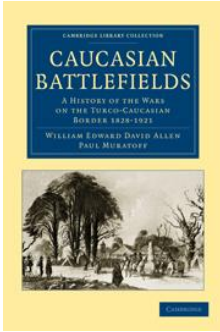
ISBN 3412224820

2015 yılında Almanca ve 2018 yılında İngilizce olarak yayınlanan bu kitap, imparatorluğun sınırlarında, ne Çarlık Rusyası, ne Sovyetler Birliği ne de Rusya Federasyonu'nun gerçekten kontrol etmeyi başarabildiği bir bölge hakkındadır. 19. yüzyıldan başlayarak, dini pratiklerine ve inançlarına, geleneksel adetlerine ve yaşam tarzlarına müdahaleye direnmek için sık sık silaha başvuran, dışarıdan ve empoze edilen değişime son derece dirençli nüfus üzerinde devletin kendi yönetimini kurmaya yönelik çeşitli stratejilerini analiz ediyor.

Jeronim Perovic, bu bölgenin sorunlu tarihinde çok önemli ancak gözden kaçan bir dönem olan erken Sovyet dönemine ilişkin bilgilerimize büyük bir katkı sunuyor. 1920'ler ve 1930'larda, çoğunluğu Müslüman olan bu bölgenin çeşitli halkları, yalnızca koşulsuz bağlılık değil, aynı zamanda 'sosyalist dönüşüm' projesine aktif katılım talep ederek modernleşen bir devletle ilk kez temasa

geçti. Rus arşivlerinden yayınlanmamış belgelerden yararlanan yazar, Rus politikasının getirdiği değişiklikleri araştırıyor ve Moskova'nın bakış açısından bu modernizasyon girişimlerinin neden başarısız olduğunu açıklıyor. 1943-4'te Çeçenleri ve diğer Kuzey Kafkasyalıları Stalin rejiminin zorla Orta Asya'ya sürmesine giden süreci ele alıyor.

Caucasian Battlefields: A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border 1828-1921

William Edward David Allen, Paul Muratoff
Cambridge University Press.

2011, 215 s.

ISBN 9780511708732

Asya ile Avrupa arasında doğal bir sınır oluşturan Kafkasya her zaman büyük stratejik öneme sahip olmuştur. Rusya'nın 18. yüzyılın sonlarında bölgeye yayılması Osmanlı İmparatorluğu ile çatışmaya yol açarak bu iki devlet arasında yeni bir çekişme alanı yarattı ve sınır bölgeleri Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar aralıklı bir çatışma halinde kaldı. İlk olarak 1953'te yayınlanan bu kitap, 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında bölgede meydana gelen dört büyük çatışmayı tartışıyor. Askeri stratejiye odaklanan kitap, dağlık ve uzak bir bölgedeki savaşları, çatışmaları ve savaşın lojistik sorunlarını ayrıntılı olarak anlatıyor. 39 haritanın yer aldığı kitap, askeri tarihçiler için zengin ve yetkin bir bilgi kaynağıdır.

Türkçe çevirisi 1966 yılında yayınlanmıştır. (1828- 1921 Türk - Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi, W.E.D. Allen, Paul Muratoff, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1966).